

ΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΟΜΟΣ

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ
ΚΑΙ ΤΑ
ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ

Τὸ ὄνομα Γεώργιος Τερτσέτης ἀποτελεῖ οἷον ἐμβλημα τῆς μνήμης ἡμῶν τῆς ἐθνικῆς, καὶ συγκολλητοῖ εἰς ἓνα ἄνδρα, εἰς μίαν καρδίαν, νεαρὴν πάντοτε ὅπῃ τὸν παγετὸν τοῦ γήρους, εἰς μίαν γλῶσσαν, ἔντονον ἰσχυρὰν πάντοτε ἀπὸ τοῦ βήματος, τὰς παραδόσεις ἡμῶν τὰς ἐθνικὰς, τὰς ἀγαπήσεις τοῦ χθες καὶ ἔτι παρελθόντος ἡμῶν, τοὺς σόθους τοῦ νυν "Ἑλλήνος καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ καθήκοντα, τὰς δάφνας τοῦ πρῶτον "Ἑλλήνος καὶ τὴν ἱερωτέραν αὐτοῦ κληρονομίαν.

ΛΥΤΕΛΟΣ Σ. ΒΛΑΧΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ, 1984

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Σε βαπτιστήρια πράξη γραμμένη ιταλικά, αναφέρονται τὰ ἑξῆς : Ὁ Γεώργιος Μάρκος Τερτσέτης, τοῦ Ναθαναὴλ καὶ τῆς ἀρχοντοπούλας Κατερίνας Στρούζα, γεννήθηκε στὶς 4 Νοεμβρίου 1800 ἔ.π. καὶ βαπτίστηκε ἀπὸ τὸν δυτικὸ ἱερέα Νικόλαο Reinaud¹ στὶς 25 τοῦ ἰδίου μηνῆ, στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μάρκου Ζακύνθου, μὲ νουνὸ τὸν Γεώργιο Κοργιανίτη¹.

Ὁ καθολικὸς Ναθαναὴλ Τερτσέτης, γιὸς τοῦ Φραγκίσκου καὶ τῆς ἀρχοντοπούλας Λουκρετίας Βολτέρρα, εἶχε σπουδάσει γιατρὸς στὴν Ἰταλία καὶ ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα στὴ Ζάκυνθο. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν γαλλικῆς καταγωγῆς, ὀνομαζόμενη ἀρχικὰ Terzet. Γύρω στὰ 1615 ὁ Ἰάκωβος Terzet μαζί μὲ τὸν πλοίαρχο γιό του Ἰωάννη, ἄφησαν τὴν πατρίδα τους Ciotat, γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν ὡς ἐμπορευόμενοι στὴ Ζάκυνθο. Ἐκεῖ ὁ Ἰάκωβος παντρεύτηκε, σὲ δεῦτερο γάμο, «μετὰ τινος Ρόζας, χήρας Πέτρου Μολώνη»². Ὁ Ἰωάννης ἔνωσε καὶ αὐτὸς τὴν τύχη του μὲ τὴν ἀρχοντοπούλα Αἰμιλία Στεφάνου Καλογεροπούλου ἢ Λαμπούδη, ἔχτισε ἀποθήκες καὶ ἓνα μεγάλο σπῖτι στὴν περιοχή τῶν προσεισμηκῶν Ρεπάρων³. Ἡ παραθαλάσσια ἐκείνη τοποθεσία προσφερόταν ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἐμπορο-ναυτικὲς ἐποθέσεις ἢ ἐπιχειρήσεις τῶν δύο δραστήριων ἰδρυτῶν τῆς τοπικῆς οἰκογένειας Τερτσέτη. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Σπύρος δε Βιάζης, ἀντλώντας ἀπὸ παλιὰ ἐγγραφα τῆς ἴδιας οἰκογένειας, ὁ πλοίαρχος Ἰωάννης Ἰακώβου Τερτσέτης «ταξιδεύων μετὰ ἐνετικῆς σημαίας, καὶ μετὰ τουρκικοῦ πλοίου συναντηθεὶς, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑνετία ἐπολέμει τὴν Τουρκίαν, ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, συνῆψε μετ' αὐτοῦ μάχην. Ὁ Ἰωάννης Τερτσέτης ἐνίκησεν. Ἀλλά, πληγωθέντα θανατηφόρως, ἀπεβίβασαν αὐτὸν εἰς Μῆλον, ὅπου ἀπέθανε καὶ ἐνεταφιάσθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς»⁴.

Ὁ πατέρας τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη Ναθαναὴλ εἶχε τέσσερις ἀδελφούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ δύο διακρίθηκαν ὡς δικηγόροι καὶ συμβολαιογράφοι. Ἡ μοναδική του ἀδελφή Βεατρίκη παντρεύτηκε τὸν ἀρχοντα Δημήτριο Μάτεσι, πατέρα τοῦ Ἀντωνίου, ποὺ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸ περίφημο προδρομικὸ θεατρικὸ του ἔργο «Ὁ Βασιλικός». Ἔτσι ἀπόχτησαν οἱ Τερτσέτηδες οἱ

1. «Copia. Zante Addi 25 Novembre 1800 S.V.

Giorgio Marco figlio del nobile et Ecc.mo Sig.r Dr. Nadal Terzetti e della nobile Sig.ra Caterina Strusa, sua legittima consorte, nato li 4 del presente mese è stato battezzato da me infrascritto in questa Chiesa Cattedrale di S. Marco. Padrino al Sacro Fonte fù il Sig.r Giorgio Corianiti. In fede.

D[io]n Niccolò Can.[onico] Reinaud Paroco [...]. La presente fù estratta dal Libro de Battezzati di questa Cattedrale Chiesa Latina di S. Marco.[...].».

Στὸ ἀρχεῖο μας σώζονται δύο ἐπίσημα ἀντίγραφα βγαλμένα ἀπὸ τὸν ἀλλοτινὸ χειρόγραφο κώδικα τῶν βαπτιστηρίων πράξεων τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου Ζακύνθου, μὲ χρονολογίες 2/14 Σεπτεμβρίου 1830 καὶ 14/26 Μαΐου 1836. Τὰ δύο ἀντίγραφα, ποὺ κατεῖχε ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, ἐπικυρώνονται ἀπὸ τοὺς συμβολαιογράφους Ζακύνθου Γεώργιο Κωνσταντίνου Δικόπουλο (τὸ πρῶτο) καὶ Νικόλαο Ἀλεξάνδρου Πουπλίκου (τὸ δεύτερο).

2. Βλ. Σπυρίδωνος δε Βιάζης, Ἑπτανήσιοι ποιηταὶ Α'. Γεώργιος Τερτσέτης, περ. «Νέα Ζωή», Ἀλεξάνδρεια, Μάιος 1909, ἔτος Ε', ἀριθ. 56, σ. 239.

3. Τὸ σπῖτι αὐτό, ὅστερ' ἀπὸ ἀλλεπάλληλες ἀνακαινίσεις, ἐξ αἰτίας τῶν σεισμῶν τοῦ Νησιοῦ, ἦταν καὶ τὸ γενέθλιο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη. Βλ. Πίνακες ἀριθ. Ι, σ. 49, ἀνέκδοτο ἕως τώρα σκίτσο τοῦ ἀλλοτινοῦ Τερτσετέϊκου ἀπὸ τὸν Robert Sargint. Στὰ νεώτερα χρόνια τὸ ἐγκαταλειμμένο ἐκεῖνο σπῖτι ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Λουκά Καρρέρ, γύρω στὰ 1930-1935, ποὺ τὸ γκρέμισε γιὰ νὰ μεγαλώσει τὸ περιβόλι τοῦ ἀρχοντικοῦ του.

4. Βλ. Σπυρίδωνος δε Βιάζης, Ἑπτανήσιοι ποιηταὶ Α'. Γεώργιος Τερτσέτης, περ. «Νέα Ζωή», ὁ.π.

κονομική και κοινωνική επιρροή συγγενεύοντας μ' εξέχουσες άρχοντικές οίκογένειες του Νησιού. Όσοι δέν εξήτησαν ποτέ νά γίνουν κι αὐτοί μέλη τοῦ τοπικοῦ συμβουλίου τῶν εὐγενῶν. Ὁ Ναθαναήλ μάλιστα ἐκδηλώθηκε ἀνοιχτά ὑπέρ τῶν ἀρχῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ὄταν ἔπεσε ἡ Βενετοκρατία καί κατέλαβαν οἱ Γάλλοι δημοκρατικοί τή Ζάκυνθο (Ἰούλιος 1797) ὁ Ναθαναήλ Τερτσέτης διορίστηκε μέλος τοῦ προσωρινοῦ κεντρικοῦ δημαρχείου τοῦ Νησιού¹. Ὑστερα ὁμως ἀπό τήν ἀναχώρηση τῶν Γάλλων δημοκρατικῶν (Ὀκτώβριος 1798) καί τόν ἐρχομό τῶν Ρωσο-Τούρκων, ἀναβίωσε στή Ζάκυνθο τὸ βενετο-ἀρχοντικό κοινωνικό σύστημα. Ὁ Ναθαναήλ, ποῦ ἔγινε στό μεταξύ οἰκογενειάρχης, ὄντας ἀπό χαρακτήρα συντηρητικός ἄνθρωπος, ἔμεινε στό σπίτι του, ἀπομακρυσμένος ἀπό τή μεγάλη φουρτούνα τῶν πολιτικῶν παθῶν τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, χάρις στήν προστασία τῶν ἀρχόντων συγγενῶν του, δέν ἔφτασαν ὡς αὐτόν οἱ διώξεις καί ἀντεκδικήσεις τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του στοὺς πρώτους καί κρίσιμους μῆνες τῆς ρωσοτουρκικῆς κατοχῆς τοῦ Νησιού. Ὄταν ὁμως βαφτιζόταν στήν ἐκκλήσια τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὁ Γεώργιος, τὸ δεύτερο καί τελευταῖο παιδί του (εἶχε προηγηθεῖ ὁ πρωτότοκος Νικόλαος -1797), ἡ Ζάκυνθος βρισκόταν ἀνταριασμένη κάτω ἀπό τήν ἐξουσία τοῦ πολυμήχανου ἀρχηγοῦ τῶν δημοκρατικῶν Ἀντωνίου Μαρτινέγκου. Ἦταν τότε ὁ καιρὸς τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας, τοῦ πρώτου νεοελληνικοῦ κράτους, ὕστερ' ἀπὸ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453). Ἡ ἰδρυση τοῦ νέου κράτους ἀνάσταινε σ' ὅλες τίς καρδιές τήν ἐλπίδα τῆς ἀναγέννησης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποῦ εἶχε καλλιεργηθεῖ κι ἀναπτυχθεῖ στό διάστημα τῆς κατοχῆς τῶν Γάλλων δημοκρατικῶν. Ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα, ποῦ ἀποτελοῦσαν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ τήν κυβέρνηση τοῦ τόπου, ἦταν ὁ πεθερὸς τοῦ Ναθαναήλ Ἀνδρέας Στρούζας, καθὼς ἐπίσης καί διάφοροι ἄλλοι συγγενεῖς του. Ἔτσι ὁ Ναθαναήλ, μέσα στήν πολιτική ἀναταραχὴ τῆς Ζακύνθου, ἐξακολουθοῦσε νά μένει ἀμέτοχος, ἀλλὰ καί ἄθικτος ἀπὸ κάθε ἀλλαγή καί κοινωνική ἐναντιότητα.

Ἡ ὀρθόδοξη Κατερίνα Ἀνδρέα Στρούζα, ἡ σύζυγος τοῦ Ναθαναήλ Τερτσέτη, ἀνῆκε σὲ ἀξιόλογη καί παλιά οἰκογένεια τῆς Ζακύνθου. Ὁ πατέρας της ἦταν ἓνας εὐέλκτος πολιτικός. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τοπικά ἔγγραφα, ἡ οἰκογένεια Στρούζα, κάτοχος σημαντικῆς (ἀστικῆς καί ἀγροτικῆς) περιουσίας, κατόρθωσε ὕστερ' ἀπὸ ἐπίμονες καί μακροχρόνιες προσπάθειες νά τῆς δοθεῖ ὁ πολυπόθητος τίτλος τῆς κληρονομικῆς εὐγένειας (1788), ποῦ τῆς ἀνοίξε τὸν δρόμο γιὰ τὴ συμμετοχὴ της στή διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τοῦ Νησιού. Ἡ Κατερίνα, βαθύτατα θρησκευόμενος ἄνθρωπος, ἤθελε νά ξαναβαπτίσει τὸ δεύτερο παιδί της σύμφωνα μὲ τὸ ὀρθόδοξο ἀνατολικὸ δόγμα. Ἔτσι, ὅταν ἐπῆγε νά πάρει εὐχή στό σαράντισμά της στήν ἐκκλήσια τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος τοῦ δε Λάζαρη, παράδωσε τὸν Γεώργιο στὸν παπά, γιὰ νά τὸν φέρει κοντὰ στήν Ἁγία Τράπεζα, κατὰ τὸ τυπικὸ τῆς Ὀρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ μεσημέρι τῆς ἰδίας μέρας, ἀφοῦ συνεννοήθηκε πρῶτα μὲ τὸν ἐφημέριο τῆς πατρογονικῆς τῆς ἐνορίας τῆς Ἀνάληψης, ἔστειλε τὸν Γεώργιο μὲ τὴ βυζάστρα του, γιὰ νά βαπτιστεῖ σύμφωνα μὲ τὸ ὀρθόδοξο ἀνατολικὸ δόγμα. Ἐφημέριος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνάληψης ἦταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ Διονύσιος Ἀννίνος, ποῦ μνηθῆκε ἀργότερα στή Ζάκυνθο φιλικὸς (1820) καί πολέμησε στό Μοριά καί στή Ρούμελη². Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Τερτσέτης, ὁ ἥρωϊκὸς αὐτὸς παπὰς, ὁ ὁποῖος ἔβγαλε λόγο στοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Μεσολογγίου πρὶν καί ὕστερ' ἀπὸ τὴν πρώτη πολιορκία τῆς πόλεως τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων, «μὲ ἀγιομύρισε καί μὲ ἐβάπτισε πατόκορφα, καί ἔλεγε ὁ ἱερεὺς ὅτι ἐγὼ μέσα εἰς τὴν κολυμβήθρα ἔχαμογελοῦσα»³. Πολυσήμαντο καί σημαδιακὸ, θὰ ἔλεγε κανεὶς, τὸ δεύτερο βάπτισμα τοῦ ἐλληνολάτρη συγγραφέα, δικαστῆ καί ποιητῆ, ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πολεμάρχου ἀγωνιστῆ τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας. Καί κάτι ἄλλο ἀκόμα, γιὰ νά ξαναγυρίσουμε στή μητέρα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη. Ἡ δυναμικὴ χειρονομία τῆς Κατερίνας νά ξαναβαστίσει τὸν Γεώργιο στήν πατρογονικὴ τῆς ἐνορία, ἐκοράζει καί

1. Βλ. Ντίνος Κονόμος, Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ζακύνθου (τεῦχος Α' 1478-1800), Ἀθήνα 1981, σσ. 176-178.

2. Βλ. στὸ βιβλίο μας «Τὸ ζακυνθινὸ ράσο στήν Ἐθνεγερσία», Ἀθήνα 1971, σ. 51.

3. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καί ἄρθρα, ἀριθ. 4 (περιοδικὸ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη «Ὁ Ρήγας», τεῦχος Α', Ἀθήναι 1845) ὅσα γράφει ὁ ἴδιος γιὰ τὸ διπλοβάπτισμά του. Ὅσοι ἀναγνῶντες ἐπὶ τοῦ βιβλίου τοῦ ἐγγράφου μὲ τὴ βαπτιστήρια πράξη (ἀντίγραφο τῆς 14/26 Μαΐου 1836), σημειῶναι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης τὰ ἑξῆς: «Ἡ δευτέρα βάπτισίς μου εἰς τὴν Ἀνάληψιν, ἀπὸ τὸν Ἐφημέριον Πατῆρ Διονύσιον, ὅς μὲ εἶπε αὐτὸς —Μὲ ἐπῆρε ἡ Βυζάστρα στελμένη ἀπὸ τὴν μακαρίαν Μητέρα μου».

φωτίζει τον ασυνθηκολόγητο αγώνα της Έλληνίδας Μητέρας των Ιονίων Νήσων, που σ' όλη τη μακράννη χρονική περίοδο της Βενετοκρατίας και αργότερα έδωσε, με τους μικτούς γάμους, τη μεγάλη και συντριπτική νίκη στην τοπική Όρθοδοξία. Όστόσο, από τη στιγμή της δεύτερης βάφτισης του Γεωργίου Τερτσέτη χάνονται τα ίχνη της μητέρας του. Άγνωστος παραμένει έως τώρα ο χρόνος του θανάτου της, καθώς επίσης ο δεύτερος γάμος του πατέρα του με την άπλή γυναίκα του λαού Κατίνα Παπαβασίλη¹.

Όπως προκύπτει από έγγραφο που σώζεται στο Άρχειοφυλάκειο Κερκύρας, ο Γεώργιος Τερτσέτης, μαζί με τον μεγαλύτερο αδελφό του Νικόλαο, μάθαιναν ιταλικά στο ιδιωτικό σχολείο του Σπύρου Μαρκέτη². Τα ελληνικά, αρχαία και νέα, πρωτοδιδάχτηκε στη δημόσια σχολή του Νησιού από τον ορθόδοξο ιερωμένο καθηγητή Πέτρο Μαρίνο, ενώ στα χρόνια 1809–1812 παρακολούθησε μαθήματα ιταλικής και λατινικής φιλολογίας από τον δυτικό ιερωμένο πρόσφυγα Lorenzo di San Remo³. Άλλά ο σπουδαιότερος δάσκαλος του Γεωργίου Τερτσέτη, που όδηγησε το πνεύμα του στο δρόμο της αρετής, της φιλοπατρίας και της ελευθερίας ήταν ο Ίταλός πρόσφυγας Giovanni Battista Moratelli, ιερωμένος καθηγητής των φυσικών επιστημών στο λύκειο της Φεράρας. Ο Moratelli είχε ιδρύσει αρχικά (1813) ιδιωτικό σχολείο στη Ζάκυνθο, αργότερα όμως διορίστηκε σχολάρχης στο λύκειο του Νησιού, όπου και δίδαξε μέχρι το θάνατό του (1818) ιταλική και λατινική φιλολογία⁴.

Ένας από τους ντόπιους μαθητές του Giovanni Battista Moratelli, ο μεταγενέστερος γνωστός ιστοριογράφος της Έπτανήσου Ερμάννος Λούντζης, γράφει, ανάμεσα στ' άλλα, για τον δάσκαλό του: «Ένθερμος φιλέλληνα, ένθυμοδμαι πολλάκις όταν προς άμοιβήν της επιμελείας μου τον ένσυνόδεον εις τον περίπατον, όσάκις εύρισκόμεθα εις τόπον όθεν έβλέπαμεν την άπέναντι Πελοπόννησον, τότε υπό των Όθωμανών καταπιεζομένην, έμπλεος ένθουσιασμού άυτοσχεδίαζε στίχους, πότε μέν έλεεινολογών την πτώσιν, πότε δέ προσδοκών την έγερσιν της Έλλάδος. Τοιουτοτρόπως διήγειρεν έν ταίς νεαράίς καρδίαις των μαθητών τον έρωτα της πατρίδος και της ελευθερίας, προς τον όποιον σκοπόν έτεινε και άπασα ή διδασκαλία του. Άπό των ξένων έμαθον κατά πρώτην φοράν, ότι άνήκον εις ένδοξον έθνος. [...]»⁵.

Η Ζάκυνθος εκείνο τον καιρό φιλοξενούσε πολλούς Μοραίτες και Ρουμελιώτες αγωνιστές, που φεύγοντας τον όθωμανικό ζυγό έβρισκαν άσυλο και προστασία στο Νησί. Άπό την άνοιξη του 1806 είχε καταφύγει στη Ζάκυνθο, με πολλούς συντοπίτες του όπλαρχηγούς, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Οί Γάλλοι άυτοκρατορικοί, καταλύοντας την Έπτάνησο Πολιτεία, γίνονται οί νέοι κυρίαρχοι του Νησιού (Σεπτέμβριος 1807). Η ζακυνθινή εκπαίδευση προάγεται τώρα και οί Γάλλοι άυτοκρατορικοί, σέ στενή συνεργασία με ντόπιους και πρόσφυγες αγωνιστές, έτοιμάζουν επανάσταση στο Μοριά. Η κατάληψη όμως της Ζακύνθου από τους Άγγλους (Σεπτέμβριος 1809) ματαιώνει τα επαναστατικά σχέδια. Όστόσο ή φλόγα της μόρφωσης και του πατριωτισμού γίνεται ζωηρότερη τώρα στη Ζάκυνθο, χάρη στην παρουσία και ενεργητική δραστηριότητα των δύο μεγάλων Άγγλων φιλελλήνων, του λόρδου Guilford και του στρατηγού R. Church. Ο τελευταίος έγκαρδιώνει τους τουρκοκυνηγημένους αγωνιστές, έμπνέοντάς τους έλπίδα και θάρρος για την

1. Βλ. γενεαλογικό δέντρο της οίκογένειας Τερτσέτη στο μελέτημα του J. Bouchard «Γεώργιος Τερτσέτης». Άθήνα 1970, σ. 142.

2. Βλ. Σπύρου Μάρκου Θεοτόκη, Περί της εκπαίδευσεως έν Έπτανήσω (1453-1864), περ. «Κερκυραϊκά Χρονικά», τόμος πέμπτος, Κέρκυρα 1956, σ. 69.

3. Βλ. Σπύρου δε Βιάζη, Δεκαετής ιστορία της έν Ζακύνθω εκπαίδευσεως (1806–1816), περ. «Είκονογραφημένα», Άθήνα Μάρτιος 1909, έτος Γ', άριθ. 54, σ. 94.—Έπίσης βλ. του ίδιου, Η εκπαίδευσις έν Έπτανήσω 1386-1864, περ. «Έθνική Άγωγή», περ. Β', Άθήνα 31 Αυγούστου—30 Σεπτεμβρίου—31 Όκτωβρίου 1904, σ. 407 κ.έ.

4. Βλ. Ντίνος Κονόμος, Τρείς ξένοι φιλέλληνες ιερωμένοι στη Ζάκυνθο (Santo Rossi, Luigi Scacosh ή Scacoz και Giovanni Batista Moratelli), περ. «Κριτικά Φύλλα», τόμος Ε', Άθήνα, Καλοκαίρι 1975, τεύχος 2 (32), σ. 214.

5. Βλ. Ερμάννου Λούντζη, Άνέκδοτα κείμενα. α) Αύτοβιογραφία. β) Άλληλογραφία. Είσαγωγή και σχόλια Ντίνου Κονόμου. Έκδοσις «Συλλόγου προς Διάδοσιν Όφελίμων Βιβλίων», Άθήνα 1962, σ. 35–36.

ἀποτίναξη τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ, ἐνῶ ὁ πρῶτος ἀκατάπαυστα καὶ μὲ κάθε προσωπικὴ θυσία προετοιμάζει καὶ θεμελιώνει τὸ μεγάλο πνευματικὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας¹.

Ὑστερ' ἀπὸ τὴν κατάληψη τοῦ Νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους, ὀρίστηκε ὡς ἐκπρόσωπος τῆς τοπικῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀστῶν καὶ ποπολάρων Ἀντώνιος Μαρτινέγκος. Ἐπίσης, ἀνάμεσα στὰ παρὰντα πρόσωπα τοῦ τοπικοῦ νομοθετικοῦ σώματος, ἦταν καὶ ὁ Ναθαναὴλ Τερτσέτης καὶ ὁ κουνιάδος του Δημήτριος Μάτεσις. Ἔτσι θὰ μπορούσε νὰ υποστηρίξει κανεὶς ὅτι τὰ πρῶτα ζακυνθινὰ χρόνια τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, μὲ τὸ φούντωμα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τὴν ἐλπιδοφόρα ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνο-λατινικῆς παιδείας, ἐπῆρξαν ἀποφασιστικὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ του διαμόρφωση καὶ τὴ μεταγενέστερη ἐθνικο-ἀναγεννητικὴ καὶ προδρομικὴ ἐκδήλωσή του.

Ἰδοὺ τώρα ἀπὸ σπανιότατη σήμερα ἰταλοελληνικὴ ἐκδοση², πῶς περιγράφει ὁ σχολάρχης Giovanni B. Moratelli τὸ τέλος τῆς σχολικῆς χρονιᾶς τοῦ 1816, ὅταν ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ λύκειο ὁ Γεώργιος Τερτσέτης :

[Σημείωση γ', σσ. 41-44]. Ἀνάγεται εἰς τὴν διχασμὸν τῶν βραβείων, ὅστις ἐγένετο μὲ πανηγυρικὴν πομπὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ Σχολαστικοῦ ἔτους 1816. Οὗτος ὁ διχασμὸς ἐγένετο μετὰ τὰς ἐρεῦνας τὰς γεγενημένας εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ Γυμνασίου διὰ τρεῖς συνακλούθους ἡμέρας, παρουσῶν ὅλων τῶν Πολιτικῶν καὶ Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν, καὶ τοῦ Γένικοῦ Ἐφόρου εἰς τὴν δημοσίαν ἀγωγὴν [Πλάτωνος Πατρίδου] ὅστις ἦλθεν ἐπὶ τούτου ἐκ Κερκύρας. Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν σπουδάζοντες τινες εἰς τὴν τάξιν τῆς Ἱταλικῆς Φιλολογίας, ἐποίησαν ἵνα τὸ δημόσιον ἀκούσῃ ποικίλων αὐτῶν συγγραμμάτων, ἅτινα ἐπέτυχον τῶν κρῆτων ἀπὸ τὰς ἀρχῶν καὶ ἀπὸ τοὺς σπουδαίους Θεατὰς, οἵτινες συνέδραμον εἰς αὐτὰ ὀλίγον ἀριθμὸν. Αἱ συγγραφεῖσαι ὑποθέσεις εἰσὶν αἱ ἀκόλουθοι.

Ὁ Κύριος Ἰωάννης Λούντζης μὲ ἓνα ἰσχυρὸν λόγον ἀπέδειξεν, ὅποια ἐγένοντο τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργητικῆς εὐγλωττίας τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Δημοσθένους. Ὁ Κύριος Ἰωάννης Γαῖτας ἐποίησε τὴν εἰκόνα τῶν Θηβῶν πρὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ζῶντος τούτου τοῦ ἥρωος, καὶ μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον. Ὁ Κύριος Γεώργιος Τερτζέτης μὲ ἓνα φιλόμουσον λόγον, ἀπέδειξεν, ὅτι ὅλον [τὸ πᾶν] θνήσκει, πλὴν τῆς Ἱστορίας (Il sig. Terzetti Giorgio con un erudito discorso dimostrò che tutto perisce fuorchè la storia). Πόσον ἐστὶν ἄστατος ἡ χάρις τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὸν Κύριον Νικόλαον Κοριανίτην ἀπεδείχθη μὲ τὴν Ἱστορίαν, καὶ μὲ τὴν φύσιν τοῦ λαοῦ. Ὁ Κύριος Διονύσιος Αἰμιότης ἐποίησε τὸ ἐγκώμιον τοῦ πρώτου Ναύτου. Ὁ Κύριος Νικόλαος Τερτζέτης μὲ ἓνα λόγον πολλὰ φιλόφρονον ἐζωγράφησε μίαν Πόλιν τεθλασμένην ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ, καὶ ἐποίησέ τινας ὠφελίμους στοχασμοὺς ἐπ'αὐτῇ εἰς τὰ Λοιμοκομεία. Τέλος πάντων ὁ Κύριος Ἰάκωβος Ἰεραρδίνης μὲ ἓνα τῷ ὄντι θελκτικὸν λόγον ἀπέδειξε τὴν ματαιότητά τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ποιῶν τὴν παραλληλίαν τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Νέας.

Τὸ εὐτυχές ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν πάσης τάξεως ἀναφέρει τὴν γλυκεῖαν ἐλπίδα, ὅτι θεωρήσωμεν ταχέως τὴν τῶν Ζακυνθίων γῆν γέμουσαν ἐξήχων Συγγραφέων, καὶ ὑψηλῶν φιλοσόφων, οἵτινες ἀνατελοῦσι τὰ αὐτῶν εἴδη εἰς τὰς πλησίον περιοχάς, καὶ ἐξεγεροῦσιν ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως τὴν Ἑλληνικὴν ἀγχίνουσαν, τεταπεινωμένην ἀληθῶς, ἀλλ' οὐχὶ ἐσβυμένην. Οἱ νέοι Ῥήτορες ἐβεβαίωσαν πάντοτε τὴν αὐτῶν εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν Διοίκησιν, ἥτις μὲ τόσῃ γενναιότητι, καὶ τόσον ζῆλον προκινεῖ καὶ ὑπερασπίζεται τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Σπουδῶν εἰς τὰς τὰς Νήσους.

Ἐξω τῶν Βραβείων ἅτινα διμερίσθησαν εἰς τοὺς τροφίμους ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, Κύριοί τινες, ὅπως δείξωσι εἰς τοὺς Ζακυνθίους Νέους τὴν αὐτῶν εὐαρέστησιν, καὶ ὅπως αὐτοὺς μᾶλλον ἐμψύ-

1. Βλ. Ντίνος Κενόμος, Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, Ἀθήνα 1965.

1. Vantaggi della pubblica istruzione a preferenza della privata per formare un carattere nazionale. Discorso di G. B. Moratelli, professore d' italiana e latina filologia nel Liceo di Zante, socio dell' Accademia Ionica. Trasporato in lingua greca da Dionisio Columbaro. Corfù, nella Stamperia del Governo. 1817. Ὁφέλειαι τῆς δημοσίας παιδείας προκρινόμεναι τῶν τῆς ἰδιωτικῆς ἵνα σχηματίσωσιν ἓνα τοῦ Γένους χαρακτήρα. Λόγος I. B. Moratelli, καθηγεμόνος τῆς ἰταλικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας ἐταίρου τῆς Ἰωνικῆς Ἀκαδημίας. Μεταφερθεὶς εἰς τὴν νῦν ἐθιζομένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον ὑπὸ Διονυσίου Κοιλαμπάρδου τοῦ Ζακυνθίου. Κορφοί, ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τῆς Διοικήσεως. 1817. Σχῆμα ὄγδοο, σσ. 48.

χώσωσιν εἰς τὴν σπουδὴν, διαμέρισαν τινὰ βραβεῖα μερικῶς. Ὁ Κύριος Ἀλέξανδρος Βόσδ προϋστάμενος ταύτης τῆς Νήσου ἀντὶ τοῦ Λόρδ Ὑψηλοῦ Ἀποστόλου ἔδωρῆσατο τὸ Ἀγγλικὸν Πόνημα τοῦ Βουρβόπου, ὡραιολάττην ἑκδοσιν, κακοσχημένην ὑπὸ χαλκίνοιον εἰκόνων, μεγάλουπρεπῶς συνδεδεμένην. Αὕτη ἡ Βίβλος θεωρουμένη ἀπέναντι οὐδὲν βλέπει τις εἰς τὸ ἔξωθεν, εἰμὴ τὴν χρίσιν, ἀλλ' εἰς τινὰ δοθεῖσαν γωνίαν, παρρησιάζει εἰς ποικίλα χρώματα μίαν ὡραίαν θεωρίαν τῶν Ἀθηνῶν σὺν τῷ Ναῷ τοῦ Θησέως. Αὕτη ἡ Βίβλος δοθεῖσα εἰς δῶρον γενικῶς εἰς πάντας τοὺς σπουδάζοντας εἰς τὸ Γυμνάσιον, ἐτέθη εἰς κλῆρον, καὶ ἐκλινεν ἐπὶ τὸν Κύριον Νικόλαον Τερτζέτην. Ὁ Παναγιωσιμώτατος Γεώργιος Γαρζώνης Πρωτοπαπῆς Ἀνατολικῆς, δημοσίως διαμέρισε καὶ βιβλία καὶ ἐνδύματα εἰς τοὺς κρείττους σπουδαίους Ἀναγνώστας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐμψυχῶν αὐτοὺς ἵνα πόθῳ ἀκολουθῶσι τὸν δρόμον τῶν Σπουδῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας. Ὁ Πανιερώτατος Λουίτζιος Σιλάκοτς Ἐπίσκοπος Λατίνος ἐχαρίσατο μίαν Ἑφημερίαν ἐπὶ ζωῆς τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ Ἱερᾷ Λατίνῳ Κυρίῳ Ἰακώβῳ Ἱεραρχίνῃ, ἵνα διώσῃται ἐν βραβεῖον ταῖς αὐτοῦ ἐπιδόσεσι, καὶ τῇ αὐτοῦ ἀδιακόπῳ μελέτῃ εἰς τὴν Φιλολογίαν. Ὁ Κύριος Κήμης Στέφανος Θεωτόκης εἰς ἄκρον περίεχλον παρορμητικὸν ὄργανον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώττης, ἔδωρῆσατο ἐν ἀργυροῦν Μετανοουχεῖον μετὰ καὶ πάντων τῶν κατ' αὐτὸ ἀναγκαίων, ὅπερ τέθεται εἰς κλῆρον τοῖς σπουδάζουσιν τῶν Νέων τὴν Ἑλληνικὴν Γραμματικὴν, καὶ ὁ Κύριος Πήλικας ἔσχε τὴν δόξαν ἐπιτυχεῖν τοῦ δώρου. Τὸ παράδειγμα τῶν φιλοπατριδῶν, πολλοὶ ζηλώτωσαν: ἡ Νεότης ὑπ' αὐτῶν μαθήτω ἔλκειν ὄφελος, καὶ βεβαίως τότε θεωρήσωμεν ἐγερθεῖσαν τὴν κοιμωμένην, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τεθνηκυῖαν τῶν Ἑλλήνων ἀγγέλοιαν.

Ὁ Ναθαναὴλ Τερτσέτης βλέποντας τὴν ἰδιαίτην κλίση τοῦ Γεωργίου στὰ γράμματα πῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ τὸν στείλῃ στὴν Ἰταλίαν, γιὰ τὴ συνέχιση τῶν σπουδῶν του, ἐνῶ ὁ Νικόλαος θὰ ἔμενε στὴ Ζάκυνθο καὶ θ' ἀναλάμβανε τὴν ἐπιμέλεια τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς οἰκογένειας. Ὁ Γεώργιος, μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ πατέρα του, ἤθελε νὰ σπουδάσει νομικὰ στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας. Ἡ φήμη τοῦ περίφημου πανεπιστημίου κρατοῦσε ὁλόκληρους αἰῶνες στὴ Ζάκυνθο. Πολλὰ ἀρχοντόπουλα, ποὺ διακρίθηκαν στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ Νησιοῦ, εἶχαν φοιτήσῃ σ' αὐτό. Ἔτσι, στὶς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου 1816, ὁ Ναθαναὴλ Τερτσέτης ἐμπιστεύτηκε τὸν Γεώργιον στὸν εἰκοσιπεντάχρονον φοιτητὴ τῆς ἱατρικῆς Μαρίνο Σιγοῦρο, ποὺ ἔκανε τότε τὶς διακοπὰς του στὴ Ζάκυνθο, γιὰ νὰ τὸν συντροφέηται στὸ ταξίδι τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ τὸν ὁδηγήσῃ σ' ὅλες τὶς διατυπώσεις τῆς ἐγγραφῆς, κλπ. Ταυτόχρονα ὁ προνοητικὸς Ναθαναὴλ, ὄντας ἐνήμερος τῶν πολιτικῶν ἐπιπτώσεων τῆς παλινόρθωσης τῶν Βουρβόνων καὶ τοῦ συνέδριου τῆς Βιέννης (ἀποκατάσταση καὶ ἰσχυροποίηση τῆς Ἐκκλησίας, Ἱερὰ Συμμαχία, κλπ) φρόντισε νὰ ἐφοδιασθεῖ ὁ γιὸς του μ' ἓνα θερμὸ καὶ ἀνέκδοτο ἕως τότε πιστοποιητικὸ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Κεφαλονιάς καὶ Ζακύνθου, γνωστοῦ φιλέλληνα Fr. Aloysius Seacoz (Ζάκυνθος 26 Σεπτεμβρίου 1816), ποὺ ἀναφέρει ὅτι «ὁ εὐγενὴς κύριος Γεώργιος-Μάρκος Τερτσέτης, νόμιμος γιὸς τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Ναθαναὴλ δ' ἰσὺς τῆς Ἰατρικῆς καθολικοῦ δόγματος, μὲ ἔμφυτες καλὰς προδιαθέσεις ἀνταποκρίθηκε στὴ Χριστιανικὴ πίστι καὶ ἔχει κάμει προόδους στὶς σπουδὰς. Ἐπειδὴ φεύγει γιὰ τὴν Ἰταλίαν τοῦ χορηγεῖται τὸ παρόν»¹. Ἄλλωστε ἡ μαρτυρία τοῦ πιστοποιητικοῦ αὐτοῦ ἀνταποκρινόταν (ἀπὸ τότε) στὴν ἀλήθεια, ἐξ αἰτίας τῆς πραγματικῆς θρησκευτικῆς ψυχῆς τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὕστερ' ἀπὸ τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης καὶ τὴν αὐστριακὴν κατοχὴ τῶν βορείων ἰταλικῶν ἐπαρχιῶν, ἐκδηλώθηκε ἡ ἐντονη ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα τῶν μυστικῶν ἐταιρειῶν, ποὺ σκόπευε στὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑπόδουλων πολιτειῶν ἀπὸ τὸν ἄρπαγα ξένο δυνάστη καὶ τὴν ἐθνικὴ ἐνοποίηση τους. Ὁ καρβοναρισμὸς κι ὅλα τὰ παρακλάδια του, ποὺ οἱ ρίζες τους κρατοῦσαν ἀπὸ τοὺς Ἑγκυκλοπαιδιστὰς καὶ τὴ μεγάλη Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, εἶχαν εἰσδύσει σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἀγκαλιάζοντας τοὺς ἀκοίμητους πόθους τῶν Ἰταλῶν καὶ προμηνώνοντας τὴ χαρραγὴ τῶν νέων καιρῶν. Ἡ ἐπαναστατικὴ ὁρμὴ μεταφέρθηκε ἀμέσως καὶ στὰ πανεπιστήμια, ὅπου καθηγητὲς καὶ φοιτητὲς ἀγωνίζονταν γιὰ τὰ μεγάλα ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδας.

1. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. II, σελ. 50. Τὸ ἰταλικὸ αὐτὸ πιστοποιητικὸ, μὲ τὸ ἐμβλημα τῶν Φραγκισκανῶν μοναχῶν κλπ., σώζεται στὸ ἀρχεῖο μας.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, ποὺ γνώρισε ἀπὸ τὰ μαθήματα τῶν Ἰταλῶν προσφύγων τῆς Ζακύνθου τὴν ἀξία καὶ τὸ νόημα τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τυραννικοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ζοῦσε ἀπὸ κοντὰ τώρα τὸ δράμα ἑνὸς ἀδελφοῦ μεσογειακοῦ λαοῦ. Κι ὁ πόθος γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Ἰταλῶν, γινόταν μέσα του ὁλόκληρη πυρκαγιά, ὅταν ἀναθυμίοταν τὴν ἀλυσσοδεμένη Ἑλλάδα. Κι ἀκόμα, ὄντας ἀπὸ φυσικοῦ τοῦ ἀνήσυχος καὶ στοχαστικὸς ἄνθρωπος, ἀντιμετώπιζε καὶ συνειδητοποιοῦσε τώρα τὴν ἀνάγκη τῆς φιλοσοφικῆς θεώρησης τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τῆς ἁδολῆς πατριδολατρίας. Ἀσφαλῶς τὰ ἴδια αἰσθήματα καὶ φρονήματα ἔτρεφαν καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες φοιτητὲς τῶν ἰταλικῶν πανεπιστημίων. Ἡ τραγωδία τῶν κατεχομένων ἰταλικῶν ἐδαφῶν ἀνάστανε μέσα τους τὸ ὄραμα τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ δουλωμένου Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Αἰμίλιος Τυπάλδος, σπουδαστὴς κι αὐτὸς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας, ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη καὶ ἄλλων Ἑλλήνων φοιτητῶν, ποὺ συγκεντρώνονταν καὶ συζητοῦσαν, τὸ 1817, γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ Γένους¹.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εὐτύχησε ν' ἀκούσει στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας τὸν περίφημο δυτικὸ ἱερωμένο καὶ καθηγητὴ Giuseppe Barbieri, ὁ ὁποῖος δίδασκε δίκαιο, ἑλληνο-λατινικὴ φιλολογία καὶ ρητορικὴ. Ὁ Τερτσέτης, ποὺ κέρδισε τὴν ἐκτίμηση καὶ φιλία τοῦ δασκάλου του², πῆρε ἀπὸ τὸν Barbieri τὴν ἀνυποχώρητη λατρεία τοῦ δικαίου, καθὼς ἐπίσης καὶ γερὰ πνευματικὰ ἐφόδια ἄρτιας κλασικῆς παιδείας.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους κιόλας μῆνες τῶν σπουδῶν του στὴν Ἰταλία, ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἀρχίζει νὰ γράφει ποιήματα, ποὺ ἐκφράζουν τὸ ὁραματικὸ ἀπὸ τὴν ἑλληνο-λατινικὴ φιλολογία πνεῦμα του. Ὁ Μαρίνος Σιγοῦρος, τὸν ἴδιο καιρὸ, σ' ἓνα γράμμα του πρὸς τὸν Ἀντώνιο Μάτεσι, σημειώνει ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης «γιγαντιαίους βήμασι προχωρεῖ πρὸς τὰς Μούσας»³.

Τὸ 1819 ὁ Αἰμίλιος Τυπάλδος προσκάλεσε στὸ σπίτι του στὸ San Lorenzo τῆς Βενετίας τὴν ἑλληνικὴ φοιτητικὴ συντροφιά, ποὺ τὴν εἶχε γνωρίσει δύο χρόνια νωρίτερα στὴν Πάδοβα. Στὴ συντροφιά, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἀναφέρεται καὶ ὁ Γεώργιος Τερτσέτης. Οἱ Ἕλληνες φοιτητὲς, μαρτυρεῖ ὁ Αἰμίλιος Τυπάλδος, συζητοῦσαν στὴ Βενετία γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἐπανάσταση στὴν Ἑλλάδα⁴.

Ἀπὸ ἓνα γράμμα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη (Παβία, 29 Νοεμβρίου 1819) πρὸς τὸν Κερκυραῖο ἱστορικὸ Ἀνδρέα Μουστοξύδη, ποὺ ἔμενε τότε στὸ Μιλάνο, μᾶς ἀνοίγεται διάπλατα ἡ πόρτα τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ Ζακυνθινοῦ πατριδολάτρη⁵. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ πρώτη αὐτὴ ἐκδήλωση τοῦ ωραίου κόσμου, ποὺ ἔκλεινε μέσα του ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, θὰ τὸν ἀκολουθοῦσε πιστὰ ὡς τὴν τελευταία στιγμὴ τῆς ἐγκόσμιας ὑπαρξῆς του. Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Ἡ ἐμπιστοσύνη του στὸν Ἀνδρέα Μουστοξύδη, νὰ τοῦ ἐκμυστηρευθεῖ τὸν ἀγιάτρευτο πλατωνικὸ ἔρωτά του γιὰ μιὰ Μιλανέζα, ὑπογραμμίζει τὸν ἰδιαίτερο σύνδεσμο τῶν δύο ἀνδρῶν. «Ἄν ἡ αἰωνιότης μπορεῖ ν᾿ ἔχει ἓνα τέλος, θὰ τελειώσει καὶ γιὰ μένα αὐτὴ ἡ φωτιά, αὐτὴ ἡ φριχτὴ μανία ποὺ μὲ ξετρέχει», γράφει ὁ ἐρωτευμένος φοιτητής. Ἡ ὁμορφὴ Μιλανέζα ὅμως δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὸ φευγαλέο ἀντικαθρέφτισμα τῆς ἄσβηστης ἱερῆς φλόγας, ποὺ φούντωνε πάντα στὴν ἀκοίμητη καὶ παθητικὴ ψυχὴ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη.

1. Γράφει ὁ Αἰμίλιος Τυπάλδος: «[...] i Greci frequentassero la carriera universitaria. E ricordo i nomi di coloro ch' erano ammessi alla mensa cortese di tua famiglia, fra' quali i due fratelli Carvellà, Alvise Curzola, un Marino Sicuro, un Giorgio Terzetti, tutti del Zante; un Giovanni Zaimi, un Costantino Zografio, un Anastasio Londo, del Peloponneso, i quali, qual più qual meno, sostennero onorifici incarichi presso la loro Patria, e segnaronsi nella guerra della Greca indipendenza». Emilio de Tipaldo, Poesie, Mestre, Dalla Tipo litografia di Gactano Longo, MDCCCLXXVII, σ. 58-59. Πρβλ. καὶ Jacques Bouchard, Γεώργιος Τερτσέτης, ὁ.π., σ. 33.

2. Βλ. γράμμα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρὸς τὸν Νικόλαο Θωμαζαῖο (Τουρίνο 15 3-1861) στὸ βιβλίο τοῦ Γεωργίου Θ. Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος (Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία. Ἀγνωστον δοκίμιον τοῦ Τερτσέτη), Ἀθήναι 1961, σσ. 23-26.

3. Βλ. Σπυρ. δε Βιάζη, Γεώργιος Τερτσέτης, περ. «Νέα Ζωή» Ἀλεξανδρείας, ὁ.π., σ. 240.

4. Βλ. Σπυρ. δε Βιάζη, Γεώργιος Τερτσέτης, περ. «Ποιητικὸς Ἀνθὼν» Ζακύνθου, ὁ.π., σ. 363. Πρβλ. καὶ J. Bouchard, Γεώργιος Τερτσέτης, ὁ.π., σ. 35.

5. Βλ. Μιχ. Θ. Λάσκαρι, Ὁ Τερτσέτης φοιτητὴς στὴν Παβία (Ἐνα ἀνέκδοτο γράμμα του), περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», τόμος ἕκτος, Ἀθήναι 15 Ὀκτωβρίου 1950, τεῦχος 65, σ. 597-598.

Τὰ πιστοποιητικὰ σπουδῶν τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ὅλα ἀνέκδοτα ἕως τώρα, δημοσιεύονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ μας ἀρχεῖο, μὲ χρονολογικὴ σειρὰ, καὶ εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

α') Πιστοποιητικὸ (Δεκεμβρίου 1818) τοῦ πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης γράφτηκε ὡς ἀκροατὴς στὰ Νομικὰ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἔχει ὅλα τὰ πρόνομα τῶν σπουδαστῶν. Σὲ χειρόγραφη προσθήκη ἀναφέρεται ὅτι διανύει τὸ τρίτο ἔτος τῆς Νομικῆς»¹.

β') Πιστοποιητικὸ τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἑπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας (31 Μαρτίου 1819) ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἄκουσε τὰ μαθήματα τοῦ Ἑμπορικοῦ Δικαίου κλπ. τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔτους 1818-1819 καὶ στὴν πρώτη ἐξαμηνιαία ἐξέταση ἐπέτυχε στὴ δεύτερη σειρὰ².

γ') Πιστοποιητικὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Παβίας (1 Αὐγούστου 1820) ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης φοιτητὴς τοῦ τέταρτου ἔτους τῆς Νομικῆς, ὑποβλήθηκε στὴ δεύτερη ἐξαμηνιαία ἐξέταση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔτους 1819-1820 γιὰ τὸ μάθημα τῆς Δικαστηριακῆς καὶ Συμβολαιογραφικῆς Διαδικασίας, κλπ. καὶ ἐπέτυχε στὴν πρώτη σειρὰ. Ὁ ἴδιος παρακολούθησε τὶς παραδόσεις τοῦ δευτέρου ἐξαμήνου³.

δ') Πιστοποιητικὸ τοῦ [Pietro] Tamburini, διευθυντῆ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Παβίας (27 Σεπτεμβρίου 1820) ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, φοιτητὴς τοῦ τετάρτου ἔτους, παρακολούθησε κανονικὰ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας καὶ στὴ Σχολὴ αὐτὴ τὶς τετραετὶς παραδόσεις τῶν Πολιτικῶν καὶ Νομικῶν Σπουδῶν καὶ ὑποβλήθηκε στὶς κανονικὲς ἐξαμηνιαῖες ἐξετάσεις στὴν καθεμιὰ Σχολὴ μὲ ἱκανοποίηση τῶν καθηγητῶν του. Σ' ὅλη τὴν περίοδο τῶν σπουδῶν του στὰ δύο πανεπιστήμια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πιστοποιητικὰ, ἡ διαγωγή του ἦταν ἀμεμπτὴ καὶ σύμφωνη μὲ τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς νόμους⁴.

ε') Πιστοποιητικὸ (27 Ὀκτωβρίου 1820) τοῦ ἀναπληρωτῆ τοῦ διευθυντῆ τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἑπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἐπέτυχε στὶς ἐξετάσεις τοῦ πρώτου ἔτους τῶν Νομικῶν καὶ στὶς ἐξαμηνιαῖες ἐξετάσεις τῶν ἄλλων δύο ἐτῶν μὲ τοὺς ἐπόμενους βαθμοὺς : Ρωμαϊκὸ Δίκαιο καὶ Φεουδαλικὸ Δίκαιο. Α' καὶ Β' ἐξάμηνο : Πρῶτος. Ἑκκλησιαστικὸ Δίκαιο. Α' καὶ Β' ἐξάμηνο : Πρῶτος. Ἀστικὸ Δίκαιο Αὐστριακόν. Α' καὶ Β' ἐξάμηνο : Δεύτερος. Ἑμπορικὸ καὶ Ναυτικὸ Δίκαιο. Α' καὶ Β' ἐξάμηνο : Δεύτερος. Τὸ δεύτερο ἐξάμηνο τοῦ τρίτου ἔτους μένει χωρὶς βαθμολογία, ἐπειδὴ δὲν ἐμφανίζεται ἀπὸ τὰ πιστοποιητικὰ ὅτι ἔχει ὑποστῇ τὶς σχετικὲς ἐξετάσεις⁵.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1820 ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ξαναπῆγε στὸ Μιλάνο, ὅπου καὶ τύπωσε ἀνώνυμα μιὰν ἐπιθαλάμια ἰταλικὴ ᾠδὴ, μὲ τὸν τίτλο «Per le Nozze Lanfranchi Piantanida»⁶.

Ἀπὸ τὸ Μιλάνο ταξίδεψε στὸ Παρίσι. Δὲν εἶναι γνωστὸς ἕως τώρα ὁ σκοπὸς τοῦ ταξιδιοῦ ἐκείνου στὶς παραμονὲς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Γιὰ τὸ ταξίδι αὐτὸ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη σώζεται μαρτυρία τοῦ Ἀνδρέα Μουστοξύδη, ὁ ὁποῖος, σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Γάλλο καθηγητὴ Victor Cousin (Μιλάνο 5 Νοεμβρίου 1820), ἀναφέρει ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ τὰ ἑξῆς : «Avez aussi la bonté de demander à Mr. Coray si notre ami Terzelli lui a remis mon Hérodote»⁷.

1. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. III, σελ. 51.

2. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. IV, σελ. 52.

3. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. V, σελ. 53.

4. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. VI, σελ. 54.

5. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ πιστοποιητικὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ δοθεῖ στοὺς Πίνακες, ἐξ αἰτίας τοῦ μισοσβησμένου μελανιοῦ του.

6. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 1.

7. Βλ. Polychronis K. Enperckides, Documents et nouvelles lettres inédites d' Adamantios Coray tirées des bibliothèques et archives européennes, Jahrbuch der österreichischen byzantinischen gesellschaft, V 1956, p. 122. Τὸ βιβλίο ποὺ ἔδωσε ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης στὸ Μιλάνο τοῦ Τερτσέτη, γιὰ νὰ τὸ δώσει τοῦ Ἀδαμαντίου Κορυῆ στὸ Παρίσι, ἔχει τὸν τίτλο : «Le nove muse di Erodoto Alicarnasseo. Tradotte ed illustrate da Andrea Mustoxidi Coreiese. Tomo primo, Milano. Dalla tipografia di Gio. Battista Sonzogno 1820.» Ἀντίτυπο τῆς σπάνιας αὐτῆς ἔκδοσης σώζεται στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη μας. Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης ἔδω ὅτι τὴν πληροφορία γιὰ τὸ ἄρθρο τοῦ Πολυχρόνη Ἑνεπικίδη χρωστᾶμε στὸν Ἀλέξη Πολίτη.

Τὸ 1821 ἐξακολουθοῦσε νὰ βρίσκεται στὸ Παρίσι. Γράφει ὁ Τερτσέτης, σὲ λόγο του τῆς 16 Ἰανουαρίου 1849, ποὺ πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ μᾶς : «Εἶδα εἰς τοὺς Παρισίους κατὰ τὸ ἔτος 1821 καταδίκην ἀνδρὸς μητροδόνου»¹.

Εἶναι ἄγνωστο ἕως τώρα ποῖο μῆνα τοῦ 1821 γύρισε ὁ Γεώργιος Τερτσέτης στὴ Ζάκυνθο.

Ἡ πατρίδα τοῦ Σολωμοῦ ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἔμοιαζε μ' ἀληθινὸ στρατόπεδο τοῦ Ἱεροῦ Ἀγώνα². Παρ' ὅλη τὴν ξενοκρατία, ἡ ἐθνικὴ ἰδέα κυριαρχοῦσε ἀπὸ πρὶν σ' ὁλόκληρο τὸ Νησί. Ξένοι πρόσφυγες ἀγωνιστὲς (ἀπὸ τὸ Μοριά, τὴ Ρούμελη καὶ τὴν Ἠπειρὸ) καὶ ντόπιοι πατριῶτες ἀνέβλιναν ὅταν νύχτωνε στὸ Ψήλωμα (ὁδὸς Φιλικῶν), γιὰ νὰ δώσουν τὸν ἐταιρικὸ ὄρκο. Ἐκεῖ τοὺς περίμενε στὸ κελὶ του, δίπλα στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς οἰκογενείας Λατίνου, ὁ Ἠπειρώτης ἱερωμένος καὶ πρόδρομος τῆς Ἐθνεγερείας Ἀνθιμὸς Ἀργυρόπουλος³. Ὁ παπα-Ἀνθιμὸς, ὅπως εἶναι γνωστὸ, μπροστὰ σ' ἓνα εἰκόνισμα ἐμοῦσε τοὺς νεοφώτιστους ἀγωνιστὲς στὸ σύνθημα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος».

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Τερτσέτη στὴ Ζάκυνθο σημαδεύεται ἀπὸ τὴ μύησή του στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία⁴. Ἔτσι στοὺς πρώτους μῆνες τῆς Ἐπανάστασης, ἀψηφώντας ὅλες τὶς διαταγὲς τῆς ἀγγλικῆς «προστασίας», ποὺ ἀπαγόρευαν τὴν ἐθελοντικὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑπτανησίων στὸν Ἀγώνα⁵, πῆγε κι αὐτὸς νὰ πολεμήσει στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα. Ὡστόσο ταξιδεύοντας γιὰ τὴ Ρούμελη ἀρρώστησε κι ἀναγκάστηκε νὰ μείνει γιὰ νοσηλεία στὸν Κάλαμο. Ἡ κατάσταση ὅμως τῆς ὑγείας του χειροτέρευσε καὶ ἡ εἵδηση δὲν ὀργησε νὰ φτάσει στὴ Ζάκυνθο. Ἔτσι ταξίδεψε στὸν Κάλαμο, σταλμένος ἀπὸ τοὺς γονεῖς του⁶, ὁ ἐξάδελφος τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη Δημήτριος Συρίγος, γιὰ νὰ τὸν φέρει πίσω στὴ Ζάκυνθο⁷.

Τὸν ἴδιο χρόνο (1821), ἀφοῦ ἔγινε καλά, πῆγε στὴν Ἰταλία. Ἐκεῖ ἐγγράφηκε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μπολόνιας, γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τῶν νομικῶν του σπουδῶν. Ὅπως κι ἔγινε. Ἐδῶ δημοσιεύεται καὶ τὸ ἀνέκδοτο ἕως τώρα καὶ σωζόμενο στὸ ἀρχεῖο μας δίπλωμα τοῦ πρύτανη καὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Bologna (8 Ἰουνίου 1822) ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἀναγορεύθηκε «παμψηφεί καὶ μετ' ἐπαίνων» (con laude) διδάκτωρ τῆς Σχολῆς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου⁸.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἔζησε τὸν ἐπαναστατικὸ πυρετὸ τῶν Ἰταλῶν ἐνάντια στοὺς Αὐστριακοὺς. Οἱ δραματικὲς ἐκεῖνες στιγμὲς τῶν δύο λαῶν, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἰταλικοῦ, ἐνώνονταν μέσα του στὸν ἀσίγαστο πόθο τῆς ἀμοιβαίας ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὅρισμένα χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια τῆς Ἰταλικῆς Ἐπανάστασης, ποὺ παραστάθηκε μάρτυράς της, μνημόνευσε σὲ μεταγενέστερο λόγο του⁹.

1. Βλέπε Πεζά κλπ., ἀριθ. 24.

2. Βλ. ἀναλυτικὰ στὸ βιβλίο μας «Ζακυνθινοὶ Φιλικοί», Ἀθήνα 1966.

3. Βλ. στὸ βιβλίο μας «Ἠπειρώτες στὴ Ζάκυνθο», Ἰωάννινα 1964.

4. Βλ. Διονυσίου Παναγ. Στεφάνου, Γεώργιος Τερτσέτης «Διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, τόμος Β', ἐν Ἀθήναις 1925, ἐκδότης Ἰω. Δ. Κυλλάρου, σ. 42. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, οἱ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ Διονύσιος Παναγ. Στεφάνου εἶχαν συνδεθεῖ μὲ πολύχρονη ἀδελφικὴ οἰλία. Ἔτσι οἱ πληροφορίες τοῦ Διονυσίου Παναγ. Στεφάνου γύρω ὑπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη ἀποκτοῦν ὠδίαφιλονίκητη ἀξία πραγματικῶν πηγῶν. Ἐπίσης κι ὁ Σπύρος δε Βιάζης, ἀντλώντας ἀπὸ τοπικὰ οἰκογενειακὰ ἔγγραφα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ὑποστηρίζει καὶ στὰ δύο μελετήματά του γι' αὐτὸν τὴ μύησή του στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Βλ. καὶ Σταύρου Σκοπετιά, Γεώργιος Τερτσέτης. Ὁ ἀγωνιστής. Ὁ βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς. Ὁ ἱστορικὸς τοῦ Εἰκοσιένα, περ. «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», Ἀθήνα Ἰούλιος 1954, τόμος Β', σ. 122.

5. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἀγνώστες προκηρύξεις τῆς Ἀγγλοκρατίας (1821-1823), περ. «Νέα Ἑστία», τεύχος ἀφιερωμένο στὰ Ἐφτάνησα, Χριστούγεννα 1964, τεύχος 899, σσ. 298-302.

6. Ὁ Ναθαναὴλ Τερτσέτης ἦταν τότε βουλευτὴς στὴ νομοθετικὴ συνέλευση τοῦ Ἐνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων.

7. Βλ. Σπυρ. δε Βιάζη, Γεώργιος Τερτσέτης, περ. «Ποιητικὸς Ἀνθών», ὅ.π., σ. 364.

8. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. VII, σελ. 55.

9. Βλ. Πεζά (ἀφηγήματα, λόγοι καὶ δοκίμια), Alle benemerite Commissioni, «Il Corriere Italiano», ἀριθ. 206, 29-7-1867.

Πολλά πράγματα χρωστούσε ως τότε ο Γεώργιος Τερτσέτης στην Ιταλία. Εκεί, με τη γερή αρματοσιά της έλληνο-λατινικής παιδείας, αγκάλιασε ολόκληρους κόσμους πνευματικών ή ποιητικών ταξιδιών. Εκεί, το ανήσυχο κι αγωνιστικό πνεύμα του, άνοιξε τὰ πρῶτα καὶ μεγάλα φτερά, θρονιάζοντας ακλόνητα μέσα του τις ιερές ιδέες του Δικαίου καὶ τῆς Ἐλευθερίας.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1822 ἄφησε τὴν Ἰταλία καὶ ἐπέστρεψε στὴ Ζάκυνθο.

Ὁ φιλάσθενος ὀργανισμός του δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ βγεῖ στὸν Ἀγῶνα. Ἡ γενναία καρδιά γονάτιζε προδομένη ἀπὸ τὸ ἀδύναμο, ἀσθενικὸ σῶμα.

Στὴ Ζάκυνθο ἀλληλογραφοῦσε τώρα μὲ τοὺς ὀπλαρχηγούς¹ καὶ συμμετείχε στὴ φιλολογικὴ συντροφιά τοῦ παιδικοῦ του οἴλου Διονυσίου Σολωμοῦ. Ὁ φιλολογικὸς αὐτὸς κύκλος ὑπῆρξε, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀποφασιστικὸς γιὰ τὴν ἐθνικο-πνευματικὴ καὶ προδρομικὴ προσορὰ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη. Πέρα ἀπὸ τὶς «ἐλαφρὲς» κοσμικὲς συγκεντρώσεις της, ἡ φιλολογικὴ ἐκείνη συντροφιά κρατοῦσε ἀνάμεσα στὰ μέλη της κορυφαίους ἐκπροσώπους τῆς ἀπλῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, ποὺ ἦταν συνάμα καὶ ἀξιόλογοι δημιουργοί. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Διονύσιο Σολωμὸ ἄς θυμηθοῦμε τοὺς Ἀντώνιο Μάτεσι, Διονύσιο Ταγιαπιέρη, Δημήτριο Πελεκάση, Νικόλαο Λούντζη, Gaetano Grassetti, Παῦλο Μερκάτη, Γεώργιο δε Ρώσση καὶ Λουδοβίκο Στράνη. Μέσα στὴ φιλολογικὴ αὐτὴ συντροφιά κυριαρχοῦσε ἡ ἐθνικοαπελευθερωτικὴ ιδέα, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ὁ ἀκοίμητος πόθος γιὰ τὴ συγκέντρωση ὅλου τοῦ μνημειακοῦ πλούτου τῆς λαϊκῆς ἐλληνικῆς παράδοσης (τραγούδια, παροιμίες, δίστιχα, κλπ.). Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης ἐδῶ ὅτι στὴ φιλολογικὴ συντροφιά τοῦ Σολωμοῦ ἔπαιρνε μέρος, ὅταν ἐρχόταν στὴ Ζάκυνθο, καὶ ὁ Σπύρος Τρικούπης, ποιητὴς καὶ θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς κοινῆς γλώσσας. Ὅλα τὰ μέλη τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς συντροφιάς εἶχαν σπουδάσει σὲ πανεπιστήμια τῆς δύσης κι ἦταν ἀριστοὶ ἐπιστήμονες, γιατροί, δικηγόροι, πολιτικοὶ καὶ φιλόλογοι.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης αγκάλιασε μὲ θέρμη τὶς γλωσσικὲς ιδέες τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ κι ἐκδηλώθηκε σὰν ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους συνεργάτες του. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ μάζευε, μὲ ἀληθινὸ πάθος, δημοτικὰ τραγούδια καὶ παροιμίες².

Εἶχε ἀρχίσει κιόλας νὰ γράφει ἐλληνικὰ ποιήματα καὶ πεζά. Τὸ 1823 ἔγραψε τὸ «Ὀνειρον»³. Τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου χρόνου, ἀνάμεσα στοὺς καλεσμένους τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, ποὺ θ' ἄκουγαν γιὰ πρώτη φορὰ ν' ἀπαιγγέλεται ἀπὸ τὸν ἴδιο ἡ «Ὁδὴ εἰς τὴν Ἐλευθερίαν», ἦταν καὶ ὁ Γεώργιος Τερτσέτης. Ἀπὸ ἄγνωστο, ἰδιόχειρο ἐνθύμημα τοῦ τελευταίου (1860), ποὺ σ' ἐμᾶς ἔλαχε ἡ καλὴ τύχη νὰ φέρουμε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ἀναφέρονται ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ τὰ ἐξῆς: «Ὅταν ὁ Σολωμὸς ἐδιάβασε τὴν Ὁδὴν του εἰς τὰ 23 ἢ 24 [1823 ἢ 1824] ἔκαμε κάλεσμα διαφόρων ἡμῶν καὶ ἐγώ. Ἐδιάβασε τὴν Ὁδὴν του εἰς τὴν σάλα πόρτεγο νὰ εἰποῦμε. Ἦτον καὶ ὁ Τρικούπης»⁴.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1824 πῆγαν στὴ Ζάκυνθο καὶ φιλοξενήθηκαν ἐκεῖ ὡς πρόσφυγες ἡ χήρα καὶ τὰ ὄρφανά τοῦ Μάρκου Μπότσαρη⁵. Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης σχετίστηκε μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ Μάρκου κι ἀνάλαβε προσωπικὰ τὴν ἀγωγὴ καὶ μόρφωση τῶν παιδιῶν⁶. Τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου χρόνου, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Σολωμό, ἔγραψε κι αὐτὸς ἓνα ποίημα γιὰ τὴν «καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν»⁷.

Ἡ Ζάκυνθος, ὅπως εἶναι γνωστό, συμπαραστάθηκε στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι, μὲ γενναῖες ἀποστολὰς πολεμοφοδίων καὶ τροφίμων, συμμετέχοντας ὁλόψυχα στὴν ἐποποιία τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων»⁸. Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἔγραψε τὸ 1868: «Μοῦ ἔρχεται εἰς τὴν

1. Βλ. Λεξικὸν Φιλολογικὸν καὶ Ἱστορικὸν Ζακύνθου ὑπὸ Λεωνίδα Χ. Ζῶη, ἐν Ζακύνθῳ 1898, σ. 1108.

2. Τὸ πάθος αὐτὸ τὸν ἀκολούθησε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ.

3. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 2.

4. Βλ. στὸ βιβλίο μας «Σολωμικά», Ἀθήνα 1963, σ. 56.

5. Βλ. στὸ βιβλίο μας «Ἱστορικὲς σελίδες καὶ ἀνέκδοτα κείμενα», Ἀθήναι 1971, σσ. 123-127.

6. Βλ. στὸ βιβλίο μας «Ἡπειρώτες στὴ Ζάκυνθο», ὁ.π., σσ. 36-39.

7. Ποιήματα, ἀριθ. 3.

8. Βλ. στὸ βιβλίο μας «Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ διοικητὴς τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων», Ἀθήνα 1967, σσ. 30-37.

ἐνθύμησιν ὅταν μὲ τὸν μακαρίτην πολυπόθητον Δημήτριον Πελεκάσην¹ ἀκολουθοῦσαμεν τοὺς ἐπιταφίους τὴν ἐβδομάδα τῆς καταστροφῆς τοῦ Μεσολογίου καὶ ἐβρέχαμεν τὴν γῆν μὲ τὰ δάκρυά μας. Τὰ βόλια τοῦ ἄχθρου εἰς τὰ μεσολογγίτικα στήθη δὲν ἐπλήγωναν καὶ τὴν καρδίαν μας: Εἰς τὸ σκοτάδι τῆς νυκτὸς ἢ εἰς τὰ φῶτα τῆς ἡμέρας ὁ ἄνεμος μᾶς ἔφερνε τὴν πικρὴν τὼν ἠχολογίην»².

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1826 βρισκόταν στὴ Φλωρεντία³. Οἱ λόγοι τοῦ ταξιδιοῦ του αὐτοῦ εἶναι ἄγνωστοι ἕως τώρα.

Στὰ τέλη τοῦ 1826 ἔγραψε ἓνα πολυσέλιδο παραινετικὸ γράμμα στὸν νεαρότατο μαθητὴ του Δημήτρι Μάρκου Μπότσαρη, ποὺ ἐτοιμαζόταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ νὰ ταξιδέψῃ στὸ Μόναχο, γιὰ νὰ σπουδάσῃ τὴν πολεμικὴ τέχνη⁴. Στὸ κείμενό του αὐτὸ ἀπομνημόνευσε ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, ἀπὸ στοματικὴ ἀφήγηση ἄγνωστων Σουλιωτῶν προσφύγων, ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Μποτσαραίων.

Γύρω στὰ 1827 ἔγραψε καὶ τὸ ἀφήγημά του «Ὀνειρο τοῦ Φώτου [Τζαβέλα]», ποὺ συνταιριάζει καὶ αὐτὸ τὴν ἱστορία μὲ τὴ λογοτεχνία⁵.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τοὺς Ἑπειρώτες πρόσφυγες τῆς Ζακύνθου, στὴν πρώτη δημιουργικὴ του περίοδο.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ Σπύρος δε Βιάξης, ἀντλώντας ἀπὸ ἑγγραφή πηγὴ, «μίαν καὶ μόνην δίκην ὑπερησπίσθη» ὁ Τερτσέτης ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὴ Ζάκυνθο⁶.

Ὁ Τερτσέτης, ἂν καὶ φιλάσθενος πάντα, πῆγε στὴ Ρούμελη, γιὰ νὰ πάρῃ μέρος στὸν Ἀγῶνα (Ἰανουάριος 1828). Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ Τερτσέτης καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος Ριχάρδος Church εἶχαν ἀπὸ πρὶν ὁποιαδήποτε γνωριμιὰ ἢ ἐπαφή⁷. Ἀπὸ ἐπίσημο ὅμως πιστοποιητικὸ ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι, ἀμέσως μόλις πάτησε τὸ πόδι του στὴ Ρούμελη, ὁ Τερτσέτης διορίστηκε ἀπὸ τὸν Church ἰδιαίτερος γραμματέας του καὶ «ὕπηρετήσε κατὰ τὰ ἔτη 1828 καὶ 1829 εἰς τὸ κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα Γεν. Στρατόπεδον, κλπ.»⁸.

Ὁ Νικόλαος Δραγούμης, ποὺ εἶδε τότε στὸ Αἰγαμέστο τὸν Γεώργιο Τερτσέτη, γράφει: «Μεταμορφωθείς [ὁ Τερτσέτης] ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἐώρει φουστανέλλαν καί, τὴν κεφαλὴν ἔχων ἐξυρισμένην καθ' ὀλοκληρίαν, ἐφαίνετο ἀληθοῦς ἀσκητῆς, καθόσον καὶ ἔτρωγε καὶ κατεκλίνατο ὡς τοιοῦτος, χάριν, ὡς μοὶ εἶπε, σκληριωγίας»⁹.

Στις 24 Ἀπριλίου 1828, ποὺ συμπληρώθηκε χρόνος ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Φαλήρου, ὁ Τερτσέτης ἔβγαλε λόγῳ στὸ στρατόπεδο τοῦ Μύτικα, σὲ συγκέντρωση πολεμιστῶν. Ὁ πρῶτος αὐτοῦ λόγος του ἀποτελεῖ ἀληθινὸ μνημεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας¹⁰.

Τὴν ἀνοιξή τοῦ 1829 ἔγραψε τὸν ἐπιτάφιο λόγῳ του «Ἑπαινος στὸν Ἀστιγκα»¹¹. Στὸ με-
ταξύ, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀρχιστράτηγος Ριχάρδος Church, ὁ Τερτσέτης «διὰ τῶν κακουχιῶν τοῦ

1. Βλ. βιογραφία καὶ ἀνέκδοτα κείμενα τοῦ Ζακυνθινοῦ ἱατροφιλοσόφου Δημητρίου Διον. Πελεκάση (1798-1867) σὲ μελέτημά μας στὸ περ. «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», Ἀθήνα Δεκέμβρης 1957, τόμος τρίτος, ἀριθ. φύλλ. 5, σσ. 107-114.

2. Βλ. Πεζᾶ (ἀφηγήματα, λόγοι καὶ δοκίμια), ἀριθ. 62: Ἐπιστολὴ πρὸς Ζακυνθίους.

3. Βλ. Γεωργίου Τερτσέτου, Ἀπολογία κλπ., ἐν Ἀθήναις 1835, σ. 11.

4. Βλ. Πεζᾶ (ἀφηγήματα, λόγοι καὶ δοκίμια), ἀριθ. 1.

5. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 2.

6. Βλ. Σπυρίδωνος δε Βιάξη, Γεώργιος Τερτσέτης, περ. «Νέα Ζωή» Ἀλεξανδρείας, ὅ.π., σ. 240.

7. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Γεώργιος Τερτσέτης (βλ. περιοδικό του «Ὁ Ρήγας», τεύχος γ', 1845), ἀπὸ τὸ παιδικὰ του χρόνια θαύμαζε τὸν Ἀγγλὸ στρατηγὸ Ριχάρδο Church.

8. Βλ. Σταύρου Σκοπετέα, Γεώργιος Τερτσέτης, «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», ὅ.π., σ. 124.

9. Βλ. Ν. Δραγούμη, Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις. Πρόλογος Κ. Ἀμαντου, τόμ. α', ἐκδόσεις «Στοχαστὴ» Ἀθήναι 1937, σ. 141.

10. Βλ. Πεζᾶ (ἀφηγήματα, λόγοι καὶ δοκίμια), ἀριθ. 3. Τὸ λόγῳ του αὐτοῦ ξαναδιάβασε ἀργότερα ὁ Τερτσέτης σὲ λογιότερη γλωσσικὴ μορφή, ὅταν ἦταν ἀρχιεφύλακας καὶ βιβλιοφύλακας τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. Βλ. ἀνακοίνωσή μας στὴ «Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά», Ἀθήναι 1954, σσ. 302-306. Πρβλ. καὶ στὴν ἐργασία μας «Γεώργιος Τερτσέτης. Ἀνέκδοτα κείμενα», ὅ.π., σσ. 19-29. Τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Τερτσέτη στὴ δεύτερη καὶ λογιότερη μεταγλώττιση τοῦ λόγου ἀπὸ τὸν ἴδιο βλ. σὲ ὑποσημείωση στὸ σύντομο ὑπόμνημά μας τοῦ ἀρχικοῦ, σ. 218-9.

11. Βλ. Πεζᾶ (ἀφηγήματα, λόγοι καὶ δοκίμια), ἀριθ. 4.

χειμῶνος ἡσθένησε βαρέως καὶ δι' ἀδείας μου ἀνεχώρησεν ὅπως ἐπισκεφθῇ παρ' ἰατρῶν πρὸς ἱασίν του»¹. Ἔτσι ξαναγύρισε στὴ Ζάκυνθο, παλεύοντας ἀκόμα μιὰ φορά μὲ τὴν ἀσθενική του κράση.

Ὁ λόγος «Ἐπαινος στὸν Ἄστιγκα»² εἶναι ἄγνωστο ἂν ἐκφωνήθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη. Ὁ λόγος αὐτὸς εἶν' ἓνα ἀπὸ τὰ λυρικότερα καὶ ὀρμητικότερα κείμενα τοῦ Ζακυνθινοῦ πατριδολάτρη. Σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ βασίλευε τὸ γλωσσικὸ χάος, ὁ δημοτικὸς λόγος τοῦ Τερτσέτη συντροφεύει ἐπ'ἀξία τὸ κήρυγμα τοῦ Σολωμοῦ. Παράλληλα, ἡ φωτισμένη του ἔμπνευση ἐκφράζει καὶ ζωντανεύει τὸ μαχητικὸ καὶ πατριωτικὸ πνεῦμα τοῦ Εἰκοσιένα.

Στις 20 τοῦ Μάη 1829, ὁ Ναθαναὴλ Τερτσέτης ὑπαγόρευσε τὴ διαθήκη του στὸν συμβολαιογράφου Ζακύνθου Γεώργιο Δικόπουλο. Μὲ τὴ διαθήκη του αὐτὴ ὁ Ναθαναὴλ ὀρίζε ὡς κληρονόμους τοὺς δύο γιούς του Νικόλαο καὶ Γεώργιο. Ἐπίσης ἄφηνε στὴ δεύτερη γυναῖκα του Κατίνα Παπαβασίλη εἴκοσι τσεκίγια κάθε χρόνο³.

Ἀναζητώντας τὸν φωτεινὸ του προορισμὸ στὴν αἵματοποτισμένη, ἀλλὰ ἐλεύθερη πιά πατρίδα, ὁ Γεώργιος Τερτσέτης σεύγει στὶς 4/16 τοῦ Σεπτεμβρίου 1830 ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο γιὰ τὸν Μοριά⁴. Ἀπὸ ἓνα γράμμα τοῦ Ἀνθιμου Ἀργυρόπουλου πρὸς τὸν Γεώργιο Τερτσέτη «Εἰς Γλαρέντζα. Τῇ 26 Σεπτεμβρίου Ε.Π. 1830, Ζάκυνθος»⁵ προκύπτει ὅτι ὁ τελευταῖος ἐξακολουθοῦσε νὰ βρίσκεται σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ποὺ ἐκεῖνο τὸν καιρὸ εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ Νησί. Ἐπίσης ἀπὸ τὸ ἴδιο γράμμα φαίνεται ὅτι ὁ Τερτσέτης ζοῦσε τότε κοντὰ στὸν Κώστα Μπότσαρη καὶ τὴν οἰκογένειά του.

Τὸ γράμμα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρὸς τὸν Λιονύσιο Σολωμὸ (Πάτρα, 28 τοῦ Σεπτεμβρίου/10 τοῦ Ὀκτωβρίου 1830)⁶ φανερώνει ὅτι ὁ ἀνήσυχος, ἀλλὰ καὶ φιλάσθενος, πατριώτης εἶχε τώρα μιὰ καινούργια περιπέτεια μὲ τὴν ὑγεία του, ποὺ τὸν ἔβαζε σὲ μεγάλη δοκιμασία. Ἔτσι, ἀμέσως μόλις πάτησε τὸ πόδι του στὴν Πάτρα, κόλλησε τὴν ἐλονοσία ποὺ μάστιζε τότε τὴν περιοχὴ ἐκείνη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μείνει δεκάξι μέρες στὸ κρεβάτι καὶ νὰ ξοδέψει ὅλα τὰ χρήματά του. Φιλοξενούμενος, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀνάρρωσή του, ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Κώστα Μπότσαρη, ποὺ δὲν ἤθελε ὥστόσο νὰ καταχραστεῖ τὴ φιλία της, ἀναγκάζεται νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Σολωμὸ δέκα τάληρα, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πάει στὴν Αἴγινα καὶ στὸ Ναύπλιο. Σκοπὸς του ἦταν νὰ κάμει τὸ δάσκαλο ἐκεῖ καὶ γι' αὐτὸ ζητοῦσε ἀκόμα ἀπὸ τὸν Σολωμὸ νὰ τοῦ στείλῃ πιστοποιητικὰ γιὰ νὰ τὰ παρουσιάσῃ στὸν Αὐγουστίνου Καποδίστρια καὶ τὸν Ἀνδρέα Μουστοξύδη.

Ὁ Σολωμὸς, ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ γράμμα του⁷ ποὺ ἔστειλε στὸν Τερτσέτη ὕστερ' ἀπὸ τρία χρόνια, δὲν μπόρεσε ν' ἀνταποκριθεῖ στὴν παράκλησή του νὰ τοῦ στείλῃ τὸ μικροποσὸ αὐτό. Ἀκόμα δὲν εἶναι γνωστὸ ἕως τώρα ἐὰν φρόντισε ὁ Σολωμὸς νὰ σταλοῦν τὰ πιστοποιητικὰ κλπ. Ὁ Τερτσέτης, ἀφοῦ περίμενε κάμποσο καιρὸ τὴν ἀπάντηση τοῦ Σολωμοῦ, ἐξοικονόμησε τελικὰ τὰ χρήματα κι ἔφυγε ἀπὸ τὴν Πάτρα.

Τὸ 1831 ὁ Τερτσέτης δίδαξε πιθανότατα γεωγραφία καὶ λατινικὰ στὸ Κεντρικὸ Σχολεῖο τῆς Αἰγίνας καὶ στὴν ἀνώτερη σχολὴ (ἐκπαιδευτήριον) τοῦ Ναυπλίου⁸. Τῆς ἴδιας χρονιάς διασώθη-

1. Βλ. Σταύρου Σκοπετέα, Γεώργιος Τερτσέτης, «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», ὁ.π., σ. 124.

2. Ὁ ἡρωϊκὸς Ἄγγλος φιλέλληνας Φριγκίσκος Hastings, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τραυματίστηκε βαρεῖα στὴν πολιορκία τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ μεταφέρθηκε γιὰ θεραπεία στὴ Ζάκυνθο, ὅπου καὶ πέθανε (20 Μαΐου/1 Ἰουνίου 1828).

3. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἀνέκδοτη διαθήκη τοῦ Ναθαναὴλ Τερτσέτη», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», Ἀθήνα 1982, τόμος ΙΑ' 2, σσ. 165-167. Στὸ ἀντίγραφο τῆς διαθήκης αὐτῆς, ποὺ ζήτησε κι ἔλαβε ἀργότερα ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, σημειώνεται στὸ τέλος ἀπὸ τὸν συμβολαιογράφου Ζακύνθου Γεώργιο Δικόπουλο ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου τοῦ Ναθαναὴλ: 14/26 Φεβρουαρίου 1833.

4. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. VII, σελ. 56, τὸ ἄγνωστο ἕως τώρα διαβατήριον τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ποὺ τοῦ ἔδωκε ἡ ἀγγλικὴ διοίκηση Ζακύνθου.

5. Τὸ γράμμα τοῦτο πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ βιβλίο μας «Ἡπειρώτες στὴ Ζάκυνθο», ὁ.π., σσ. 62-64.

6. Βλ. Σκυρ. δε Βιάζη, Ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, περ. «Παναθήναια», τόμ. ΙΗ', Ἀθήνα 1909, σ. 15. Πρβλ. καὶ J. Bouchard, Γεώργιος Τερτσέτης, ὁ.π., σσ. 66-69.

7. Βλ. τὸ γράμμα τοῦ Σολωμοῦ παρακάτω, σ.σ. 17 - 18.

8. Ἄν καὶ δὲν ἀποδεικνύονται οἱ εἰδήσεις αὐτὲς ἀπὸ καμιά γνωστὴ ἕως τώρα πηγή, ὥστόσο θὰ πρέπει νὰ παραδεχτεῖ κανεὶς ὅσα ἐκθέτει ὁ J. Bouchard στὴ μελέτη του γιὰ τὸν Τερτσέτη, ὁ.π., σσ. 70-74.

καν δύο λόγοι τοῦ Τερτσέτη (ὁ ἓνας βρέθηκε ἀποσπασματικὸς) ἀπευθυνόμενοι πρὸς τοὺς νέους σπουδαστές¹, καθὼς ἐπίσης ἡ μετάφραση τοῦ κικερωνικοῦ ἔργου «Ὀνειρο τοῦ Σκιπίωνος»².

Τὸ 1832 ὁ Τερτσέτης διορίστηκε καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας στὸ Κεντρικὸ Πολυτεχνικὸ Σχολεῖο τοῦ Ναυπλίου (Σχολὴ Εὐελπίδων). Στὴν ἐναρξὴ τῶν μαθημάτων (31 Μαΐου 1832) πραγματοποίησε ὁμιλία, ποὺ ὁ πρόλογός της δημοσιεύτηκε στὴν «Ἐθνικὴ Ἐφημερίδα», 8 Ἰουνίου 1832. Σχετικὰ μὲ τὴν πρόσληψή του στὴ θέση αὐτή, ἔγραψε ὕστερ' ἀπὸ δεκατέσσερα χρόνια: «[...] νιώθω εἰς τὴν καρδίαν μου βαθυτάτην ἀγάπην, καὶ εὐγνωμοσύνην, πρὸς τὸν τιμωτάτον ἄνδρα, ἀγωνιστὴν φιλέλληνα κ. Ρέινεκ³. Ἦτον διευθυντὴς τῆς σχολῆς, καὶ μὲ εἶχε αὐτὸς διορίσει εἰς τὴν εἰρημένην θέσιν»⁴.

Πολλὰς ἀνέκδοτες ὁμιλίαι τοῦ Τερτσέτη στὴ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων καταστράφηκαν, δυστυχῶς, κι αὐτὲς ἀπὸ τὴ σεισμοπυρκαγιὰ τῆς Ζακύνθου⁵. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ὑπῆρχαν καὶ μεταφράσεις τοῦ ἰδίου στὴν ἀπλοελληνικὴ ἀπὸ ἀρχαῖα κείμενα (Πλάτων, Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης, κλπ.). Ὡστόσο τὸ 1832 εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος στὴν «Ἐθνικὴ Ἐφημερίδα» τοῦ Ναυπλίου ἓνυς πρόλογος καὶ τέσσερις περιλήψεις ὁμιλιῶν του, γραμμένα ὅλα στὴν ἀρχαῖζουσα⁶. Ἡ γλωσσικὴ μορφή τῶν κειμένων αὐτῶν ἀπομικρύνεται ὁλοφάνερα καὶ χωρὶς ἀμφισβήτηση ἀπὸ τὸ ὕφος καὶ τὸ γράψιμο τοῦ Τερτσέτη. Ἀραγε ὑποχρεώθηκε ὁ Τερτσέτης, ὡς καθηγητὴς, νὰ δημοσιεύσει στὴν «Ἐθνικὴ Ἐφημερίδα» τὰ κείμενά του αὐτὰ στὴν ἀρχαῖζουσα; Ἡ μήπως ἔχουν παραποιηθεῖ γλωσσικὰ τ' ἀρχικὰ κείμενά του ἀπὸ τρίτο πρόσωπο, ἴσως τοῦ συντακτικοῦ προσωπικοῦ τῆς «Ἐθνικῆς Ἐφημερίδας»; Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο μακροσκελὲς ἐπικολλυρικὸ ποίημα τοῦ Τερτσέτη «Ὁ χορὸς τῶν Ὀπλαρχηγῶν καὶ ἡ νύχτα τοῦ Μαΐου», ποὺ δημοσιεύτηκε ὁμῶς στὴν «Ἐθνικὴ Ἐφημερίδα» (Ἰούνιος 1832)⁷ ἀνυπόγραφο. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δείχνει ὅτι ὁ Τερτσέτης ὑποχρεωνόταν ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ δημοσιεύει τὰ κείμενά του στὴν ἀρχαῖζουσα ἢ τὴν καθαρεύουσα ἂν τὰ ἤθελε ἐνυπόγραφα. Σὲ λίγα καταχωρίζεται στὴν «Ἐθνικὴ Ἐφημερίδα» ὁ ἐπιτάφιος λόγος τοῦ Τερτσέτη στὴν κηδεῖα τοῦ Λημητρίου Ὑψηλάντη, ἐπίσης στὴν καθαρεύουσα⁸.

Εἶναι γνωστὸ καὶ ἱστορικὰ ἐξακριβωμένο ὅτι ὁ Τερτσέτης, μιλώντας στοὺς μαθητὲς του, δὲν ἔβγαζε σύντομα λογίδια, ὅπως αὐτὰ ποὺ ἔχουν δημοσιευθεῖ στὴν «Ἐθνικὴ Ἐφημερίδα», ἀλλὰ ἀφιέρωνε στίς παραδόσεις του ὥρες ὁλόκληρες. Τὰ μαθήματά του δὲν ἦταν ξερὲς ἱστορικὲς ἀφηγήσεις, ἀλλὰ ζωντανός, παλλόμενος καὶ δημιουργικὸς πατριωτισμός. Ὁξυδερκὲς παιδαγωγὸς ἐνθουσίαζε καὶ καθοδηγοῦσε τοὺς νέους στὴ λατρεία τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ταυτόχρονα χτυποῦσε τὴν ὀλέθρια διχόνοια. Ἐπιστὴμη καὶ ἀρετὴ ἀποτελοῦσαν τὸ δίπτυχο τῆς διδασκαλίας του, γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς πολεμικῆς ἀντρείας τῶν νέων. Ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ὁ ἀκοίμητος ἔρωτας γιὰ τὸ ἀθάνατο Ἑικοσιῶνα, ἐμπνέουν τοὺς ἑθνικοὺς στόχους τῶν ἱστορικῶν μαθημάτων του στοὺς Εὐέλπιδες. Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι Ἕλληνες ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τὸν ἀγωνιστὴ δάσκαλο σὰν ἀδιαχώριστοι καὶ ἀδιάσπαστοι κρίκοι τῆς ἴδιας ἱστορικῆς ἀλυσίδας. Ἡ διδασκαλία, ὥστόσο, τοῦ Τερτσέτη ἀνάσταινε καὶ ζωογονοῦσε μέσα στίς καρδιὰς τῶν μαθητῶν του τὴν ἀκένωτη πηγὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ποὺ ἦταν ἴσως καὶ τὰ κυριότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνήσυχου καὶ ἀγρυπνοῦ πνεύματός του.

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια (1830–1832) ὁ Τερτσέτης ἔγραψε διάφορα ποιήματά του, σὲ στύλ δημοτικῶν τραγουδιῶν, ποὺ πιθανότατα ἔστειλε ἀντίγραφά τους στὸν Διονύσιο Σολωμό⁹. Τὸ «Ὀνειρο

1. Βλ. Πεζά (Ληγήματα, λόγοι καὶ δοκίμια), ἀριθ. 5, 6.

2. Βλ. Μεταφράσεις κλασικῶν κειμένων, ἀριθ. 1.

3. Συνταγματάρχης βιρθίνος Ἐδουάρδος Rheineck (1795–1854).

4. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 4, περ. «Ὁ Ρήγας», Μάιος 1845.

5. Βλ. ὅσα γράφουμε στὸ τέλος τῶν προλεγομένων.

6. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 7–11.

7. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 4.

8. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 12.

9. Βλ. παρακάτω τὴ γνωστὴ ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ στὸ Γεώργιο Τερτσέτη.

τοῦ Κίτziu [Γξαβέλα]»¹, «Ὁ Ἱμπραῖμης καὶ ὁ Κιουταχῆς»² καὶ «Ὁμορφονιδὸς ἀγάπησε...»³ εἶναι ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Τερτσέτη τῆς χρονικῆς αὐτῆς περιόδου.

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1833 ὁ Τερτσέτης ἐξέδωσε στὸ Ναῦπλιο, σὲ φυλλάδιο, «Δοκίμιον Ἑθνικῆς Ποιήσεως Τὸ Φίλημα» ἐξυμνώντας τὸν Ὅθωνα⁴. Ὁ ποιητὴς ἐδελπιστοῦσε τότε ὅτι ὁ ἐρχομὸς τοῦ νέου βασιλιᾶ τῶν Ἑλλήνων θ' ἀνοίγε τὸν δρόμο γιὰ μιὰ εὐνομούμενη, δίκαιη καὶ προοδευτικὴ πολιτεία.

Ὁ Σολωμός, ποὺ διάβασε τὰ πεζὰ κείμενα τοῦ Τερτσέτη στὴν «Ἑθνικὴ Ἐφημερίδα», καθὼς ἐπίσης ἄλλα τραγούδια τοῦ τελευταίου καὶ τὸ «Δοκίμιον Ἑθνικῆς Ποιήσεως Τὸ Φίλημα», τοῦ ἔστειλε τὸ παρακάτω σπουδαῖο γράμμα⁵. Τὸ γράμμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἀληθινὸ μνημεῖο τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ ἰδιωίτερα γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα:

Ζάκυνθος, 1 Ἰουνίου 1833, π.έ.

Ἐδιάβασα. Ἄν μοῦ εἶχες στείλῃ τὸ ποίημα πρὶν τὸ τυπώσῃς — αὐτὸ θὰ κάμῃς ἄλλην φoρὰν — τώρα θὰ ἤμεθα πλέον εὐχαριστημένοι καὶ οἱ δύο μας, τόσο διὰ τὸ νόημα τῆς τέχνης, ὅσον καὶ διὰ τὴν μορφήν, ὅπου τὸ ἐζήτησες. Καὶ διὰ τὸ σύνολον καὶ διὰ τὰ μέρη. Μὰ καὶ τώρα ὅπως εἶναι, μένω εὐχαριστημένος. Γὰρ ἐλαττώματα, ποὺ δὲν εἶναι ὀλίγα, τὰ φθάνουν οἱ εὐμορφίαι. Ὅσον διὰ τὰς στροφάς 2, 6, 7, 8, 9, 10, ἀκροάσου καλᾶ, Γζώρτζι μου — καὶ θ' ἀκούσῃς ἀπὸ μὲ χειροκρότημα — χειροκρότημα ποὺ δὲν ἔχει τέλος. Οἱ στροφές αὐτές εἶναι ἡ ἐκφραση ψυχῆς γαλήνιας, ἀθώας καὶ ἀρμονικῆς· καὶ ἐγὼ διαβάζοντάς τες, ἐγνώρισα πὼς ἦταν δικές σου. Διὰ τὴν γλώσσαν πηγαίνει ἐκεῖνο ποὺ λέγει ὁ Μακιαβέλλης δι' ὅλους τοὺς θεσμούς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι μόνη σωτηρία σὲ κάθε διαφθοράν εἶναι ἡ ἐπιστροφή στὲς ἀρχές. Οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος γυρίζουν πολὺ ὑπίσω. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἐπιστροφή στὲς ἀρχές. Χαίρομαι νὰ πέρανουν γιὰ ξεκίνημα τὰ δημοτικὰ τραγούδια, ἥθελα ἴσως ὅσοι μεταχειρίζονται τὴν κλέφτικη γλώσσα νὰ πέρανουν τὴν οὐσίαν τῆς καὶ ὄχι τὴν μορφήν, μ' ἐννοεῖς; Καὶ ὅσον διὰ τὴν ποίησιν πρόσεχε καλᾶ, Γζώρτζι μου, ὅτι καλὸ εἶναι βέβαια νὰ θεμελιώνεται κανεὶς σ' αὐτὰ τὰ τραγούδια, ἀλλὰ δὲν εἶναι καλὸ νὰ σταματᾷ ἐκεῖ. Πρέπει νὰ ὑψώνεται κατακόρυφα. Ἡ κλέφτικη ποίησις εἶναι εὐμορφὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα, διότι μὲ αὐτὴν ἀνεπιτήδευτα ἐπαράστησαν οἱ κλέφτες τὴν ἰδική τους ζωὴ, τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα. Δὲν ἔχει τὸ ἴδιον ἐνδιαφέρον στὴ δική μας στόμα. Τὸ ἔθνος ζητεῖ ἀπὸ μᾶς τὸν θησαυρὸν τῆς διανοίας μας, τῆς ἀτομικῆς, ἐνδυμένον ἐθνικά. Ἄν ἤμεθα μαζί, θὰ ὁμιλοῦσα, πιστεύω, καθαρώτερα. Ἐδῶ μὲ βιάζονται νὰ κλείσω τὸ γράμμα, ἀλλὰ θέλω νὰ κλέψω καιρὸν, γιὰτὶ ἔχω ἀκόμη κάτι ἀπαραίτητο νὰ σοῦ εἰπῶ. Τὸ ποιηματάκι σου αὐτὸ ἦλθεν ἐγκαίρως νὰ μὲ παρηγορήσῃ γιὰτὶ μ' ἐτάραξαν πολὺ στὴν Κέρκυρα ἐκεῖνα τὰ πεζὰ σου. Πῶς λοιπὸν, ἔλεγα; Ὅστερ' ἀπὸ τόσα καὶ τόσα ποὺ εἶπαμε καὶ τόσα ποὺ ἐγελάσαμε καὶ τόσα ποὺ ἀγανακτήσαμε, πηγαίνει καὶ αὐτὸς μὲ τὴν φατρίαν ἐκείνων ποὺ σκοτώνουν τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος; Τόσο μεγάλη ἔγινεν ἡ θάλασσα τῆς ἐνοχῆς συνήθειας, ὅπου βράζει γύρω του, ὥστε τὸν ἔκνε νὰ πιστέψῃ ὅτι τὰ τελευταῖα τῆς ἀκραγιάλια κλείνουν ὅλην τὴν Ἑλλάδα; Τὸ κάμνει ἔραγε ἀπὸ ἀνάγκην; Ἀλλ' ἂν κι ἐγὼ ἀκόμη ἤμουν τόσο πτωχός, ὅπως ἤμουν τότε ὅταν ἔστειλε καὶ μοῦ ἐζήτησεν ἐκεῖνα τὰ ὀλίγα χρήματα, ποὺ δὲν τὰ εἶχα, — καὶ ὁ Γαλβάνης τὸ γνωρίζει — ποὺ δὲν εἶχα οὔτε ἀπὸ τὸ ψωμί μου νὰ τὰ οἰκονομήσω, γιὰτὶ δὲν κατέφευγε στὸν Κ. καλλίτερα, παρὰ νὰ κάμῃ τόσην καταστροφήν; Μόνον μιὰ σκέψῃ μὲ παρηγοροῦσε ὅτι ἔγινες καὶ σὺ μέλος τῆς Συναγωγῆς καὶ ἔρριξες τὸ ἴδιον κουρέλι στοὺς ὤμους, κινούμενος καὶ ψάλλοντας ὅπως αὐτοί, διὰ νὰ ἔμπορέσῃς ὕστερα, ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, νὰ τοὺς συντρίψῃς. Ὅμιλώντας μὲ τὸν Μάτσειν τοῦ εἶπα αὐτὴν τὴν ὑπόψιν καὶ τὴν ἐδυνάμωσα ἐνθαρμύμενος πόσο μίαν ἡμέρα κατηγοροῦσα μαζί σου τὸν ἑαυτὸν μου ὅτι μὲ τόσον ὀλίγη φρονιμάδα ἤρχισα νὰ

1. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 5.

2. Καταχωρίζεται ἀπὸ τὸν Τερτσέτη στὸ βιβλίο του «Ἀπλὴ Γλώσσα», βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 8.

3. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 6.

4. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 7.

5. Τὸ γράμμα τοῦ Σολωμοῦ πρωτοδημοσιεύτηκε (ἰταλικὸ κείμενο κι ἑλληνικὴ μετάφραση) ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο Σ. Μάτσει στὸ περ. «Παναθήναια», ἔτος Γ', Ἀθῆναι 31 Ἰανουαρίου 1903, σσ. 245-247.

περιγελῶ τὴν Βασιλικὴν γλῶσσαν τοὺς, πρὶν ἀκόμη πρωδεύσῃ ἡ ἰδική μας. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐβεβαίωσε τὴν ὑπόψιν, ἀπὸ μερικὰ λόγια, ποὺ τοῦ ἔγραφε εἰς ἓνα γράμμα σου. "Ὅπως καὶ ἂν εἶναι, γράψε μου καθαρὰ δι' αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ διὰ γῶμα ἄλλα καὶ πρόσθετε γράφοντας νὰ μὴ φορέσῃς τὰ μηχανέσια, ἀλλὰ νὰ πετῇς ἔξω ὅ,τι σοῦ ἔρχεται, σὰν νὰ συνομιλοῦσαμε.

Δὲν θὰ ἦτο καλὸ νὰ ἐρχόσουν ἐδῶ διὰ κανένα μῆνα; Θὰ ἦτο καλὸ καὶ διὰ τοὺς δύο μας. Τότε θ' ἀνέβαιλα κι ἐγὼ τὸ ταξίδι μου τῆς Κερκύρας. Μὰ ἐδῶ δὲν μ' ἀφάνουν νὰ γράψω οὔτε μία λέξη. Καὶ δὲν μοῦ μένει καιρὸς παρὰ μόνον διὰ νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι εἶμαι πάντοτε ὁ πολυαγαπῶν σε φίλος.

Δ. Σ.

III. Γράψε ἀμέσως.

Οἱ στίχοι τοῦ Τερτσέτη γιὰ τὸν "Ὀθωνα τὸν παρουσίαζαν στοὺς πολιτικούς κύκλους ὡς φιλοβασιλικό. Ἔτσι τὸν ἔβλεπαν (χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶναι οὐσιαστικά) σὰν ἄνθρωπο τοῦ ξενοκρατούμενου κατεστημένου τῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ φωτεινὴ του προσωπικότητα ἐπηρέαζε πάντα ὅσους ἔρχονταν σ' ἐπαφὴ μαζί της, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κοινωνικὴ ἢ πολιτικὴ θέση, μόρφωση, κλπ. Ἔτσι κέρδισε τὴν ἐκτίμησιν καὶ στενὴν φιλίαν τοῦ Βαυαροῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας Ἰωσήφ Λουδοβίκου κόμη Arminspereg, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν παρακάλεσε μάλιστα νὰ γίνῃ δάσκαλος τῶν ἐλληνικῶν στὶς κόρες του¹.

Στὶς 27 Ὀκτωβρίου 1833 ὁ Τερτσέτης ἔβγαλε λόγο στὴν ἐναρξὴ τῶν ἐξετάσεων τοῦ Κεντρικοῦ Πολεμικοῦ Σχολείου (Σχολὴ Εὐελπίδων), ποὺ κυκλοφόρησε καὶ σὲ φυλλάδιο². Μὲ τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν σφραγίζεται καὶ ἡ διδακτικὴ του προσφορά στοὺς Εὐελπίδες.

Στὸ μεταξύ ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εἶχε διορισθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλείαν δικαστῆς στὸ Δικαστήριον Ναυπλίου.

Ὅπως εἶναι γνωστό, κανένα σοβαρὸ στοιχεῖο δὲν μποροῦσε νὰ στηρίζῃ τὴν κατηγορίαν τῆς ἔσχατης προδοσίας, ποὺ σχεδίασαν ἄνομα καὶ βάναισα ἡ Ἀντιβασιλεία καὶ ὁ εἰσαγγελεὺς Ἐδουάρδος Masson ἐνάντια στοὺς Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, Δημήτριον Πλαπούτα καὶ ἄλλους πατριῶτας ἀγωνιστές. Ἔτσι ὀργάνωσαν καὶ σκηνοθέτησαν τὴν περιβόητη ψευτοδίκη τῶν ἀπελευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδας. Ἡ Ἀντιβασιλεία, ποὺ ἄλλαξε δύο μέλη τοῦ Δικαστηρίου μὲ δικούς της ἀνθρώπους, ἄφησε στὴ θέσιν τους καὶ δὲν ἀντικατέστησε τὸν πρόεδρον Ἀναστάσιον Πολυζωΐδην καὶ τὸν Γεώργιον Τερτσέτη. Ξεγελιάστηκε ἀπὸ τὴ Νέμεση, ποὺ ξέρει ν' ἀποκαλόπτει καὶ νὰ τιμωρεῖ πάντα ὅλους τοὺς τυράννους. Ἡ Ἀντιβασιλεία πίστευε ὅτι ὁ Πολυζωΐδης καὶ ὁ Τερτσέτης «συνέπλεαν» μαζί της στὰ σχέδια καὶ τὶς ἀποφάσεις της³. Ἀμείλικτος ἐχθρὸς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἀπὸ παλιότερα, ὁ πρόεδρος Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης, ὁμηγετής τοῦ "Ὀθωνα καὶ φίλος τῆς Ἀντιβασιλείας ὁ Γεώργιος Τερτσέτης. Ὅμως ἡ ἀπατηλὴ αὐτῇ ἐπιφάνεια ἔκρυβε τὸ βάθος καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς ἀσυνθηκολόγητης συνείδησης τῶν δύο τιμίων δικαστῶν.

Ἡ δίκη ἄρχισε στὶς 7 Μαρτίου 1834 καὶ τέλειωσε στὶς 26 Μαΐου τοῦ ἰδίου χρόνου⁴. Ὁ Πολυζωΐδης καὶ ὁ Τερτσέτης ἔκριναν τοὺς κατηγορούμενους ἀθώους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τρεῖς δικαστὲς ἐψήφισαν τὴ θανατικὴ καταδίκη τους. Αὐτόπτης μάρτυρας τῆς δίκης γράφει :

1. Βλ. Τάκη Χ. Κανδηλώρου, Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη, Ἀθήναι 1908, σ. 151.

2. Βλ. Περὶ κλπ., ἀριθ. 13.

3. Σὲ σημαντικὸ ἀνώνυμο ὑπόμνημα, ποὺ σώθηκε στὰ κατάλοιπα τοῦ Τερτσέτη, ἀναφέρονται ἀνόμεσα στ' ἄλλα, καὶ τὰ ἐξῆς : «Λέγω λοιπόν, ὅτι πρὶν ἀναχωρήσουν τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἀπὸ τὸ Μόναχον εἶχον σχεδιάσει, κατὰ τὴν γνώμην τὴν ὁποίαν ἔδωσεν ὁ κύριος Ἐιδέκος, νὰ ἀφαιρέσουν τὴν ζωὴν τινῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, νομίζοντας, ὅτι ἀνευ τούτου δὲν ἤθελον δινηθῶν νὰ διοικήσουν τὴν Ἑλλάδα». Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ μᾶς στὰ «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμος ἕκτος, Ἀθήνα 1968, σσ. 19-31.

4. «Ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν πίεσιν, τὸν ἐκβιασμό, τὶς ἀπειλὰς τῶν ραδιοῦργων τῶν παρασκηνίων, τὴν κυνικὴν στάσιν τοῦ μικρόχολου εἰσαγγελέα, καὶ τὸ συκοφαντικὸ δηλητήριο τῶν ψευδομαρτύρων, δύο δικαστὲς, ὁ Πολυζωΐδης (πρόεδρος) κι ὁ ποιητὴς Τερτσέτης, στάθηκαν κοφτεροὶ καὶ ἀτρόμητοι ὑπερασπιστὲς τῆς ἀλήθειας καὶ κονταροχτυπήθηκαν μὲ τὸν Μάσσωνα καὶ τὴν Ἀντιβασιλείαν» Βλ. Ἀλέξη Τόμπρου, Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη, περ. «Νέα Ζωή», Ἀθήνα 1954, τεῦχος 5^ο, σσ. 155-167.

[...]. Ἦν τῶν πέντε μελῶν τὰ μὲν δύο, ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ κύριος Τερτσέτης ἤθελον ἀναβολὴν τῆς ἀποφάσεως, καὶ λαμπρὴν κινήσιν περὶ αὐτῆς, δυνάμει τῆς ἰσχυρότης τότε διαδικασίας ἐγκληματοχῶς· ἕως οὗ ἐξετασθῶσι πρῶτον καὶ οἱ κατηγορούμενοι συνένοχοι τῶν ἐπικρατηγῶν· τὰ δὲ τρία ἄλλα μέλη εἶχον ἤδη συνυπογράψει, δυνάμει τοῦ Νόμου τῆς πλειψηφίας, ἀπόφασιν καταδικαστικὴν, τῆς ἑποίας οἱ δύο ἀρνήθησαν τὴν ὑπογραφήν· ἐνῶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν ἀγνοοῦν ὄντα, παρέμειναν προσδιακροῦν, βλέπει σίφνης τὸν τῆς Διακυσίνης Ὑπουργὸν μὲ τὴν ἐπίσημόν του συνάδην συνοδευόμενον μὲ τὸν Ὑπουργὸν Σύμβουλον κ. Γκάμπερ, τοὺς ὑπουργικοὺς Γραμματεῖς, τὸν Ὑπὲρτοπον τῆς Κυβερνήσεως μετὰ χωροφυλάκων νὰ διευθύνεται διὰ τῆς μεγάλης τοῦ Ναυπλίου πλατείας εἰς τὸ Δικαστήριον ἢ ἀγροῖα μεταβάλλεται εἰς θαυμασμὸν καὶ τὸ πλῆθος συρρέει ἐκεῖ· ἀλλ' οἱ λογχοφόροι χωροφύλακες ἐμποδίζουν τὴν εἰσόδον τοῦ λαοῦ. Ὁ δ' Ὑπουργὸς εἰσελθὼν μὲ τοὺς σὺν αὐτῷ ἀμεμίτους εἰς τὸν ἱερὸν τόπον τῆς θεμελίδος, ζητεῖ ν' ἀναγκάσῃ τοὺς ἀρνηθέντας δύο Δικαστὰς τὴν ὑπογραφήν του, νὰ ὑπογράψωσι τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν· ἀλλ' οὗτοι ἐμμένουν εἰς τὴν πρᾶξιν των τῆς ἀναβολῆς σταθεροί, καὶ δὲν ἠθέλησαν διὰ κανένα λόγον νὰ ὑπογράψωσι τῆς πλειψηφίας τὴν καταδικαστικὴν, [...]. Μετὰ δ' ἡμιτοίαν ὥραν ἐξέρχεται ὁ Ὑπουργός, διὰ νὰ λάβῃ φαίνεται ὁδηγίας καὶ παρὰ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐπιστρέφει πάλιν μετὰ τοῦ Ὑπὲρτροπου, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτάς. Ἦν τότε καλυπνύονται οἱ δύο ἀρνηθέντες τὴν ἑαυτῶν ὑπογραφήν νὰ λάβουν καὶ τὰς ἐδρας των, διὰ νὰ φαίνεται πᾶν τὸ Δικαστήριον ἐνώπιον τοῦ κοινῶ, ὅταν μέλλῃ ἢ ἀπόφασιν ν' ἀναγνωσθῇ· ἀλλὰ καὶ μὴ θέλοντες νὰ ὑπακούσουν, παραβιάζονται διὰ τῶν χειρῶν τῆς χωροφυλακῆς, καὶ ὁ μὲν ἔλεγε νὰ σεβασθῶσι τὴν ἐλευθερίαν του τὴν ἀτομικὴν, ὁ δὲ, φιλοσοφῶν, Κύρ. Τερτσέτης, ὅτι τὸ μὲν σῶμα δύνανται νὰ κάμουν ὅπως θέλουν, ἀλλὰ τὸν στοχασμὸν του, τὴν συνειδήσιν του νὰ παραβιάσουν δὲν ἐμποροῦν. Παρασυρόμενοι δ' οὕτω διὰ τῆς βίας, ἐκάθισαν εἰς τὰς ἐδρας αὐτῶν. [...]

Γράφει ἀνώτερος Ἑλληνας δικαστικός : «[...]. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τερτσέτη ἐπάλαισε τὸ μεγαλεῖον τῆς δικαιοσύνης μὲ τὰς πολιτικὰς πιέσεις καὶ τὴν βίαν. Καὶ ἐνίκησε τὸ μεγαλεῖον τοῦ δικαίου. Ὁ Τερτσέτης ὕψωσε τὸ ἠθικὸν ἀνάστημά του κατὰ τῆς Ἀντιβασιλείας. Ὁ Τερτσέτης κατέστη τηλαυγὴς φάρος. Εἶναι ὑπόδειγμα ἀσπίλου δικαστικοῦ χαρακτηῖρος. Ὑψηλὸν παράδειγμα δικαστικῆς συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας τῆς σκέψεως. Ἐκραύγασε πρὸς τὴν βίαν τῆς ἐξουσίας : «Δὲν σὲ φοβοῦμαι ! Ἡ ἠθικὴ μου δύναμις εἶναι ὑψηλοτέρα τῆς εὐτελείας σου»².

Μὲ ἀπόφαση τῆς Ἀντιβασιλείας (28 Μαΐου 1834) παύθησαν ἀπὸ τίς θέσεις τους οἱ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης καὶ Γεώργιος Τερτσέτης. Κι ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐπικρατείας E. Masson τοὺς ἔφερε σὲ θέσιν κατηγορουμένων «ὡς ἐνόχους τῆς ἀρνήσεως ὑπηρεσίας καὶ τῆς μὲ σκοπὸν ἰδιοτελεῖ καὶ βλάβην τοῦ κράτους παραβιάσεως τῆς ἐχεμυθείας περὶ τὴν ψηφοφορίαν τοῦ δικαστηρίου»³. Στὴ δίκη αὐτή⁴, ποὺ ἐγίνε στίς 24 Σεπτεμβρίου 1834, ὁ Τερτσέτης ἐκφώνησε τὴν περίφημη Ἀπολογία του, «Ποῖος εἶσαι ἐσύ... φώναξε κατὰμουτρα στὸν εἰσαγγελέα Masson μέσα στὸ Δικαστήριον... ποὺ μὲ τὸ πρόσχημα τῆς παιδείας ἔλαβες ἀπὸ τὴν Βασιλεία ἐπάγγελμα τόσον ἐπικίνδυνον διὰ τὴν τιμὴ καὶ ζωὴ τῶν ὑπηκόων ; Ποῖος εἶσαι ἐσύ ποὺ παίζεις μὲ ἡμᾶς εἰς τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς μας : [...]. Ὁ Ἐθνισμὸς μας, ὦ Ἐπίτροπε, εἶναι θεμελιωμένος εἰς τὰ αἵματα ὀκτακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων φονευμένων εἰς τὸν ἀγῶνα» [...]. Πρωτύτερα εἶχε διαβάσει κι ὁ Πολυζωίδης τὴ δίκη του Ἀπολογία. Ἡ δίκη ἦταν «δύσκολη» γιὰ τοὺς δύο ἡτρώ-

1. Ἡ δίκη τοῦ αἰοδίου Θ. Κολοκοτρώνη καὶ Δ. Πλαπούτα, Σκηνὴ πολιτικὴ τοῦ 1833. Τίτλος. Πρόθεσις κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνισμοῦ. Ὑπὸ Β., ἐν Ἀθήναις 1843, σ. 377-378. Βλ. καὶ ὅσα γράφει ὁ ἴδιος ὁ Τερτσέτης (Πεζᾶ κλπ. Λόγος 25 Μαρτίου 1874) γύρω ἀπὸ τὴ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἐπίσης βλ. στὴν εἰσαγωγή τῆς ἐργασίας μας «Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» στὴν ἐκδόσιν «Γεωργίου Τερτσέτη Ἀνέκδοτοι Λόγοι. Ἐπιμελητὴς Ντίνος Κονόμος» Διεθνὴ Βιβλία, Ἀθήνα 1969, σσ. 20-21 καὶ β' ἐκδόσιν σσ. 20-22, οπου καὶ ἀνέκδοτα ἕως τότε ἔγγραφα, ποὺ ἀναφέρονται στὴ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη κλπ.

2. Βλ. Ἰωάννου Ἐρ. Ζαγκίνη εἰσαγγελέως πρωτοδικῶν, Ἡ δίκη τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ἐκδόσις Ἑταιρείας Προστασίας Ἀποφυλακισμένων Πρεβέζης, 1960, σ. 59.

3. Βλ. Ἑσσμ. «Ἀθηνᾶ», ἔτος Γ', ἀριθ. φύλλ. 155, 23 Ἰουνίου 1834, σ. 624.

4. Βλ. Ι. Λαμπρινίδη, Ἡ δίκη τοῦ Τερτσέτη, περ. «Ἑλληνικὴ Δημοκρατία», Ἀθήναι 1 Μαΐου 1950, ἀρ. τεύχους 54, σσ. 706-710.

μητους δικαστές, που έσωσαν την τιμή του Έλληνισμού. Τελικά όμως τους απάλλαξε το Δικαστήριο από την κατηγορία¹.

Στις 2/14 Οκτωβρίου 1834 οι δύο αδέκαστοι κριτές Αναστάσιος Πολυζωίδης και Γεώργιος Τερτσέτης αποκαταστάθηκαν με βασιλικό διάταγμα στα δικαστικά τους καθήκοντα².

Ύστερ' από την πανηγυρική αθώωσή του ο Γεώργιος Τερτσέτης έλαβε γράμμα, που τοῦ έστειλε ἡ μητριὰ του. Το γράμμα τοῦτο αποτελεί ἀξιόλογο ντοκουμέντο τῆς ὀχι καὶ τόσο γνωστῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέα³.

Τὸν ἴδιο χρόνο (1834), με τὴν εὐκαιρία τῶν ἀρραβόνων τοῦ Ἀναστασίου Πολυζωίδη, ὁ Τερτσέτης ἔγραψε καὶ ἀφιέρωσε στὸν ὑπέροχο κριτὴ ἀνυπόγραφο, ἀλλὰ καὶ μετριότατο, ποίημα, ποὺ τυπώθηκε σὲ ἰδιαιτέρο φυλλάδιο⁴.

Ἀνάμεσα στὶς τόσες ἐκδηλώσεις θαυμασμοῦ, ποὺ δέχτηκε τότε ὁ Γεώργιος Τερτσέτης γιὰ τὴν ἀξιοθαύμαστη στάση του στὴ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη, ὡς σημειωθεῖ ἀπὸ ἐδῶ κι ἐκείνη τοῦ Ζακυνθινοῦ προμάχου τῆς Ἐθνεγερσίας Ἰωάννη Μάη. Ὁ τελευταῖος ἔστειλε τοῦ Τερτσέτη ἓνα στιχοῦργημά του στὶς Μοῦσες, με τὴν ἐξῆς προσφώνηση στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρόγραφου: «Φίλε δικαιοτάτε, εὐγενῇ κριτῇ, κύριε Γεώργιε Τερτζέτη, εἰς Ναύπλιον. Μασσαλία 6 Δεκεμβρίου 1834 Ε.Ν.»⁵.

Τὸν Γενάρη τοῦ 1835 ὁ Γεώργιος Τερτσέτης μετατέθηκε, μαζί μ' ἄλλους δικαστικούς, στὸ Ἐφετεῖο τῆς Ἀθῆνας. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπὸ τὴν 1 Δεκεμβρίου 1834, με βασιλικὸ διάταγμα, ἡ Ἀθήνα εἶχε γίνει πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδας καὶ μεταφέρθηκε σ' αὐτὴν ἀπὸ τὸ Ναύπλιο ἡ κεντρικὴ ἐξουσία.

Ὁ Τερτσέτης συνδέθηκε στὴν Ἀθήνα με τοὺς κύκλους τῶν λογίων καὶ πατριωτῶν. Κι ἀμέσως μόλις ἐγκαταστάθηκε στὸ ἱστορικὸ ἄστυ ἐξέδωσε τὴν «Ἀπολογία» του⁶.

Ἀπὸ τότε καταπιάστηκε με τὴν καταγραφή τῶν ἀναμνήσεων ἡρώων τῆς Ἐθνεγερσίας, καθὼς ἐπίσης καὶ ἄγνωστων μαρτυριῶν ποὺ ἀναφέρονται σὲ κορυφαῖα πρόσωπα ἢ σημαντικὰ γεγονότα τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνα. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ τοῦ διηγήθηκαν τὴ ζωὴ τους ἦταν οἱ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Νικήτας Σταματελόπουλος ἢ Νικηταρῶς καὶ Δημήτριος Πλαπούτας (χειμῶνας καὶ ἀνοιξὴ τοῦ 1836). Τὸν ἴδιο χρόνο ἐτοιμαζόταν νὰ καταγράψει καὶ τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη. Ἀνάβαλε ὁμως τὸ ἔργο αὐτό, ἐπειδὴ θὰ ταξίδευε στὸ ἐξωτερικό. Κι ὅταν γύρισε, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης εἶχε πεθάνει.

Τὸ 1836 ταξίδεψε στὴν Πελοπόννησο. «Μὲ εἶχε πάρει πόθος νὰ ἰδῶ τὰς ἀρχαιότητες τῆς περιφήμου γῆς», θὰ γράψει ἀργότερα σὲ λόγῳ του (1849).

Ἀξιомνημόνευτο ντοκουμέντο τοῦ ταξιδιοῦ του αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ παρακάτω ἀνέκδοτο ἕως τώρα ἐγγραφο, ποὺ σώζεται στὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο μας:

Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος

Ἀριθ. πρωτ. 926,
τὴν 23 Μαΐου 1836
ἐν Καλαβρύτοις.

Ὁ Ἐπικρατὴς Κυναίτης

Ὁ Κύριος Γ. Τερτζέτης Δικαστής, ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν διὰ Τριπολιτζᾶν, συνοδευόμενος ἀπὸ ἑπτὰ ἐθνοφύλακας χάριν τῆς ἑδοικτορικῆς του ἀσφαλείας.

1. Ἡ ἐφημερίδα τοῦ Ναυπλίου «Ὁ Σωτήρ» (7/19 Οκτωβρίου 1834, ἀρ. 70, σ. 292) ἔγραψε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀπόφαση ὅτι «τὸ Δικαστήριον μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἀθώωσε τοὺς κατηγορουμένους».

2. Βλ. «Εφημερίς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», ἀριθ. 37, 16/28 Οκτωβρίου 1834, σ. 272.

3. Βλ. τὸ γράμμα τῆς Αἰκατερίνας Τριτζέτη στὴν εἰσαγωγὴ μας, Γεωργίου Τερτσέτη Ἀνέκδοτοι Λόγοι, «Διεθνή Βιβλία», σσ. 23-24, ὅπου ἀπὸ παραδρομὴ σημειώνεται «μητέρα» ἀντὶ «μητριᾶ».

4. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 8.

5. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἀνέκδοτα κείμενα τοῦ Ἰωάννη Μάη», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμος ἕκτος Ἀθήνα 1968, σσ. 55-68. Ἀπὸ ἀβλεψία στὴν ἀνακοίνωσή μας αὕτη τυπώθηκε λαθεμένα ἡ χρονολογία 1837 ἀντὶ 1834.

6. Βλ. Παζῶ κλπ., ἀριθ. 14. Τὸ γράμμα τοῦ Παναγιώτη Σούτσου πρὸς τὸν Γεώργιο Τερτσέτη (Ἀθήναι 29 Ἀπριλίου 1835), ποὺ ἀνακοίνωσε ὁ Φ. Μπουμπουλίδης (βλ. περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», τόμ. Ε', ἀρ. 54, σ. 657), μαρτυρεῖ τὸν ὀντίκτυπο τῆς «Ἀπολογίας» στοὺς φιλόλογικοὺς κύκλους τῆς νέας ἐλληνικῆς πρωτεύουσας.

Προσκαλούνται ὅθεν ἄπαντα αἱ Πολιτικά καὶ Στρατιωτικά Ἀρχαὶ ἵνα ἀφίσωσι τὴν διοδὸν αὐτοῦ ἐλευθέραν, δίδοντες χρείας τεχούσης καὶ τὴν ἀπαιτούμενην εἰς τὸν ἴδιον εὐκόλῃαν.

Ὁ ἐμπληρὸν καθήκοντα Ἐπάρχου.

(Τ.Σ.)

Λαμπρόπουλος

Στὰ μέσα τοῦ 1836 ζήτησε ἀπὸ τῆ διοίκηση μὴν ἐξάμηνη ἄδεια ἀπουσίας¹, ἐγκαταλείποντας ὀριστικά τὴ θέση τοῦ δικαστῆ. Ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο πῆγε στὴ Ζάκυνθο κι ἀπὸ ἐκεῖ (φθινόπωρο τοῦ 1836), ἀφοῦ τακτοποίησε τὰ οἰκονομικά ζητήματα πῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ ταξιδέψει στὸ ἐξωτερικό, γιὰ νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τίς κατακτήσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος². Ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους λόγους, ποὺ τὸν ὥθησαν νὰ ταξιδέψει ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, ἦταν ἡ ἐπιθυμία του νὰ συγκεντρώσει στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Τὸ εἶπε ὁ ἴδιος ἀργότερα στὸ λόγο του τῆς 25ης Μαρτίου 1852 : «[...] πολλὰ ἱστορικά τοῦ Ἀγῶνος φωτίζονται ἀπὸ τὰ ἐκεῖ συμβάντα».

Στὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1836 ὁ Τερτσέτης βρέθηκε στὸ Παρίσι, ὅπως ἀναφέρεται σὲ δημοσίευμα τοῦ ἴδιου. Αἴνες μέρες ἀργότερα πῆγε στὸ Λονδίνο. Στὸ δελτίο τῆς εἰσόδου του στὴν Ἀγγλία, ποὺ ὑπάρχει στὰ Βρετανικά Κρατικά Ἀρχεῖα, σημειώνονται τὰ ἐξῆς : «Ἡμερομηνία : 4 Νοεμβρίου 1836. Ὄνομα Γ. Τερτσέτης. Ἐπάγγελμα : Δικαστῆς ἐκ Ζακύνθου»³. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1837 ξαναγύρισε στὸ Παρίσι κι ἐκεῖ σχετίστηκε μὲ διαφόρους ἐξέχοντες ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ ἰδιαίτερα τὸν Ἰταλὸ λόγιο καὶ φιλέλληνα Νικόλαο Tommaseo.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς μετακομιδῆς καὶ ταφῆς τοῦ ἱάλλου στρατηγοῦ Charles Marie Denys, comte de Damrémont (καὶ ἄλλων συμπατριωτῶν του συμπολεμιστῶν) ἀπὸ τὴν Costantina τοῦ Ἀλγερίου στὸ μέγαρο τῶν Ἀπομάχων (5 Δεκεμβρίου 1837)⁴, ὁ Τερτσέτης ἔγραψε σπουδαῖο λόγο, ποὺ πρωτοδημοσιεύεται τώρα ἐδῶ⁵. Τὸ καίμενο αὐτὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκφράζει τὴ βαθύτερη πίστη του στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ Γαλλία γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητας.

Στὰ χρόνια 1838–1840 ἦταν ἀφιερωμένος στίς ἐλεύθερες σπουδές του καὶ παρακολουθοῦσε παραδόσεις τῶν Charles Lenormant, Lermnier, Pellegrino Rossi⁶, Royer Collard, Rosseeuw Saint-Hillaire, Michelet, Saint-Marc Girardin καὶ ἄλλων. Ἐπίσης ἄκουσε πιθανότατα μαθήματα τοῦ Claude Fauriel καὶ σχετίστηκε μαζί του, προμηθεύοντάς του πολλὰ δημοτικά τραγούδια⁷.

Ἀπὸ τίς τόσες προσωπικότητες, ποὺ συνδέθηκε φιλικὰ μαζί τους ὁ Τερτσέτης στὸ Παρίσι, — ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὀρισμένες ἀπ' αὐτὲς σὲ διάφορα κείμενά του — ἀξιομνημόνευτες ἀπὸ ἐδῶ εἶναι ἡ Ἀγγλίδα Elizabeth Fry, μεγάλη φίλη καὶ ὁποστηρίκτρια τοῦ Εἰκοσιένα καὶ ὁ Γάλλος ἑλληνιστὴς Ch. M. Wladimir Brunet de Presle.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1840 ὁ Τερτσέτης φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Πάλλη στὸ ἐξοχικὸ προάστιο τοῦ Λονδίνου Tottenham. Ἐκεῖ, παρακινημένος ἀπὸ τὸν Ἑλληνα μεγαλοτραπεζίτη,

1. Βλ. Ἐφημ. «Ἀθηνᾶ» 18 Ἰουλίου 1836 φυλ. 353, σ. 1443.—«Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», ἀριθ. 29, 23 Ἰουνίου 1836, σ. 132. Ἐπίσης βλ. καὶ «Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», ἀριθ. 63, 5 Νοεμβρίου 1836, σ. 330 : Ἡ διοίκησις δὲν ἀπολύει τὸν Τερτσέτη, μὲ τὴν παρέλευση τῆς ἐξάμηνης ἄδειας, «ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ διορισθῇ ἐπομένως πάλιν εἰς τὰ δικαστήρια». Ἡ εὐνοια τῆς διοικήσεως εἶναι προφανής.

2. Ὅπως φαίνεται, τὰ εἰσοδήματα τοῦ μεριδίου του, ἀπὸ τὴν πατρικὴ κληρονομιά, ἐπέτρεπαν τὴν πραγματοποίησι τοῦ μεγάλου ἐκείνου πόθου, ποὺ τὸν κατάκαιε πάντα.

3. Βλ. Βάσου Τσιμπιδάρου, Οἱ Ἑλληνες στὴν Ἀγγλία, Ἀθήνα 1974, ἐκδόσεις «Ἀλκαῖος», σ. 69.

4. Βλ. Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle par M. P. Larousse, pp. 27 καὶ 1021. Ἐπίσης βλ. Les Invalides. Trois Siècles d' Histoire, Paris, Musée de l' Armée 1974, pp. 266, 427. Εὐχαριστοῦμε τὸ Πολυμικὸ Μουσεῖο τοῦ Παρισιοῦ, γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν παραπάνω φωτοτυπημένων σελίδων τῆς ἐξαίρετης ἐκδόσεώς του.

5. Βλ. Παζᾶ κλπ., ἀριθ. 15.

6. Ὁ Τερτσέτης ἄκουσε παραδόσεις τοῦ Pellegrino Rossi στὴ Νομικὴ Σχολή (Συνταγματικὸ καὶ Ἐθνικὸ Δίκαιο) καὶ στὸ Collège de France (Πολιτικὴ Οἰκονομία). Τίς σημειώσεις του αὐτές, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἐπεξεργάσθηκε ἀργότερα σὲ μιὰ σειρά ὁμιλιῶν του στὴν Ἀθήνα.

7. Βλ. J. Bouchard, Γεώργιος Τερτσέτης, ὁ.π., σσ. 117–123. Ἐπίσης βλ. Ἀλέξης Πολίτης, Κατάλοιπα Fauriel καὶ Brunet de Presle Α') Τὰ «νεοελληνικά» τοῦ Claude Fauriel Β') Ἡ Συλλογὴ τραγουδιῶν τοῦ W. Brunet de Presle. Ἀναλυτικὸς κατάλογος, Ἀθήνα, 1980.

έγραψε κι εκφώνησε στους όμογενείς τοῦ Λονδίνου λόγο του «Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως», ποῦ τύπωσε τὸ 1846 στὴν Ἀθήνα.

Ὁ Τερτσέτης ἀναφέρει ὅτι τὸ 1842 ἄκουσε στὸ Παρίσι μαθήματα ἀπὸ τὸν φιλέλληνα καθηγητὴ J. J. Ampère.

Στις 25 τοῦ Μάρτη 1842 ὁ Διονύσιος Σολωμὸς ἔγραψε κι ἔστειλε τοῦ Τερτσέτη ἓνα ἰταλικὸ γράμμα, ποῦ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν παρακάτω μετάφραση τοῦ Σπύρου δε Βιάζη¹:

Εἶναι χρόνια 21, ποῦ σὰν σήμερον ἡ Ἑλλάς ἔσπασε τὰς ἀλώσεις. Ἡ ἡμέρα αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡμέρα χαρῆς καὶ δακρύων. Χαρὰ διὰ τὸ μέλλον, δάκρυα διὰ τὴν παρελθούσαν δουλείαν.

Τί νὰ εἶπω διὰ τὴ παρὸν;

Ἡ διαφθορὰ εἶναι τόσο γενική καὶ ἔχει τόσο βαθείας ρίζας, ὥστε προξενεὶ κατὰπληξιν. Ὅταν οἱ αἰετοὶ αὐτῆς παταχθοῦν ἐντελῶς, εἶναι δυνατὴ μία ἠθικὴ ἀναγέννησις. Τότε τὸ μέλλον μας θὰ εἶναι μεγάλο, ἂν ὅλα στηριχθοῦν εἰς τὴν ἠθικὴν, ἂν ἡ δικαιοσύνη θριαμβώσῃ, ἂν τὰ γράμματα καλλιεργηθοῦν, ὅχι πρὸς ματαιὰν ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποῖος ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἀνατροφῆς καὶ ἀπὸ μόρφωσιν ὅχι σχολαστικὴν. Θὰ ἔχωμεν ἢ μᾶλλον θὰ ἔχουν τὰ παιδιὰ μας μίαν ἠθικὴν ἀναγέννησιν τότε καὶ τὸ μέλλον θὰ εἶναι μεγάλο.

Σίγουρα ὁ Διονύσιος Σολωμὸς ἀσκοῦσε πάντα μεγάλη ἐπίδραση στὸ πνεῦμα καὶ τίς δημιουργικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ Τερτσέτη. Τὸ γράμμα του τῆς 25ης Μαρτίου 1842 ἀνοίγει τὴν αὐλαία τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου μιᾶς ἀγωνιστικῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὑποχρέωνε, μέσ' ἀπὸ τὴν ἐπιφανεϊκὴ γαλήνη τοῦ σπουδαστήριου, ν' ἀναμετρήσῃ τὰ πνευματικὰ χρέη καὶ νὰ πάρῃ ἐνεργὸ μέρος κι αὐτὴ στὴν ἀναγέννηση τοῦ Γένους. Ὁ Τερτσέτης, ποῦ ἔβλεπε σὰν δυὸ κρίκους ἀδιάσπυστους τὸν Λόγον καὶ τὴν Πράξιν δὲν μποροῦσε νὰ μείνῃ ἀπαθὴς στὸ δυνατὸ κέντρισμα τοῦ Σολωμοῦ. Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν πατρίδα ἐξουδετερώθηκε μέσα του μόλις διάβασε τὸ γράμμα ἐκεῖνο.

Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1842, σὲ μιὰ ὀρθόδοξη ἐκκλησία τοῦ Λονδίνου, ἐκφώνησε στοὺς ὁμογενεῖς ἓνα θαυμάσιον λόγο του περὶ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ². Τὸ θέμα τοῦτο ἦταν ἀνεξάντλητο πάντα γιὰ τὸν Τερτσέτη, ποῦ ἤξερε νὰ τὸ χειρίζεται μ' ἓνα πρωτότυπον (κάθε φορὰ) καὶ συναρπαστικὸν τρόπον.

Στὰ τέλη ἐπίσης τοῦ ἰδίου χρόνου (1842) στὸ Λονδίνο νοθετεῖ καὶ καθοδηγεῖ πνευματικὰ κι ἔθνικὰ τὸ νεαρὸ συμπολίτη του Παῦλον Καρρέρ³, ποῦ ἔμελλε ἀργότερα νὰ γίνῃ ὁ πρῶτος νεοέλληνας μουσουργός.

Τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (4/16 Φεβρουαρίου 1843) διάβασε ὁ Τερτσέτης — ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος — σ' ἐφημερίδες τοῦ Λονδίνου. Ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀθάνατου Γέρου τοῦ Μοριᾶ ἔφερνε τώρα πλησιέστερα τὰ βήματα τοῦ Τερτσέτη στὴν πατρίδα.

Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1843, ὕστερ' ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια διαμονῆς στὴν Εὐρώπη, ἄφησε τὸ Λονδίνο παίρνοντας τὸν δρόμον τοῦ γυρισμοῦ. Σὲ λόγον τοῦ πρωτοδημοσιευμένου ἀπὸ μᾶς (1853) γράφει: «Ὅταν κατὰ τὸ ἔτος 1843, τὸν Αὐγούστου μῆνα, ἀναχώρησα ἀπὸ Λονδίνον, ἔμαθα εἰς τὸ ταξίδι τὸ συμβάν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Ὡς ἦτον πολὺ φυσικόν, ἔλαβα προθυμίαν νὰ γληγορεύσω τὸ φθάσιμό μου εἰς χῶματα δοξασμένα ἀπὸ τὸ περιβόητον συμβάν».

Στις 6 Νοεμβρίου 1843 εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ πρῶτος ἀριθμὸς τοῦ «Ρήγα»⁴, ποῦ τὸν ἔγραψε μόνος του ὁ Γεώργιος Τερτσέτης.

Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1844 κυκλοφόρησε ὁ δεῦτερος ἀριθμὸς τοῦ «Ρήγα»⁵.

1. Βλ. περ. «Παναθήναια», τόμος 18ος, Ἀθήναι 15-31 Αὐγούστου 1909, σ. 260.

2. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 16.

3. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ Παύλου Καρρέρ», «Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά», τόμος δέκατος ἑννάτος, Ἀθήναι 1962, σ. 245.

4. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 1.

5. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 2.

Τὴν 31 Μαρτίου 1844 «Ἡ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματεία» ἀνακοίνωσε στὸν Τερτσέτη ὅτι ὁ Ὅθων τοῦ ἀπονέμει «τὸ ἀργυροῦν Νομισματοσημον, δι' ἀνταμοιβὴν τῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον ἐκδουλεύσεων του, καὶ χορηγεῖ εἰς αὐτὸν τὴν ἄδειαν νὰ τὸ φέρῃ εἰς πᾶσαν περίστασιν»¹.

Τὸν Γενάρη τοῦ 1845 ὁ Τερτσέτης ἐξέδωσε τὸ τρίτο τεῦχος τοῦ «Ρήγα». Μοναδικὸ ἀντίτυπο τοῦ τεύχους αὐτοῦ σώθηκε ἀπὸ μᾶς².

Τὸν Μάη τοῦ 1845 κυκλοφόρησε τὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο τεῦχος τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη³.

Στὸ διάστημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ρήγα», ποὺ στάθηκε διδακτικὴ, προοδευτικὴ καὶ μαχητικὴ ἐπαλξὴ πατριωτισμοῦ τῆς ἐποχῆς, ὁ Τερτσέτης ἐξακολούθησε νὰ καταγράφει ἐνθυμήματα ἢ βιογραφίες ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κατέγραψε καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Λήμου Τσέλιου, ποὺ ἀνάγγειλε τὴν ἐκδόσή τους στὸ τρίτο τεῦχος τοῦ «Ρήγα», χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ ὁ ἴδιος ποτέ.

Στις 5 Μαρτίου 1846 ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἐκλέχτηκε ὡς ἀρχαιοφύλακος καὶ βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κανονισμὸ τοῦ Κοινοβουλίου (ἄρθρο 98), ποὺ ψηφίστηκε στὸ σύνολό του στις 13 Ἰανουαρίου 1845, ὁ πρόεδρος παρουσίασε τρεῖς ὑποψηφίους γιὰ τὴν πλήρωση τῆς θέσεως αὐτῆς, ὅσων ἀπὸ μυστικὴ ψηφοφορία τῶν βουλευτῶν. Ἐπὶ στή συνεδρίαση τῆς 4ης Μαρτίου 1846 «ὁ Πρόεδρος ἐπρότεινε εἰς τὴν Βουλὴν ὡς ὑποψηφίους διὰ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαιοφύλακος καὶ βιβλιοφύλακος αὐτῆς τοὺς κ.κ. Γεώργιον Τερτσέτην, ἐκ Ζακύνθου, ἄνδρα ἱκανότητος, τιμότητος καὶ παιδείας καὶ εἰς δικαστικὰς θέσεις κατὰ καιροὺς ὑπηρετήσαντα τὸν κ. Ἡλίαν Χρηστοφίδην δημοσιογράφον ἐκ Κυδωνιῶν, φέροντα βαθμὸν ἀξιωματικοῦ διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις του, φιλόμουσον καὶ καλοῦ χαρακτῆρος· καὶ τὸν κ. Χαραλάμπην Νικολαΐδην, ἐκ Τριπόλεως, νέον μὲ ἱκανότητα, χρηστοθήκη καὶ ὑπηρετήσαντα εἰς διαφόρους διοικητικῶν γραφείων ὑπηρεσίας ἐπεξίως· ὥρισε δὲ ὡς ἡμέραν τῆς ἐνεργηθησομένης ἐκλογῆς τὴν προσεχῆ συνεδρίαν τῆς αὔριον»⁴.

Στὴν ψηφοφορία ποὺ ἐγίνε στὴ Βουλὴ ὁ Τερτσέτης πῆρε 61 ψήφους, ὁ Χρηστοφίδης 29 καὶ ὁ Νικολαΐδης 14. Ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ρήγας Παλαμήδης ἀνακοίνωσε στὸ Σῶμα ὅτι ἀρχαιοφύλακος καὶ βιβλιοφύλακος διορίστηκε ὁ Γεώργιος Τερτσέτης «διὰ τὰ προτερήματα τοῦ ἀνδρός»⁵. Ἐκτοτε, σὲ κάθε νέα βουλευτικὴ Σύνοδος, ὁ Τερτσέτης ἐρχόταν πρῶτος μὲ μεγάλη πλειοψηφία, κι αὐτὸ ἐπαναλαμβανόταν ἕως τὸ θάνατό του⁶.

1. Βλ. Πίνακας, ἀριθ. IX, σελ. 57.

2. Βλ. Πολιτικά μελετήματα καὶ ἄρθρα ἀριθ. 3.

3. Βλ. Πολιτικά μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 4.

4. Βλ. Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν δευτέραν Σύνοδον τῆς πρώτης βουλευτικῆς Περιόδου, τόμος Α', ἐν Ἀθήναις 1846, σσ. 621-622. Βλ. στὴν Εἰσαγωγὴ μας «Γεωργίου Τερτσέτη Ἀνέκδοτοι Λόγοι», ὁ.π., σσ. 26-27, ἀνεκδοτὴ ἕως τότε ὁμιλία ἐνὸς ἀγνωστοῦ βουλευτῆ γιὰ τὴν ἐπιστήριξη τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Τερτσέτη. Ἀπὸ παρ' ἑξαομιᾶ τοῦ βουλευτῆ αὐτοῦ στὸ χειρόγραφό του ἀναφέρεται ὅτι ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἔγινε γραμματικὸς τοῦ Church τὸ 1826 ἀντὶ 1828.

5. Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν δευτέραν Σύνοδον τῆς πρώτης βουλευτικῆς Περιόδου, ὁ.π., σ. 655-656. Ἡ ἐφημερίδα «Αἰὼν», Ἀθῆναι 6 Μαρτίου 1846, ἀριθ. 687, σ. 4, ἔγραφε: «Αὐτὸς ψήφων 61 ἐψηφοφορήθη καὶ ἐξελέχθη Ἀρχαιοφύλαξ καὶ Βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς ὁ Κύριος Τερτσέτης. Ἀρμοδιωτέρα καὶ δικαιοτέρα ἐκλογή δὲν ἐγίνετο».

6. Ὁ Τιμοθέων Ἰω. Φιλήμων, σὲ ἀνυπόγραφον ἄρθρον στὴν ἐφημερίδα του «Αἰὼν», Ἀθῆναι 6 Μαρτίου 1858, φυλλ. 1606, σ. 4, γράφει ἀνάμμεσα στ' ἄλλα καὶ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «Ὁ κ. Τερτσέτης λαμβάνει κατ' ἔτος τὴν πρέπουσαν ἀνταμοιβήν. ὑπερβαίνουσαν τὴν ἀξίαν ὅλων τῶν παρασῆμων, δωρημάτων τοσοῦτον κοινοῦ καὶ τετριμμένου, τὴν αἰθόρημον δηλαδὴ καὶ ὁμόφωνον ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφοφορίαν, ἐπαναλαμβανομένην ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, παρ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων παντός χρώματος καὶ παντός τόπου, Στερεοελλαδιτῶν, Πελοποννησιατῶν. Βεβαίως ἄλλο δὲν δηλοῖ ἢ κατ' ἔτος αὕτη παμνηφεὶς ἐκλογή του, ὡς ἀρχαιοφύλακος τῆς Βουλῆς, ἐνῶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἠδύναντο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, καθὼς αὐτός, καὶ ζητηταὶ αὐτῆς δὲν ἐσπάνιζον, ὡς ἀνεξαρτήτου καὶ ἀνέτου καὶ μὴ εὐκαταφρονήτως μισθοδοτουμένης».

Είναι γνωστή ή συμβολή τοῦ Τερτσέτη στήν ὀργάνωση καί ὀξιοποίηση τῆς Βιβλιοθήκης καί τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων¹. Ὁ ἴδιος ἐπίσης εἶχε φροντίσει νά χρησιμοποιοῦναι τὸ ἀναγνωστήριο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, γιὰ τὴν ἐκφώνηση συστηματικῶν ὁμιλιῶν τοῦ σιτοῦς βουλευτῆς καί τοῦς καλλιεργημένους Ἀθηναίους. Ὡστόσο ἐβγαζε λόγους καί στὸ Βαρβάκειο, καθὼς ἐπίσης σὲ διάφορα σχολεῖα κι ἀκόμα «στοὺς ἴσκιους τῶν δέντρων τῆς Βουλῆς». Ἡ ζωντανή αὐτὴ ἐπικοινωνία τοῦ Τερτσέτη μὲ τοὺς ἄλλους, ποὺ κράτησε σ' ὅλη του τὴ ζωή, ἦταν ἐν' ἀπὸ τὰ κυριότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ φιλέλευνου καί στοχαστικοῦ πνεύματός του².

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1846 ἐγκαινίασε στὸ ἀναγνωστήριο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς σειρά ὁμιλιῶν, μὲ τὸν τίτλο «Μελέται βουλευτικῆς εὐγλωττίας», ποὺ συνέχισε ὡς τις ἀρχές τοῦ 1847³. Τὸν ἴδιο χρόνο (1846) δημοσίευσε καί τὸ λόγο του «Εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως», ποὺ εἶχε ἐκφωνήσει τὸ 1840 στὴν Ἀγγλία⁴.

Τὸ παρακάτω γράμμα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρὸς τὸν Γάλλο νεοελληνιστὴ καί φίλο του Ch. M. Wladimir Brunet de Presle ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ Ζακυνθινὸς πατριδολάτρης εἶχε ἀφήσει στὸ Παρίσι τὸ χειρόγραφό του τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νικηταρᾶ («ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη εἰς Πελοπόννησον» τὸ ὀνοματίζει). Ὁ Τερτσέτης ζήτησε ἀπὸ τὸν Βλαδίμηρο Brunet de Presle νά τοῦ στείλει τὸ χειρόγραφο στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ ὅμως κρατήσῃ πρωτίτερι ὁ φίλος του ἀντίγραφο, ἀπὸ φόβο μήπως παραπέσει καί χαθεῖ. Ὁ Brunet de Presle ἔστειλε τὸ χειρόγραφο καί κράτησε ἀντίγραφο, ποὺ παρουσιάζει ὅμως πολλές παρανοήσεις καί χάσματα. Τὸ χειρόγραφο τοῦ Presle βρῆκε στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ ὁ καθηγητὴς Νίκος Βέης καί τὸ ἐξέδωσε μὲ πρόλογο καί πλούσια ἐπεξηγηματικὰ σχόλια⁵. Ὁ Τερτσέτης, ὅσο ζοῦσε δὲν ἐξέδωσε τὸ αὐτόγραφό του, ποὺ ἐπεξεργάστηκε μάλιστα σὲ διάφορες μορφές ἀργότερα. Τὰ χειρόγραφα τοῦ Τερτσέτη, ποὺ εἶχαμε ἀνακαλύψει στὴ Ζάκυνθο πρὶν ἀπὸ τριαντατρία χρόνια, ἐκδόθηκαν ἀπὸ μᾶς στὶς Πραγματεῖς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μὲ προλεγόμενα καί σχόλια⁶. Ὅπως ἀναφέρεται καί στὴν ἐργασία μας αὐτή, τὰ παραπάνω χειρόγραφα τοῦ Τερτσέτη, δωρήθηκαν ἀπὸ μᾶς στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (τέλη 1952). Ἰδοὺ τώρα καί τὸ ἀνέκδοτο ἕως τώρα γράμμα τοῦ Τερτσέτη, ποὺ περιέχεται σ' ἐτοιμαζόμενη ἀνακοίνωσή μας πολλῶν ἐπιστολῶν τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν Wladimir Brunet de Presle :

[φ.1α] Φίλτατε Κύριε Βλαδίμηρε.

Ἀθήναι τὴν 5 Μαρτίου 1847.

Σὲ ἔγραψα καὶ ἄλλοτε, φίλε. ἀλλὰ δὲν ἔλαβες τὸ γράμμα μου, διότι δὲν μὲ ἀπήντησες. Ὅταν σὺν Θεῷ ἀνταμωθῶμεν, καθὼς ἐλπίζω, ἢ ἐδῶ ἢ εἰς Παρισίους, θέλω σὲ εἰπεῖ πῶς νομίζω ὅτι παρέπεσεν ἡ ἐπιστολή μου.

Μάθε, φίλε, ὅτι τὸ σίγγραμμά σου περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σικελίαν⁷ στολίζει ἤδη τὴν νέαν βιβλιοθήκην τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς. Ἔχομεν Πρόεδρον πρόθυμον ὑπὲρ τῆς ἀγορᾶς καλῶν βιβλίων, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐφέραμεν ἤδη καὶ τὸ ἰδικόν σου.

Ἡ Βουλὴ πρὸ καιροῦ μὲ ἐδιώρισεν ὡς Βιβλιοθηκάρην της.

1. Βλ. Σταύρου Σκοπετέα, Γεώργιος Τερτσέτης. Ὁ ἀγωνιστής. Ὁ βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς. Ὁ ἱστορικὸς τοῦ Εἰκοσιένου, περ. «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», ὁ.π. Στὴ μελέτη αὐτὴ πρωτοδημοσιεύονται ἀπὸ τὸν Σταύρο Σκοπετέα ὑπόμνημα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς Βουλῆς (25 Ἰανουαρίου 1847), σσ. 133-134, καὶ προσχέδιο ὑπομνήματός του πρὸς τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιον (12 Ἰανουαρίου 1848), σσ. 138-139.

2. Βλ. Εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου μας «Γεώργιος Τερτσέτης. Ἀνέκδοτα κείμενα», ἐκδόση «Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὀφελίμων Βιβλίων», Ἀθήναι 1959, σσ. 13-14.

3. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 17 καὶ 18.

4. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 19.

5. Βλ. περ. «Ἑλληνικά», ἐτη Γ' ἕως Ε', Ἀθήναι 1930-1932.

6. Βλ. τὴν ἐργασίαν μας, Βίος Νικήτα Σταματελοπούλου ἢ Νικηταρᾶ. Καταγραφὴ Γεωργίου Τερτσέτη ἐκ τυσσῶν νέων χειρογράφων. Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμος 20, ἀριθ. 2, ἐν Ἀθήναις 1953.

7. Βλ. Wladimir Brunet de Presle, Recherches sur les établissements des Grecs en Sicili, Παρίσι 1845.

Σὲ παρακαλῶ νὰ ἐγχειρίσῃς εἰς τὸν Κύριον H. Bossange τὸ *rapports grecs* ποὺ σὲ εἶχα ἀρρήσει εἰς Παρισίους, τὰ διπλωματικὰ ἔγγραφα περὶ Ἑλλάδος, τοποθεμένα διὰ χρῆσιν τῆς Βουλῆς τῶν Ἀγγλῶν¹.

Στεῖλε μου καὶ τὸ ἀπλοελληνικὸν χειρόγραφον τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δράματι εἰς Πελοπόννησον. Εἶναι καλὸν νὰ κρατήσῃς ἀντίγραφον διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Στεῖλε μου καὶ ἓν ἀντίγραφον τοῦ ἄσματος ποὺ ἀρχίζει ἀπηθοῦν [φ.1β] τὰ ψάρια στὸν γιανλόν, τὰ πρόβατα στὸν κάμπον».

Φυλάττω τὸ βιβλίον σου α'Ομιλία διάφοροι τοῦ Ἐπισκόπου Διονυσίου καὶ εἴθε νὰ σέ τὸ ἐγχειρίσω ἐγὼ ὁ ἴδιος.

Διατί, φίλε μου, νὰ μὴν ἐλπίζω νὰ σέ ἰδῶ εἰς Ἀθήνας; Τὸ νέον Γαλλικὸν Σχολεῖον τῶν Ἀθηνῶν θὰ τὸ εἶχε πρὸς τιμὴν, νομίζω, νὰ σέ ἔχῃ εἰς τὸν κόλπον του. Ἡξεύρω ὅτι δὲν σὲ βιάζει ἡ ἀνάγκη νὰ τὸ ἀπαιτήσῃς. Ἀλλὰ σὲ ἔχει ἀνάγκη ἡ ποθητὴ σου πόλις τοῦ Πλάτωνος.

Παρακαλῶ, εἰπὲ τοὺς προσκυνισμούς μου εἰς τὴν Οἰκογένειάν σου ὅλην.

Ἐνθούμησέ με μὲ τοὺς χαιρετισμούς μου εἰς τὸν Deheque Baillon! καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους φίλους. Μένω μὲ ἀγάπην

Ὁ φίλος καὶ δοῦλος

Γ. Τερτζέτης

Τὸ 1847 ὁ Τερτζέτης ἐξέδωσε δύο φυλλάδια, μὲ τὸν τίτλο «Μελέται βουλευτικῆς εὐγλωττίας»², καθὼς ἐπίσης τὴν «Ἀπλὴ Γλῶσσα», ποὺ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος «Συλλογὴ ποιημάτων καὶ διηγήσεων». Στὸ τεῦχος αὐτό, μαζὶ μὲ τὰ δικά του ποιήματα³ καὶ πεζὰ⁴, παρουσίασε καὶ μερικά ξένα κείμενα.

Συνεχίζοντας τὸν κύκλο τῶν ὁμιλιῶν του, μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Μελέται βουλευτικῆς εὐγλωττίας», δημοσίευσε στὴν ἀθηναϊκὴ ἑφημερίδα «Αἰὼν» (17 Ἰανουαρίου 1848, σ. 3α, χωρὶς τίτλο) τὸ παρακάτω κείμενο :

Ὅσοι ἐτίμησαν τῆς ἀκροάσεώς των τὰς παραδόσεις μου τῆς πολιτικῆς εὐγλωττίας εἰς τὸ κατὰ-στήμα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, θὰ βεβαιώσω ἐλπίζω, ἂν δὲν λανθάνωμαι, πόσον ἀρμοδίως συμφωνοῦν μὲ τὸ γενικὸν σκόδῳμα τὰ τρία ἀντικείμενα τῆς νέας μας μελέτης, ποὺ ἐπιχειρήσθηκα εἰς τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1847, τοῦτέστιν τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδῶν διὰ τῆς Μεσογείου, — τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς φυλῆς καὶ Κυβερνήσεως, — καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσοσταθμίαν τῶν ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης. — Προσθέτω, ὅτι κυριευμένος ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνάγκης τῆς δυνάμεως τοῦ ἔθνους μας, ἄρπαξα μὲ πόθον τὴν μελέτην τῶν τριῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν σειρὰν τῆς παραδόσεώς μας. Δὲν ὑπάρχει δύναμις ἔνευ συμφυλιώσεως, καὶ δὲν ὑπάρχει συμφυλίωσις σταθερὰ καὶ γόνιμος μεταξὺ ἐραστῶν μιᾶς πατρίδος πολιτῶν εἰμὴ διὰ τῆς βαθείας γνώσεως καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς ἐνσπρώξεως τῶν μεγάλων συμφερόντων τοῦ Κράτους. Ἡ μελέτη τῆς πολιτικῆς ἰσοσταθμίας τῶν ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης περιέχει ὅλην τὴν ἱστορίαν τῶν νεωτέρων αἰώνων. Χωρὶς τὴν γνῶσιν τῆς ζωῆς ποὺ ἔζησαν καὶ ζοῦν τὰ σύγχρονα μεγάλα ἔθνη, ἡ Ἑλληνικὴ ἀναγέννησις ματαιοῦται καὶ τοῖς φρονήμοις ὀλίγα. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Τουρκίας περιέχει τὸ μέλλον τῆς καὶ τὸ ἐδὲκόν μας ὁ δρόμος τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἰνδῶν διὰ τῆς Μεσογείου, ἀνανεούμενος, θὰ γίνῃ ἀσφαλὲς πλοῦτον καὶ μεγαλεῖον Ἑλληνικόν.

Παρακαλῶ τοὺς ἀναγνώστας μας, (ἂν τοχὸν λάβω ἀναγνώστας) νὰ εἶναι συγκεκριμενοποιημένοι διὰ τὸ ἀπλὸν μου ὅφος. Μοῦ ἀρέσει ἡ φλογέρα τοῦ βοσκού, καὶ ἡ λύρα τοῦ τυρλοῦ μὲ τὸ τραγούδι τῆς εἰς τὰ σταυροδρόμια τῶν πλατειῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξηγουμένως τὰ ἀνωειρημένα μιμοῦμαι τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον ζωγράφον, ὁ ὁποῖος θέλοντας νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ μίαν τοῦ ζωγραφίσαν πολεμικὴν, πρὶν τὴν ἰδοῦν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν

1. Blue Book Parliamentars Papers, Great Britain, Foreign Office.

2. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 20, 21.

3. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 9.

4. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 22.

θεατῶν. ἐσοφίσθη, ὥστε σαλευστῆς νὰ λαλήσῃ, σάλπισμα πολυμιστήριον. διὰ τὴν σὺν ἐπιτυχέστερα τῆν νοήμονα κρίσιν τοῦ κοινοῦ εἰς τὴν εἰρήνην του.

Ὅταν σὺ ποῦ θέλει ἰδοῦν τὸ πῶς καὶ τὰ ἀκλόουθα φυλλάδια τῆς παραδόσεως τοῦ ἔτους 1847. Τὸ φυλλάδιον ἤδη ἐκδιδόμενον πωλεῖται εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα τοῦ Νέστ καὶ Πουλλὲ πρὸς δραχμὴν 1,2 τὸ ἀντίτυπον.

12 Ἰανουαρίου 1848.

Γ. Τερτσέτης

Τὸν Μάρτη τοῦ 1848 ὁ Τερτσέτης, ἐκφώνησε στὸ ἀναγνωστήριον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς λόγον τοῦ «περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς»¹. Ἰδοὺ καὶ «Εἰδοποιήσεις» τοῦ ἴδιου στὴν ἐφημερίδα «Αἰών», ἀριθ. 859, ἸΑθῖναι 27 Μαρτίου 1848. σσ. 3-4 :

Ὁ Ἀρχιεπισκοπάρχης τῆς Βουλῆς, μεταξὺ τῶν ἐτοιμῶν, ἀλλὰ μὴ ἐκφωνηθαισῶν εἰσέτι, παροχδόσεων τοῦ τῆς πολιτικῆς εὐγλωττίας ἔχει καὶ τὸν λόγον περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Νομίζει ὅτι ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ πανήγυρις τῆς 25 Μαρτίου δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκστασθῇ καλλιτέρων παρὰ μὲ τὴν ἐνασχόλησιν τοιοῦτου ἀνταγωνισμοῦ διότι ἡ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς μελέτη μαρτυρεῖ τὰ αἰώνια βραβεῖα, φυλαττόμενα ἀπὸ τὸν Κύριον εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἀγωνισθέντας.

Οἰκεία ἡμέρα τῆς μελέτης μας ἔστιν βεβαίως ἡ ἡμέρα αὐτὴ τῆς 25 Μαρτίου, καὶ ὥς ἐκ τῆς πανηγύρεως θὰ ὑστερήθῃ ὁ ὑποσημειούμενος ἀκροατὴς, θελώντων, ὥς ἐλπίζει, νὰ τὸν τμήσουν μὲ τὴν παρουσίαν των. Παραπέμπει λοιπὸν τὴν παράδοσιν εἰς τὴν προσεχῆ Κυριακὴν 28 Μαρτίου ἀκριβῶς κατὰ τὴν δωδεκάτην τῆς μεσημβρίας. Εὐτυχοῦντας τοῦ ἔργου τῆς ἐλευθερίας, πᾶσα ἡμέρα Ἑλληνικὴ τοῦ ἔτους εἶναι 30 Μαρτίου καὶ δοξολογία τῆς.

Θὰ ὑπάρχουν θέσεις καὶ διὰ τὰς Κυρίας, ἂν ἐνταρυστοῦνται νὰ παρευρεθῶσι εἰς τὴν ἀκρόασιν τοῦ περὶ τῆς ἀθανασίας λόγου.

Γ. Τερτσέτης

Ἀνάμεσα στὰ κυτάλοιπα τοῦ Τερτσέτη, μαζί μὲ τὸν λόγον αὐτό, σώθηκε κι ἡ παρακάτω περίληψή του, γραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον :

Ὅτι ἡ βάση τοῦ λόγου μου τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς εἶναι :

1ο Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ ἐλεύθερον, τὸ αὐτεξούσιον τῶν πράξεών του.

2ο Νόμον τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς εἶναι ὑπόλογος τῶν πράξεών του. Ἡ πέτρα δὲν ὑπόκειται εἰς εὐθύνην, ἀγνοεῖ τὸν ἑαυτὴν τῆς ὁ ἄνθρωπος ἔχει συνείδησιν τῶν ἔργων του καὶ ὑπόκειται εἰς εὐθύνην.

3ο Ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκε τὴν γνώσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Γνωρίζεις τὰς ποιότητας τοῦ Θεοῦ· γνωρίζεις καλὸν καὶ κακόν.

Ὁ ἄνθρωπος ὥς ὑπῆκουσ νόμου Θεοῦ καὶ ἐλεύθερος ὑπόκειται εἰς ἀμοιβὰς καὶ τιμωρίαν.

Ἡ ἀμοιβὴ καὶ τιμωρία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων δὲν πραγματοποιεῖται εἰς τὸν κόσμον· ὅθεν ἐπαταῖ τὸ ἄφθαρτον τῶν ψυχῶν. Ἡ ἑλλειψίς αὐτῆς βραβείων ἢ τιμωρίας καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ βιάζον εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς πίστεως μίᾳ ἄλλῃ ζωῇ.

Καὶ εἰς τὴν κόσμον ὑπάρχει εἶδος τι ἀμοιβῆς ἢ τιμωρίας χάριν τῆς κακῆς ἢ καλῆς υπολήψεως τῆς κοινωνίας ὑπὲρ ἧς κατὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ὁ λόγος μου εἶναι ἡ διεξοδικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν.

Στις 12 Ἰανουαρίου 1849 δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα «Αἰών», ἀριθ. φ. 931, σ. 3, ἡ παρακάτω ἀνακοίνωσις τοῦ Τερτσέτη :

Πρὸς τὰς Κυρίας τῆς Πρωτευούσης

Ὅταν τὴς 28 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1848 πολλοὶ τῶν Κυρίων Βουλευτῶν καὶ Γερουσιαστῶν, καὶ οἱ δύο Πρόεδροι παρόντες, καὶ ἄλλοι ἀξιότιμοι ἄνδρες τῆς Πρωτευούσης ἐτίμησαν τὸ ἀναγνω-

1. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 23.

στηρών της Βιβλιοθήκης της Βουλῆς χάριν ἀκριάστως λόγου περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, ἦτο μεταξύ τῶν ἀκροατῶν καὶ μία σεβαστὴ Κυρία. Ἐξ ἀληθεία ἡ μοναδικὴ παρουσία της ἐν τῷ μέσῳ τόσων ἀνδρῶν μοῦ ἐφάνητο ὡς ἓνα ρόδον εἰσδοκὸν μεταξύ τῶν ὑψηλῶν δένδρων τοῦ δάτους, καὶ ἔκτοτε ἐπεθήκησα ἐπιθυμίαν ἀθυσπότην. Θαρρῶ, καὶ κοσμίαν νὰ στείλω ὅλον ἀπὸ ρόδα τὸ ἀγνωστοήριον της Βιβλιοθήκης. Ὅθεν ἐσύνθεσα νέον λόγον ἀθανασίας καὶ τὸν προσφέρω εἰς ἀκρόασιν τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν.

Παρακαλῶ καὶ τοὺς ἱεροεῖς νὰ καθιερώσουν μὲ τὴν παρουσίαν των τὴν Ὁμιλίαν μας.

Θὰ κατηγορηθῶ τάχα, ἂν ὁμιλῶντας εἰς τὸ κατάστημα της Βιβλιοθήκης της Βουλῆς, τοῦ ὁποῖου, ὡς εἶναι γνωστὸν, ὑπῆρξε πρῶτος Ἐφορος καὶ ἑταλωτὴς ἄκρος ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος Θ. Κολοκοτρώνης, θὰ κατηγορηθῶ, λέγω, ἂν, ἀφοῦ σεβάσμιαι καὶ ἀξιότιμοι εἴητορες τὸν ἐπαίνεσαν καὶ ἔλθῃ ἡ δημοσιογραφία, ἔλθω καὶ ἐγὼ μὲ ἀσθενεῖς δυνάμεις νὰ εἰπῶ ὀλίγα λόγια περὶ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου εἰς τὸ τέλος τοῦ εἰρημένου περὶ ἀθανασίας λόγου; Ἄν οὕτως πράξω, ἀκούσθω νόμον καθήκοντος, ἀδιάφορον ἂν ἡ φωνή μου ἰσοδυναμήσῃ ἢ ἔχῃ μὲ τὴν χάριν τῶν ἄλλων. Ἐπειτα μὲ κατέχει καὶ ἡ ἰδέα ὅτι πρῶτον εὐχάριστον πολὺ εἰς τὴν ψυχὴν του θὰ εἶναι ἡ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματός του ἐντὸς ἐνὸς καταστήματος, ὁ πλουτισμὸς τοῦ ὁποῖου ἦτο τόσον εἰς τὴν καρδίαν του καὶ συχνὰ μοῦ ἔλεγεν: «Αὐτὰ τὰ ἀρχεῖα, αὐτὰ τὰ βιβλία θὰ χρησιμεύσουν ὡς κειμήλιον πολυτιμότερον καὶ εἰς τὰ τέκνα μας, καὶ θὰ μᾶς συγχωροῦν». Ἄωρος θάνατος ἐπραγματοποίησε γλῆγορα τὴν παντοχὴν του.

Ἡ ἡμέρα της ἐκφωνήσεως, μὲ τὴν ἄδειαν τοῦ ἀξιότιμου Προέδρου της Βουλῆς, προσδιορίζεται τὴν Κυριακὴν της 16 Ἰανουαρίου τρέχοντος μηνός, ὥραν 12 της μεσημβρίας.

Ἀθῆναι τὴν 5 Ἰανουαρίου 1849.

Γ. Τερτσέτης

Ἡ ὁμιλία τοῦ Τερτσέτη πραγματοποιήθηκε στίς 16 Ἰανουαρίου 1849¹. Μὲ τὸ ἴδιο θέμα «περὶ ἀθανασίας της ψυχῆς» μίλησε ὁ Τερτσέτης ὑπὸ τὸ ἴδιο βῆμα καὶ τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ (23 Ἰανουαρίου 1849)².

Ἐνας ἀπὸ τοὺς πολυτιμότερους λόγους τοῦ Τερτσέτη, ποὺ περιέχει πολύτιμες πληροφορίες γύρω ἀπὸ τὸν ἀθάνατο Γέρο τοῦ Μοριᾶ, εἶναι κι ὁ ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τοῦ Κωνσταντίνου Κολλίνου Θ. Κολοκοτρώνη (27 Φεβρουαρίου 1849 στὸ ἀγνωστοήριο της Βιβλιοθήκης της Βουλῆς)³.

Τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Μάρτη 1849, τὸ ἐκλεκτὸ ἀκροατήριον τοῦ Τερτσέτη (στὸ ἀγνωστοήριο της Βιβλιοθήκης της Βουλῆς) ἄκουσε ἀπὸ τὸν ἴδιο μιά σημαντικὴ παραινετικὴ ὁμιλία του, ποὺ εἶχε σὰν κεντρικὴ της ἰδέα τὴν ὕρετὴ καὶ τὴν ὁμόνοια τῶν Ἑλλήνων⁴.

Τὰ δύο παρακάτω ἀνέκδοτα ἕως τώρα γράμματα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρὸς τὸν Ch. M. Wladimir Brunet de Presle φανερόνουν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐνθυμήματα τοῦ Νικητοῦ εἶχε καταγράψει καὶ βιογραφικὰ τοῦ Δημητρίου Πλαπούτα, ποὺ εἶναι ἄγνωστη ἕως τώρα ἡ τύχη τους:

Σεβαστὲ φίλε,

Λάβε ἀπὸ τὸν Κύριον Σ. | πύρον | Τρικούπην τὸ βιβλίον σου Ὁμιλίαι κλπ. Ὁ Κύριος Τρικούπης ἔρχεται ὡς Πρέσβης εἰς τὴν πατρίδα σου, καὶ χαίρομαι νὰ σὲ δώσω αἴτιον νὰ σχετισθῇτε. Ὁ Κύριος Τρικούπης ἔχει μόνον εἶναι ὁ ἀξιολογότερος τῶν πολιτικῶν της Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιστημότερος τῶν φιλολόγων της.

Μένω μὲ ὅλην τὴν ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν. Παρακαλῶ νὰ εἰπῇτε τοὺς προσκυνισμούς μου εἰς τὴν υἱογένειάν σου.

Φίλος καὶ δοῦλος

Γ. Τερτσέτης

Ἐν Ἀθ. [ἡναις] 13 Ἰανουαρίου 1850 ἔ.π.

1. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 24.

2. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 25.

3. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 26. Ἐπίσης βλ. τίς ἀγγελίας τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας «Αἰών» σχετικὰ μὲ τὸ λόγο αὐτοῦ τοῦ Τερτσέτη (ἀριθ. 936, 29 Ἰανουαρίου 1849, σ. 3α καὶ ἀριθ. 943, 23 Φεβρουαρίου 1849, σ. 4).

4. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 27.

Φίλε.

Ἐφθασε εἰς τὰ Παρίσια ὁ Κύριος Τρικούπης, ἐπιθυμῶν νὰ ἰδῇ τὸν Βίον τοῦ Πλαπούτα καὶ τὸ χειρόγραφον περὶ πολέμου τοῦ Δράμαλη¹.—Σὲ παρακαλῶ λοιπὸν, ἥ πέμψε μου τὰ εἰρημένα, ἣ αὐτοὶ νὰ πρῶτ' ἀγγαῖα ὁ ἴδιος εἰς τὸν Κύριον Τρικούπη, Hotel Menrice Rue de Rivoli, ὅστις ἤδη καλῶς σὲ γνωρίζει δι' ἐμοῦ. Χαῖρε.

Δευτέρα.

Ὁ φίλος
Γ. Τερτσέτης

Οἱ παρακάτω ἀγγελίες τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη στήν ἡμερηΐδα «Αἰὼν» εἶναι σχετικαὶ μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς Λιήγησις τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (1851)² καὶ τὶς δύο ὁμιλίαι ποὺ πραγματοποιοῖσιν πάλιν ἐν τῷ ἴδιῳ θέμῳ «Προλεγόμενα εἰς τὴν Λιήγησις τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (25 Μαρτίου 1851)»³ καὶ «Ἐξακολουθήσεις τῶν προλεγόμενων εἰς τὰ ὑπομνήματα τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (23 Μαρτίου 1852)»⁴.

Εἰδοποιήσεις.

Πρὸ πολλοῦ καταγίνομαι εἰς τὴν ἐκδοσὴ τῶν περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὑπομνημάτων τοῦ γέροντος Κολοκοτρώνη, τὰ ὅποια αὐτὸς ὁ ἴδιος μετὰ ὑπαγέρευσεν τὸ 1836. Καί, ἐπειδὴ μέλλει νὰ ἀναγνώσω τεμάχιόν τινα τῶν ὑπομνημάτων αὐτῶν, καθὼς καὶ τινα προλεγόμενα εἰς αὐτὰ τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν, ἥτις τὴν 25 Μαρτίου ἡμέραν τοῦ ἑξαγγελισμοῦ, εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἀρχείων τῆς Βουλῆς, ὥρα πρώτη ἀκριβῶς μετὰ μεσημβρίαν, προλαμβάνω νὰ εὐχαριστήσω ἀπὸ τοῦδε τοῦς ὅσοι ἀγαποῦν νὰ πηρευρεθῶσι, καὶ νὰ με τιμῇσιν καὶ μετὰ τὰς παρατηρήσεις των μετὰ τὴν ἀκρόασιν. Ἐξ αὐτῶν μάλιστα θέλω ὀφειληθῆ, καθ' ὅσον ἂν καὶ ἐτυπώθῃ τὸ κείμενον, (καὶ ἐτυπώθῃ ἀπαρράλλακτος, χωρὶς ν' ἀλλοχθῇ οὔτε περιστάσις οὔτε καὶ λέξις), μέλλω νὰ προσθέσω σκέψεις τινὰς εἰς αὐτό.

Φρονῶ δέ, ὅτι ὁ τόπος εἶναι ἀρμόδιος διὰ νὰ ἀναγνωσθῶσι ὑπομνήματα τοῦ ἀγῶνος, ἥδη καὶ αὐτὰ ἀνήκοντα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐκλεῖξα πρὸς τοῦτοις τὴν ἡμέραν τῆς 25 Μαρτίου διὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτὴν, ποθεῖν νὰ δείξω εἰς τοὺς ἀκροατάς μου τὸ δένδρον τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους στολισμένον μετὰ τοὺς καρποὺς του. Τὰ ὑπομνήματα τοῦ Στρατηγοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς αὐτὰ πράξεις εἶναι καρπὸς τῆς ἡμέρας, τῆς ὁποίας τὸ ἔθνος καὶ ὁ πολιτισμὸς πανηγυρίζουν τὴν τριακοστὴν ἐνιαύσιον ἑορτήν.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 20 Μαρτίου 1851.

Γ. Τερτσέτης
Βιβλιοθηκάρχος τῆς Βουλῆς⁵.

Μέλλον νὰ ἐξακολουθήσω καὶ νὰ τελειώσω ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν προλεγόμενων μου εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ γέροντος Κολοκοτρώνη ἐπὶ τῶν συμβεβηκότων ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1769 μέχρι 1836, ἀναγγέλλω εἰς τοὺς καὶ πέρυσιν τιμήσαντάς με τὴν 25 Μαρτίου, ἡμέραν τοῦ ἑξαγγελισμοῦ, νὰ με τιμῇσιν καὶ ἐφέτος τὴν 23 Μαρτίου, Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ὥραν ἡμίσειαν μ.μ., ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ· προσκαλῶ δὲ καὶ ὅσους εὐαρεστοῦνται ν' ἀναγνώσωσι τὰ εἰρημένα ἀπομνημονεύματα νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν ἀκρόασιν· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰ προλεγόμενά μου ταῦτα ἠθέλησα νὰ παραστήσω καὶ τὸ βιβλίον καὶ τὸν συγγραφέα του εἰς τὴν ἑθνικὴν αὐτῶν ἐποψίν, ἐλπίζω ὅτι οἱ λόγοι δὲν θέλουσι ἀπαβῆ ὅλως ἀλυσιτελεῖς πρὸς κατανόησιν τοῦ βιβλίου. Προλαμβάνω δὲ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τὰ παρεισφύσαντα εἰς τὸ σύγγραμμά τυπογραφικὰ παροράματα, ἅτινα ἐν μέρει διωρθώθησαν ἐν σελ. 260.

1. Λιήγησις τοῦ Νικηταρά. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 25.

2. Βλ. Λιήγησεις ἀγωνιστῶν τοῦ Γίκοσιάνου, ἀριθ. 1.

3. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 28.

4. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 29.

5. Βλ. Βλ. ἡφ. «Αἰὼν», ἀριθ. 1147, ἔτος ΙΓ', Ἀθῆναι 24 Μαρτίου 1851, σ. 4.

Τὸ βιβλίον συγκείμενον ἐκ φύλλων τυπογραφικῶν 22 δημοσιεύεται ἐντὸς τῆς προσεχοῦς ἑβδομάδος καὶ πωλεῖται διὰ δρ. 4.

Γ. Τερτσέτης¹

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Βουλῆς Κύριος Γ. Τερτσέτης ἀνέγνωσε τῇ 23 Μαρτίου, τὸν ὁποῖον προσκήρυξε λόγον, ἐπὶ 2 1/2 ὥρας, παρόντος πολλοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου. Διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὁ κ. Τερτσέτης ἐπεχείρησε τὸν παράλληλον τοῦ Θ. Κολοκοτρώνου τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Βασιλικὴν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὸν Ναπολέοντα τῆς Γαλλίας, ὑπὸ τῆς διαφόρου ἐπόψεως τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ πνεύματος, τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πολεμικῶν ἔργων. Τὸν λόγον τοῦτον δύναται νὰ ὀνομάσῃ τις ὡς εἰσαγωγὴν τῶν ἱστορικῶν περὶ τοῦ ἀγῶνος ἐνθουσιασμάτων, τὰ ὅποια ἔγραψε καὶ ἤδη δημοσιεύει ὁ κ. Τερτσέτης, ὑπαγορεύοντος τοῦ Θ. Κολοκοτρώνου. Πολλότατοι εἰκόνα· καὶ μεγάλης σπουδῆς ἱστορικὰ γεγονότα λαμπρύνουσι τὸν λόγον τοῦ κ. Τερτσέτου, δι' οὗ ἱκανὰ ἐρρέθησαν καὶ περὶ Α. Ζαΐμη καὶ περὶ Νικηταροῦ. Τὸ ἀκροατήριον εὐχάριστον ἐχειροκρότησε τὸν κ. Τερτσέτην².

Τὸ 1853 ὁ Τερτσέτης ὑπόβαλε στὸ Ράλλειο ποιητικὸ διαγωνισμὸ τὸ ποίημά του «Κόριννα καὶ Πίνδαρος», ποὺ πρωτοτυπώθηκε ἀνώνυμα στὸ περιοδικὸ «Πανδώρα»³. Πρωτύτερα στὸ ἴδιο ἐξαίρετο περιοδικὸ εἶχαν δημοσιευτεῖ τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου στὸν ποιητικὸ αὐτὸ διαγωνισμὸ⁴.

Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ διαγωνισμοῦ, ἐνῶ ἐπαίνεσε τὸ ποίημα, βρῆκε διάφορες δικαιολογίας γιὰ νὰ τὸ ἀπορρίψει, βασισμένη στὸ γεγονὸς ὅτι γράφτηκε στὴ δημοτικὴ! Ὁ Τερτσέτης ἀπάντησε μὲ πολὺ χιοῦμορ σὲ λόγον του⁵, ἐνῶ τὸ ποίημά του τυπώθηκε μ' ἐξοδα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων⁶.

Ὁ λόγος τοῦ Τερτσέτη «Ὁμιλία περὶ τοῦ ἀοιδίου Γρηγορίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως», προγραμματισμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο γιὰ τὶς 29 Μαρτίου 1853, πραγματοποιήθηκε τελικὰ στὶς 5 Ἀπριλίου τοῦ ἰδίου χρόνου. Ὁ λόγος αὐτὸς δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Τερτσέτη σὲ φυλλάδιο⁷. Ἀξιωματικόν ἐστίναι καὶ ἡ «ἀγγελία» τοῦ Τερτσέτη γιὰ τὸν ἐξαίρετο αὐτὸ λόγον του⁸:

Εἶδοποιήσεις.

Ὅσοι ἐτίμησαν κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη τοὺς λόγους μου χάριν τῆς ἑορτῆς τῆς 25 Μαρτίου, προσκαλοῦνται καὶ ἐφέτος εἰς τὸ κατάστημα τῆς Βιβλιοθήκης πρὸς ἀκρόασιν λόγου περὶ τοῦ μακαρίου Πατριάρχου Γρηγορίου.

Ἡ ἱστορικὴ μελέτη τῆς κατστάσεως τοῦ κόσμου κατὰ τὴν αὐγὴν τοῦ 19ου αἰῶνος θέλει μᾶς ἐξηγήσει τὴν μεγάλην εἰκόνα τοῦ ἀοιδίου.

Διὰ νὰ μὴ στερηθῶ τῆς παρουσίας φίλων τινῶν, εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην, συμπιπτούσης τελείως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, προσδιορίζεται ἡμέρα ἐκφωνήσεως ἡ προσεχὴς Κυριακὴ 29 Μαρτίου ὥρα 11 π.μ.

Ἐν Ἀθήναις 20 Μαρτίου 1853.

Γ. Τερτσέτης.

Στὸ διάστημα ἐνὸς τρίμηνου Μάϊος—Ἰούλιος 1853) ὁ Τερτσέτης ἔδωσε μιὰ σειρὰ διαλέξεων του στὸ ἀναγνωστήριον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. Τὶς ὁμιλίαις του αὐτὰς ὀνόμασε «Πα-

1. Βλ. ἐφημ. «Αἰών», ἀριθ. 1243, ἔτος ΙΔ', 19 Μαρτίου 1852, ἐν Ἀθήναις σ. 4.

2. Βλ. ἐφημ. «Αἰών», ἀριθ. 1242, ἔτος ΙΔ', Ἀθήναι 27 Μαρτίου 1852, σ. 4.

3. Βλ. περ. «Πανδώρα» τόμος Δ', φυλλ. 75, Ἀθήναι 1 Μαΐου 1853, σσ. 59-71.

4. Βλ. περ. «Πανδώρα», τόμος Δ', φυλλ. 73, Ἀθήναι 1 Ἀπριλίου 1853, σ. 17κ.ε.: «Ὁ ποιητικὸς ἀγὼν τοῦ 1853».

5. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 30.

6. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 10.

7. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 31.

8. Βλ. ἐφημ. «Αἰών», ἔτος ΙΕ', ἀριθ. 1343, 24 Μαρτίου 1853, σ. 4 γ.

ραδύσεις Δημοσίου Δικαίου»¹. Ίδου καὶ ἡ σχετικὴ «ἀγγελία», ποὺ ἔδωσε ὁ ἴδιος γιὰ δημοσίευση²:

Κατὰ παρκίνησιν πολλῶν ἐκ τῶν Κυρίων Βουλευτῶν καὶ ἄλλων φίλων, ἐνεθαρρύνθη ἐν τῷ νῦν συλλέξω τὰ οὐσιωδέστερα καὶ εὐληπτότερα ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ ἀουδίου Κυρίου Ρόστη ἐπὶ τοῦ δημοσίου δικαίου, καὶ μεταδώσω αὐτὰ εἰς ἔσους εὐαρεστοῦνται νὰ συνέργουνται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς. Ἀρχεται δὲ ἡ πρώτη παράδοσις τὴν Κυριακὴν 3 Μαΐου ἐ.ε. ὥραν δεκάτην π.μ. ἀκριβῶς. Θέλει δὲ προηγηθῇ σύντομος πρόλογος, ἀποδεικνύων τὴν ἀξίαν τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου. Ἐλπίζω, ὅτι τὸ ἔργον μου θέλει ἀποπερατωθῇ εἰς δώδεκα Κυριακάς, ἀν' με τιμήσωσιν ὡς ἔλλοπε, φιλόμουσοι ἀκραταί. Ὑπάρχουσι θέσαι καὶ διὰ τὰς Κυρίας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Ἀπριλίου 1853.

Γ. Τερτσέτης.

Ἀπὸ διαφόρους ἄλλους λόγους τοῦ ποὺ ἐκφώνησε τὸ 1853, σώθηκαν ὀρισμένα ἀποσπάσματα στὰ κατάλοιπα τοῦ Τερτσέτη καὶ καταχωρίζονται κι αὐτὰ τώρα ἐδῶ³.

Ὁ Τερτσέτης ὑπῆρξε πρόδρομος τῆς ἐλληνικῆς λαογραφίας. Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἔδωσε γιὰ δημοσίευση ἀρκετὰ δημοτικὰ τραγούδια στὸ περιοδικὸ «Πανδώρα»⁴, ἐνῶ ἄφησε ἀνέκδοτες τὶς περισσότερες συλλογές ἢ καταγραφές του⁵.

Ὁ Τερτσέτης ὑπόβαλε, τὸν Γενάρη τοῦ 1854, στὸ διαγωνισμὸ γιὰ τὸ Ράλλειο βραβεῖο τὸ ποίημά του «Τὸ ὄνειρον τοῦ βασιλέως κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1853»⁶. Τὸ ποίημα πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Λιονύσιο Π. Στεφάνου⁷, ὁ ὁποῖος καὶ γράφει τὰ ἐξῆς:

«Τὸ ὄνειρον τοῦ βασιλέως» ἀφορμὴν ἔχει τὰ πολιτικὰ ἐξωτερικὰ συμβάντα τοῦ ἔτους ἐκείνου. Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας ποῦαι ὑπῆρξαν αἱ ἀφορμαὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος διεξήγατο ἀκριβῶς μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Ρωσίας ἀφ' ἑτέρου, σκοπὸς δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικράτησις τῶν διαμαχομένων κρατῶν. Ἐν Ἑλλάδι τότε ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἔπνεε φιλορωσικὸς ἄνεμος ἐκ τῆς πεπαιθήσεως ὅτι ἡ Ρωσία ἡγωνίζετο ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας, εἶναι δὲ γνωστὸν πόσον ὁ αἰμύνηστος βασιλεὺς Ὀθων ἐβουκαλίζετο μὲ τὸ ὄνειρον τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἐν Ἀθήναις παρεσκευάζοντο ἀναφανδὸν σώματα ἀνταρτικὰ πρὸς ἔξοδον καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Αὐλὴ ἐφαίνετο πρὸς τοῦτο παρασκευαζομένη. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ἐν τῆς Δύσεως πιέσεις, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλο Γάλλων. Τὸ ποίημα τοῦ Τερτσέτη παριστᾷ τὸν βασιλέα ἐν φοβερᾷ στενοχωρίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ τίνᾳ ὁδὸν νὰ τραπῇ δι' ἧλθε νύκτα ἀγωνιώδη καὶ ἐν τῇ νευρικῇ ἐκείνῃ παραγῇ βλέπει ὄνειρον, τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς διεγείτῃ εἰς στίχους ἀνομοιοκαταληκτοὺς, βαβαιῶν ἐν τέλει, ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο ἀποκείμενον τῆς φαντασίας του, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνειρον, ὅπερ εἶδεν ὁ βασιλεὺς...

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ὁνείρου ἔχει ὡς ἐξῆς: Ὁ Ὀθων ἐν ἀγωνιώδει εὐρισκόμενος καταστάσει δὲν εὕρισκε τὴν νύκτα ἡσυχίαν ἐπὶ τῆς κλίνης, ἐγχειρόμενος δὲ μεταβαίνει διὰ ν' ἀναπνεύσῃ εἰς τὴν γνωστὴν τῶν ἀνακτόρων αἴθουσαν τῆς ἀναμονῆς, τὴν λεγομένην τῶν ὑπασπιστῶν. Ὡς γνωστόν, εἰς τὸ ἄνω διάζωμα τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης διάσημος Γερμανὸς ζωγράφος παρέστησεν ἐν τοιχογραφίᾳ τὴν εἴσοδον τοῦ βασιλέως Ὀθωνος εἰς τὸ Ναύπλιον, ἀντιγράφον ἀπὸ φυσικοῦ τὰ πρόσωπα τῶν ἐπιζώντων ἀγωνιστῶν ἐν τῇ δεξιᾷ γωνίᾳ τοῦ διαζώματος εἰκονίζεται ὁ Κυβερνήτης

1. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 32: Λέκα ὁμιλίας τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη.

2. Βλ. ἐφημ. «Αἰὼν», ἀριθ. 1353, Ἀθήναι 2 Μαΐου 1853, σ. 4 γ.

3. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 33.

4. Τόμος τέταρτος, ἀπὸ φυλλ. 89, 1 Ἀεκαμβρίου 1853 μέχρι φυλλ. 96, 15 Μαρτίου 1854.

5. Ἀπὸ τὶς συλλογές καὶ καταγραφές τοῦ Τερτσέτη δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὀρισμένους καταστράφηκαν ἀπὸ τὴν σεισμοπορκαγιὰ Ζακύνθου τοῦ Αὐγούστου 1953, ἐνῶ ἄλλες διασώθηκαν στὴν Ἀθήνα. Σχετικὰ μὲ τὶς τελευταῖες θά προβοῦμε ἀργότερα σὲ σχετικὴ ἀνακοίνωσι.

6. Μαζί μὲ «Τὸ ὄνειρον τοῦ βασιλέως» εἶχε ὑποβάλει ὁ Τερτσέτης στὸ Ράλλειο τοῦ 1854 καὶ τὸ ποίημά του «Τὸ Φίλημα», ποὺ εἶχε γράψαι τὸ 1833.

7. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 11.

προεδρεύον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ὁ Ὅθων εἰσερχόμενος εἰς τὴν αἴθουσαν προσγλῶσαι τοὺς ὑφ'αρχιερεῖς τοῦ πρὸς τὸν Κυβερνήτην καὶ νοερώς ζητεῖ παρ' αὐτοῦ συμβουλὴν. Ἀλλ' αἰφνης ὁ Καποδίστριας λαμβάνει σάρκιν καὶ ὁσπῆ καὶ ἀναζών καταβαίνει ἀπὸ τῆς γωνίας ἐκείνης καὶ λαμβάνει ἀπὸ τῆς χειρὸς τὸν Ὅθωνα καὶ τοῦ προτεῖ εἰ νὰ καταβῶσι μαζί εἰς τὸν Ἄδην καὶ νὰ συμβουλευθῶσι τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς μεγάλους τοῦ Γένους.

Ἡ σύλληψις τοῦ ποιήματος, ὡς βλέπετε, ἐμπνευσιν ἔχει τὴν Θεῖαν Κοιροδίαν τοῦ Φλωρεντίνου ποιητοῦ καὶ ἐνίκα ἐξ ἐκείνης ἐνθυμίζει σκηναί μετὰ πολλῆς ἥμιως ἐπιτηδειότητος προσηρμοσμένας εἰς τὸ θέμα τὸ ὑποῖον πραγματεύεται ὁ ποιητής.

Τὸ ποίημα τοῦτο ἀπηγγέλλθη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, κατὰ τὸ σῶμα, ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς κατὰ Μάρτιον τοῦ 1854. Ἐγὼ δ' αὐτὸς ἐγενόμην αὐτόκουσ αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐδημοσιεύθη. Τὸν λόγον δὲ τῆς ἐν τῇ λήθῃ ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ εὐρίσκω εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς ἁγιο-νοδίου Ἐπιτροπῆς, ἥτις καὶ ὀλίγα τεμάχια ἐκ τοῦ ποιήματος παραθέτει, ἐκφράζουσα τὴν λύπην τῆς ὅτι δὲν δύναται νὰ παραθέσῃ καὶ ἄλλας ἐπὶ τοῦ ποιήματος περικυπιάς. «Ἀλλ' ἐν' αὐτῷ τοῦ ὅλου ποιήματος ἡ τάσις, ἐξακολουθεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ, ἐστὶν ἠθικωτάτη καὶ πολλὰ κοινωνιολογικά καὶ πατριωτικώτατα ἐκτίθενται ἐν αὐτῷ, εἶναι ὅμως καὶ ἐμπλεον ἀκανθιστῶν μερῶν, δυναμένων, ἂν οὐχὶ ν' ἀναξέσωσιν, ἀλλὰ καὶ ν' ἀναπολήσωσι πληγὰς, ἐφ' ὧν πάντες συμφέρον καὶ καθήκον ἔχου-μεν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς αἰνίττεται, νὰ σῶμεν τὸν πέπλον τῆς λήθης καὶ τῆς ἀφρέσεως».

Τοῦ ποιήματος τούτου ἠτύχησα ν' ἀνεύρω ἀντίγραφον, ἴσως καὶ τὸ μόνον περισωθὲν παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ ἀειμνήστου [Σπυρίδωνος] Πήλικα καὶ τὸ ὑποῖον εὐγενῶς καὶ προθύμως μοι πα-ρέσχεν ὁ κ. Ἰωάννης Ν. Πήλικας¹.

Στις 28 Μαρτίου 1854 ὁ Τερτσέτης ἐπλεξε στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς τὸ «Ἐγκώμιο τῶν φιλελλήνων». Ἡ ὁμιλία του αὐτὴ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο σὲ φυλλάδιο².

Ὁ Τερτσέτης, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ ἓνα ἄρθρο τοῦ Taxile Delord στὴ παρισινὴ ἐφη-μερίδῃ «Le Charivari» (19 Ἀπριλίου 1854), μὲ τὸν τίτλο «Philhellénie et repentir», δημοσίευσε, σὲ συνέχειες, πολύτιμο ἄρθρο του γύρω ἀπὸ τὸ κατὰ ἔθνικόν θέμα τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας στὴ γαλλόφωνη πολιτικὴ ἐπιθεώρηση τῆς Ἀθήνας «Panhellénium»³.

Ἡ πυρκαγιά, ποὺ ἀποτέφρωσε τὸ οἶκημα τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας (μεσάνυχτα 17-18 Ὀκτωβρίου 1854), ἀπειλῆσε τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο καὶ τὴ Βιβλιοθήκῃ⁴. Εὐτυχῶς ἡ φωτιὰ δὲν ἔφτασε ὥς ἐκεῖ κι ἔτσι σώθηκαν οἱ ἀρχεακοὶ θησαυροὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα καὶ τὰ βιβλία. Ὡς-τόσο βρέθηκαν ὀρισμένοι ἄρπαγες, ποὺ, μέσα στὸ σκοτάδι, πῆραν βιβλία, χειρόγραφα, χρήματα, κλπ. Αὐτὸ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ ἐκφωνήσῃ ὁ Τερτσέτης τὸν «Λόγον κατὰ κλοπῆς»⁵.

Ὅταν ἦταν πρόεδρος τῆς Βουλῆς ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος, ὕστερ' ἀπὸ ἔντονα δια-βήματα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ἀποσασίστηκε ἡ ἐκδόσις τῶν «Ἀρχείων τῆς Ἐθνικῆς Παλιγ-γενεσίας» (4 Δεκεμβρίου 1855), μὲ δαπάνη τοῦ Σώματος⁶.

1. Βλ. Διονυσίου Στεφάνου, Γεώργιος Τερτσέτης, Διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, Ἀθη-ναί, ἔκδ. β', Κολλάρος, 1925, τόμος Β', σσ. 54-57.

2. Βλ. Πιζά κλπ., ἀριθ. 34. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ λόγου του αὐτοῦ ὁ Τερτσέτης δημοσίευσε τὴν παρακάτω «ἀγγελίαν» του: «Γὴν προσεχῆ Κυριακὴν 28 τοῦ τρέχοντος μηνός, ὥραν 11 π.μ. ὁ ὑποφαινόμενος θέ-λει ἀναγνώσῃ εἰς τὸ Ἀναγνωστήριον τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς λογίδριον πρὸς εὐγνωμοσύνην καὶ ἐγκώμιον τῶν φιλελλήνων κατὰ τὴν ἀείμνηστον ἐποχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἀθήναι, τὴν 22 Μαρτίου 1854. Γ. Τ.». Βλ. ἐφημ. «Νέος Αἰὼν», ἀριθ. 1446, ἔτος ΙΣΤ', 24 Μαρτίου 1854, σ. 4.

3. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 5.

4. Βλ. S. Ch. Scorétiás, La Bibliothèque de la Chambre. Extrait de «L' Hellénisme Contemporain» No 3, mai-juin 1954, Athènes 1954, p. 216.

5. Βλ. Πιζά, κλπ., ἀριθ. 35.

6. Βλ. Εἰσαγωγή μας, Γεωργίου Τερτσέτη Ἀνέκδοτοι Λόγοι, «Διεθνὴ Βιβλία», ὁ.π., σ. 33. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδόσιν τῶν «Ἀρχείων τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας» κλπ. βλ. καὶ τὰ παρακάτω δημοσιεύματά μας: α) Τὸ ἀρ-χεῖο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἐφημ. «Ἡ Καθημερινή», Ἀθήναι 25 Αὐγούστου 1966, σσ. 5-6, β) Συμπλη-ρωματικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. Συνέχεια τῶν καταλόγων (I 241) τοῦ Σπ. Λάμπρου, ἀριθ. 242-448, Ἀθήναι 1965, γ) Οἱ Ζακυνθῖνοι στὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ὁ.π. καὶ δ) Τεῦχος «Ἑπτανησιακῶν Φύλλων», τόμος Γ', 3, Ἀθήνα 1980, σσ. 113-126.

Ὁ λόγος τοῦ Τερτσέτη τῆς 25ης Μαρτίου 1855, ποῦ ἐκφωνήθηκε κι αὐτός στὸ ἀναγνωστήριο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, εἶδε ἀρχικὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴ Ζάκυνθο κι ὕστερα στὴν Ἀθήνα (1856). Στὴ δεύτερη αὐτὴ ἔκδοση συνοδεύεται ἀπὸ ἀφιερωματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Τερτσέτη πρὸς τὸν ἐξάδελφό του Ἀντώνιο Μάτεσι¹.

Τὸ γνωστὸ ποίημα τοῦ Τερτσέτη «Οἱ Γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου»² ὑποβλήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο στὸ Ράλλειο τοῦ 1856. Ἡ Ἐπιτροπὴ, παρ' ὅλα τὰ ἐγκώμια (δεσμευμένη κι ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἀθλοθέτη ποῦ ἤθελε νὰ ὑποβάλονται τὰ ποιήματα στὴν καθαρεύουσα), τὸ ἀπόρριψε γιὰ τὴ δημοτικὴ του γλώσσα. Ὁ Τερτσέτης, ἀκόμα μιὰ φορὰ, ἔδωσε τὴν ἀπάντησι, ποῦ ἄξιζαν οἱ κριτὲς του³.

Στὴ γαλλόφωνη ἀθηναϊκὴ ἑφημερίδα «Le Moniteur Grec», ὁ Τερτσέτης δημοσίευσε τὸν Φλεβάρη τοῦ 1856 ἄρθρο τοῦ ἀφιερωμένο στὴ μνήμη τοῦ Γάλλου γλύπτη καὶ φίλου του David d' Angers⁴. Ἐπίσης στὸ γαλλόφωνο περιοδικὸ τῆς Ἀθήνας «Le Spectateur de l' Orient» δημοσίευσε, τὸν Θεριστὴ τοῦ ἴδιου χρόνου (1856), σπουδαῖο καὶ διαφωτιστικὸ ἄρθρο, μὲ περιεχόμενο ἐθνικὸ, μὲ τὸν τίτλο «A propos du discours de Mr le Duc du (sic) Broglie»⁵.

Τὸ 1857 δημοσιεύει στὸ παραπάνω περιοδικὸ «Le Spectateur de l' Orient» (τεύχη Γενάρη καὶ Μάρτη) δύο ἄλλα, σημαντικὰ κείμενά του : α') «Les Times et les Ioniens»⁶ καὶ β') «Le Comte Dionisio Solomo»⁷ (νεκρολογία τοῦ Τερτσέτη στὸν ἀγαπημένο παιδικὸ φίλο του).

Γιὰ τὸν ἐτήσιο καὶ καθιερωμένο λόγο του τῆς 25ης Μαρτίου τῆς ἴδιας χρονιᾶς ὁ Τερτσέτης ἀναφέρει στὴ σχετικὴ «ἀγγελία» του⁸ :

«Τὰ ἐπιστροφία εἰς τὸν Θεόν» εἶναι τὸ θέμα τοῦ λόγου τῆς 25 Μαρτίου. Προειδοποιῶ, ὅτι λαμβάνω τὴν ὕλην μου ὅλην ἀπὸ τὸ γνωμικὸν τοῦ σοφοῦ Πλουτάρχου : Τὸ σῶμα ὑπηρετεῖται ἀπὸ πολλὰ ὄργανα, αὐτὸ εἶναι ὄργανον τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ ψυχὴ ὄργανον τοῦ Θεοῦ («Σῶμα μὲν ὄργανον χρῆται πολλοῖς· αὐτῷ δὲ σώματι ψυχὴ καὶ μέρεσι τοῦ σώματος. Ψυχὴ δὲ ὄργανον Θεοῦ γέγονε»). (Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν, ἔμμετρα κ.κ.).

Ἀναβάλλεται δὲ ἡ ἐκφώνησις εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Βατίων, 31 Μαρτίου, καὶ ὅσοι Κύριοι καὶ Κυρίαι εὐχρεστοῦνται νὰ τιμήσωσι τὸ ἀναγκαστήριον τῆς Βιβλιοθήκης, εἰδοποιῶνται ὅτι ἡ ἐκφώνησις ἄρχεται ἀκριβῶς τὴν δωδεκάτην ὥραν, τὴν μεσημβρίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Μαρτίου 1857.

Γ. Τερτζέτης.

Τὸν παραπάνω λόγο του «Τὰ ἐπιστροφία εἰς τὸν Θεόν» ἐξέδωσε ὁ Τερτσέτης σὲ φυλλάδιο⁹.

Ἀκαταπόνητος ὁ Τερτσέτης εἰτοίμασε σὲ λίγο μιὰ νέα ὁμιλία, ποῦ τὴν ἀνάγγειλε ὡς ἑξῆς¹⁰ :

Φίλοι τινὲς ἀξιότιμοι μὲ εἶπαν νὰ συνθέσω λόγον περὶ τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς τῆς 20 Μαΐου· ἀν καὶ τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου καὶ ἡ ἀδυναμία μου μὲ ἀπέτρεπον νὰ ἐπιχειρισθῶ τόσον εὐμορφον πλὴν καὶ σοβαρὸν θέμα· χάριν ὅμως ὑπακοῆς ἐπλήρωσα τὴν παραγγελίαν τῶν φίλων. Προσκαλῶ λοιπὸν αὐτούς, καθὼς καὶ τὰς Κυρίας, πρὸς ἀκρόασιν κατὰ τὴν ἕκτην ὥραν μ.μ. τῆς αὐτῆς 20 Μαΐου εἰς τὸ κατάστημα τῆς Βιβλιοθήκης ἐν ὑπαίθρῳ Θεοῦ θέλοντος, ἐλπίζω νὰ μὴ φανῶ ἀνάξιος τοῦ σεβαστοῦ ἀκροατηρίου μου.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 15 Μαΐου 1857

Γεώργιος Τερτζέτης.

1. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 36.

2. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 12.

3. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 37.

4. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 6.

5. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 7.

6. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα, ἀριθ. 8.

7. Βλ. Πολιτικὰ μελετήματα καὶ ἄρθρα ἀριθ. 9.

8. Βλ. ἑφημ. «Αἰὼν», ἀριθ. 1508, Ἀθῆναι 24-3-1857, σ. 3 γ.

9. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 38.

10. Βλ. ἑφημ. «Αἰὼν», ἀριθ. 1523, Ἀθῆναι 16 Μαΐου 1857, σ. 4 γ.

Ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Τερτσέτη δημοσιεύτηκε στὸ ἀθηναϊκὸ περιοδικὸ «Νέα Πανδώρα»¹.

Στὸ Ράλλειο τοῦ 1858, ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἔργα ποὺ ἐποβλήθηκαν στὴν κριτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ διαγωνισμοῦ, ἦταν καὶ μιὰ κωμωδία, σὲ ἐνδεκασύλλαβους στίχους, ἀνώνυμου, μὲ τὸν τίτλο : «Ὁ θρίαμβος τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1858». Ὁ ποιητὴς δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη, ποὺ θέλησε νὰ σσιτίσει μὲ τὴν κωμωδία του τοὺς καθαρευουσιάνους καὶ τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ Ράλλειου. Ἡ κωμωδία ἔμεινε ἀνέκδοτη ἀπὸ τὸν Τερτσέτη καὶ περισώθηκε κι αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο².

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νέου ἐτήσιου λόγου του τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ 1858 ὁ Τερτσέτης ἐκοινοποίησε τὴν ἐξῆς «ἀγγελία» του³ :

Τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας μου τῆς 25 Μαρτίου θέλει εἶσθαι «Τί τὸ ὠραῖον τῆς τέχνης καὶ περὶ Ὁμήρου». Ἐλπίζω ὅτι τὸ σεβαστὸν ἀκροατήριον θέλει δικαιώσῃ τὴν ἐκλογὴν μου, διότι εἰς τὸ κάλλος τῆς μεγάλης ἡμέρας ἀρμόζει λόγος περὶ ὠραιότητος, καὶ εἴθε νὰ μὴ φανῶ ἀνάξιος τοῦ τοιούτου θέματος.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ 25 [Μαρτίου] συμπίπτει μὲ τὴν τελετὴν τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ ἐκφώνησις τοῦ λόγου ἀναβάλλεται εἰς τὴν προσεχῆ Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ. Ὅσοι Κύριοι καὶ Κυρίαὶ θέλουσι μὲ τιμῆσαι μὲ τὴν ἀκρόασίν των, παρακαλοῦνται νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον τῶν ἀρρένων, τὸ κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ πλησίον εἰς τὴν βρύσιν τοῦ Βορηῆ, τὴν μεσημβρίαν ἀκριβῶς.

Γ. Τερτσέτης.

Τελικὰ ἡ ὁμιλία τούτη τοῦ Τερτσέτη, ποὺ ἀναβλήθηκε ἐξ αἰτίας τοῦ καιροῦ, πραγματοποιήθηκε στίς 20 Μαΐου 1858 «εἰς τοὺς ἴσκειους τῶν δένδρων τῆς καϊμένης Βουλῆς»⁴. Γιὰ τὸ σπουδαῖο λογογραφικὸ δημιούργημα τοῦ Τερτσέτη «Τί τὸ ὠραῖον τῆς Τέχνης», ἡ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Αἰὼν» ἔγραψε τὰ ἐξῆς⁵ :

— Κατὰ τὰ προκηρυχθέντα ὁ Κ.[ύριος] Γεώργιος Τερτσέτης ἐξεφώνησεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἀναγνωστηρίου τῆς Βουλῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ καέντος καταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τὸν ἀπὸ πολλοῦ προαγγελθέντα λόγον, ἐπὶ παρουσίᾳ οὐχὶ εὐαρίθμου ἀκροατηρίου τῶν δύο φύλων. Ὁ λόγος διαρκείας ἐπὶ δύο ὥρας, εἶχε ποικιλίαν ἀξιόλογον καὶ τεμάχια πλήρη ἀπτικῶ ἁλματος, φέρων πάντοτε τὴν χροιάν τοῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος, ἥτις διακρίνει τὰ πονήματα τοῦ ἀξιοτίμου δικαστοῦ τῆς δίχης τοῦ Γέραντος Κολοκοτρώνη.

Τὸ παρακάτω ἀχρονολόγητο γράμμα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρὸς τὸν ἀδελφὸν του Νικόλαο, πρωτοδημοσιευμένο ἀπὸ μᾶς, ἀποτελεῖ ἀληθινὸ βιογραφικὸ καὶ πνευματικὸ ντοκουμέντο τοῦ Ζακυνθινοῦ πατριδολάτρη. Τὸ γράμμα τοῦτο συντάχτηκε ἀπὸ τὸν Τερτσέτη στὴ χρονικὴ περίοδο 1856–1858 :

Ἐμπιστευτική.

Ἀγαπητέ μου Νικόλαε.

Δὲν ἐπιτηδεύομαι νὰ σοῦ γράψω ἀπτικῶς ἀλλὰ λακωνικῶς, διὰ νὰ μὴν ὑπάρξῃ καμμία πλάνη λόγου εἰς τὴν ἐπιστολήν μου.

Ἡξεύρεις ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ About⁶ ἐπρυξένησαν ὅχι μικρὰν βλάβην εἰς τὸ ἔθνος μας ἔμεγάλυνε τὸ κακόν, τοῦ ἔδιδε χάριν ὕψους καὶ εὐρίσκει πειθηνίους ἀνταγνίστας. Ἄν κανεὶς μετεχει-

1. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 39.

2. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 13.

3. Βλ. ἐφημ. «Αἰὼν», ἀριθ. 1610, ἔτος Κ', ἐν Ἀθήναις τὴν 20 Μαρτίου 1858.

4. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 40.

5. Βλ. ἐφημ. «Αἰὼν», ἀριθ. 1627, ἔτος Κ', ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Μαΐου 1858, σ. 4.

6. Τὰ συγγράμματα τοῦ E. About, γιὰ τὰ ὅποια μιλάει ὁ Τερτσέτης στὴν ἐπιστολή του, εἶναι τὰ ἀκόλουθα : «La Grèce contemporaine» (1855) καὶ «Le Roi des montagnes» (1856).

ρίζετο τὴν ἐναντίαν μέθοδον πρὸς γνῶσιν καὶ φωτισμὸν τοῦ καλοῦ, ἵσως τὸ ἔργον αὐτὸ δὲν θὰ ἦτο ἔχρηστον ἀλλὰ ὠφέλιμον εἰς τὸ ἔθνος. Αὐτὸν τὸν σκοπὸν εἶχε τὸ διήγημα τὸ ὁποῖον σοῦ ἔστειλα τὴν παρελθούσαν Τετάρτην διὰ μέσου τοῦ κυρίου Κροντηροπούλου. Ἐγὼ ἂν εἶχα τὰ μέσα θὰ ἐπὶ-γαινα εἶτε εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἶτε εἰς τὴν Γαλλίαν, διὰ νὰ ἀφιερωθῶ εἰς τοῦτο τὸ ἔργον. Ἀλλὰ τί ἡμπορῶ νὰ κάμω μὲ σύνταξιν 150 δραχμῶν; Ἐσκέφθηκα ὅτι δύνamai νὰ αὐξήσω τὸ εἰσόδημά μου διὰ τῆς πωλήσεως ὅλων τῶν κτημάτων μου, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸ ἔγγραφον τῆς διανομῆς, ὅχι βέβαια εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἐκτιμήσεως, ἀλλ' εἰς μίαν τιμὴν σύμφωνον μὲ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν, καὶ τὰς περιστάσεις, καὶ νὰ ἀπολαμβάνω ἓνα μέτριον ἀλλὰ βέβαιον τόκον ἐκ τῶν χρημάτων τῆς πωλήσεως, ὥς μ' ἐσυμβούλευσε καὶ ὁ ἐν Λονδίῳ φίλος κύριος [Σπύρος] Μαυρογιάννης. Ἀλλὰ πῶς νὰ κατορθώσω τοῦτο; Διὰ τῆς συνδρομῆς σου δύνamai νὰ τὰ πωλήσω; Ἦθελα νὰ σοῦ προτείνω νὰ τὰ πάρῃς, ἂν καὶ γνωρίζω ὅτι ἡ πρότασίς μου αὐτὴ ὁμοιάζει ὥς νὰ σοῦ ἔλεγα, ὅτι θέλω νὰ κουβαλήσω νερὸ εἰς τὴν θάλασσα ἢ ξύλα εἰς τὸ δάσος. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκ μέρους σου θὰ ἦτον ἔργον καθαρᾶς γενναιοῦτος καὶ φιλίας. Τί πρὸς παρηγορίαν μου φρονεῖς; Περιττὸν νὰ σοῦ προσ-θέσω ὅτι ἡ πρότασίς μου προέρχεται ἀπὸ ἀνάγκην. πρῶτον νὰ ἐξασφαλίσω μίαν συντήρησιν, νὰ προσπαθῶ νὰ φανῶ ὠφέλιμος εἰς τὸ γενικὸν καὶ εἰς τὸν ἀδελφόν μου (ὅπου ἐκατήντησε), ἔθεν καὶ δικαιολόγησε τὴν ἀπόφασίν μου νὰ σοῦ φανῇ κατὰ τι φερτικῇ.

Ἐτόλμησα νὰ σοῦ γράψω ταῦτα διότι γνωρίζω καλῶς πόσον ἡ ἀγαθὴ σου καρδίᾳ ἐνδιαιρέ-ρεται ὑπὲρ ἐμοῦ.

Ὁ φίλος καὶ ἀδελφός
Γ. Τερτζέτης¹.

Στὰ μέσα Μαΐου 1858 ἡ Πολιτεία ἀνάθεσε στὸν Τερτσέτη διπλωματικὴ ἀποστολὴ στὸ ἐξω-τερικόν. Ἔτσι ἐκδόθηκε διαβατήριον τοῦ διαρκείας ἑξὶ μηνῶν καὶ ταξίδεψε, ὅπως φαίνεται ἀπ' αὐτό, στοὺς ἐξῆς τόπους: Ζάκυνθος, Κέρκυρα, Κάτταρο, Τεργέστη, Βιέννη, Μόναχο, Αἰδελ-βέργη, Στρασβοῦργο, Παρίσι, Λονδίνο, Μάντσεστερ²...

Ἡ διπλωματικὴ αὐτὴ ἀποστολὴ τοῦ Τερτσέτη εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τοῦ τῆς 25ης Μαρτίου 1859, ποὺ ἐκδόθηκε σὲ φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον «Τί εἶδα εἰς τὴν τετράμηνον περιή-γησίν μου»³. Στὴν ὁμιλίαν τοῦ αὐτοῦ ὁ Τερτσέτης ἀφηγεῖται ὅτι πῆγε στὸ Μαυροβούνι, ὅπου εἶχε συνομιλίαν μὲ τὸν ἡγεμόνα τοῦ τόπου Δανιήλ. Ὁ ἐπόμενος λόγος τοῦ, τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων τοῦ 1859⁴, ποὺ περιέχεται στὴ συνέχεια τοῦ παραπάνω φυλλάδιου, ἀναφέρει στὸ τέλος ὅτι ὁ Τερτσέτης εἶχε μεταφράσει τὴν τραγωδίαν τοῦ Σοφοκλῆ «Οἰδίπους Τύραννος»⁵. Στὸ ἴδιον φυλλάδιον δημοσιεύεται καὶ ὁ λόγος τοῦ Τερτσέτη τῆς 25ης Μαρτίου 1857, ποὺ ἐκφωνήθηκε τὴν 20 Μαΐου 1857⁶.

Στις 2 Αὐγούστου 1859, μὲ τὴ θεμελίωσιν τῆς Συναίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸν Ὅθωνα, ὁ Τερτσέτης σύνθεσε ὠδὴν σὲ Σαπφικὸν μέτρο, ποὺ τὴν κυκλοφόρησε σὲ μονόφυλλον⁷, μὲ πεζὴ γαλλικὴ μετάφρασιν στὸ πλάι (δεξιὰ) τοῦ Ν.Ν.

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν Εἰσαγωγὴ μας, Ἀνέκδοτοι Λόγοι, «Διεθνὴ Βιβλία», α' ἔκδοσις σσ. 22-23 καὶ β' ἔκδοσις, σσ. 297-298, ὅπου καὶ ἡ διόρθωσις τῆς πιθανῆς χρονο-λογίας τῆς.

2. Τὸ διαβατήριον αὐτό, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ νομαρχίαν Ἀττικοβοιωτίας (Ἀθῆναι 16 Ἰουνίου 1858) σώζεται στὸ ἀρχεῖο μας.

3. Ὁ λόγος αὐτός ἐκφωνήθηκε ἀπὸ τὸν Τερτσέτη τὴν Κυριακὴν 29 Μαρτίου 1859 «εἰς τὸ Ἀημοτικὸν Σχο-λεῖον κατὰ τὴν βρῦσιν τοῦ Βοριά, ὁδὸς Ἀθηνῶν», ὅπως ἀναφέρεται στὴν «ἀγγελίαν» τοῦ ἴδιου στὴν ἐφημ. «Αἰὼν» ἀριθ. 1714, ἐν Ἀθήναις 27 Μαρτίου 1859. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 41-43.

4. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 42. Στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Αἰὼν», ἀριθ. 1728 τῆς 21-5 1859, δημοσιεύτηκε τὸ ἐξῆς σχόλιον γιὰ τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν τοῦ Τερτσέτη: «Χθές, τῇ ὥρᾳ 5 μ.μ. ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ἀναγνωστηρίου τῆς Βουλῆς, ὁ Κ[ύριος] Τερτζέτης, ἐνώπιον ἀκροατηρίου ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐξεφώνησε τὸν προαγγελλθέντα λόγον αὐτοῦ. Ὡς πάντοτε, οὕτω καὶ χθές ὁ Κ[ύριος] Τερτζέτης ἐγοήτευσε τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ διὰ τῆς ποικι-λίας τῆς ὁμιλίας του, τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων του καὶ τοῦ εὐτραπέλου περιόδων τινῶν».

5. Ἡ μετάφρασις τούτῃ τοῦ Τερτσέτη, δυστυχῶς, ἔμεινε ἀνέκδοτη καὶ εἶναι ἀγνωστο ἂν σώζεται σήμερα.

6. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 43.

7. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 14. Τὸ σπανιότατον σήμερα μονόφυλλον, ποὺ κατεῖχамε στὸ ἀρχεῖο μας, δωρήσαμε στὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν.

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1859 ο Γεώργιος Τερτσέτης έστειλε στον Ίάκωβο Πολυλά ένα χειρόγραφο του «Διάλογου» του Διονυσίου Σολωμού, για να τον συμπεριλάβει στην έτοιμαζόμενη έκδοσή του των «Εύρισκομένων» του Έθνικού μας Ποιητή (Κέρκυρα 1859)¹. Έτσι, χάρη στον Τερτσέτη, σώθηκε ο «Διάλογος» του Σολωμού από το αντίγραφο του Σπύρου Πήλικα.

Άρχές Οκτωβρίου του 1859 κυκλοφόρησε ιδιαίτερα ένας εξαιρετος λόγος του Γεωργίου Τερτσέτη, με τον τίτλο: «Περί της παραδόσεως της νεωτέρας ιστορίας της Ελλάδος υπό του κυρίου Α. Δουνοῦε καὶ περὶ τοῦ χειρογράφου τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Παναγῆ Σκουζέ»².

Στις 25 Οκτωβρίου 1859, σέ συμπόσιο πολλῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων, ποὺ πραγματοποιήθηκε σὲ κάποιο περιβόλι κοντὰ στὴν Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνα, γιὰ νὰ τιμηθοῦν ὁ Κάρολος Lepoimant καὶ ὁ γιὸς του Φραγκίσκος, ὁ Τερτσέτης ἔβγαλε ὠραῖο λόγο στὰ γαλλικά, ποὺ δημοσιεύτηκε ἀμέσως ἐλληνικὴ μετάφρασή του³.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, μετὰ τὴ συνεργασία τῶν Δ.Ι. Μαυροφρύδη καὶ Χ. Ν. Φιλαδελφέα, εἶχε προσπαθήσει νὰ ἐκδοθεῖ μιὰ πεντάτομη συλλογὴ μνημείων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. Ἡ ἐθνικὴ αὐτὴ ἐκδοσις, δυστυχῶς, δὲν πραγματοποιήθηκε⁴. Ἀξιωματικὴ ἐδῶ εἶναι ἡ σχετικὴ «Προκήρυξις. Περί ἐκδόσεως συλλογῆς μνημείων νεοελληνικῆς γλώσσης»⁵:

Πόθεν ἤρχισε καὶ ποῦ τείνει ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ γραμματολογία τῆς, τότε μόνον κυρίως θὰ διαγνωσθῇ, ὅταν πάντα τὰ μνημεῖά τῆς, ἢ τοῦλάχιστον τὰ ἀξιολογώτερα, ἐν συνόψει ἐκτεθῶσιν εἰς τὴν δημοσιότητα. Ταῦτα δὲ μνημεῖα ἐγράφησαν μὲν ἐν αὐτῇ πολλὰ καὶ ποικίλα, πεζὰ τε καὶ ἐμμετρα, πρωτότυπά τε καὶ μιμήματα καὶ μεταφράσματα, εὐθὺς ἄρ' οὐ ὑπερνικήσασα τὸν σχολαστικὸν ἀντικισμὸν τῶν Βυζαντινῶν εἰς συγγραφικὴν γλῶσσαν ἀνυψώθη· ἀλλ' ἀρχαιότερα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μ. Χρ. δυστυχῶς δὲν μᾶς διέσωσεν ὁ πνυδαμάτωρ χρόνος. Τῶν δὲ σωζομένων τὰ μὲν ἐξεδόθησαν ἤδη ἐν Βενετίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ὑπὸ ὁμογενῶν τε καὶ ἀλλογενῶν, πολλὰ δὲ κεῖνται ἀνέκδοτα ἐν ταῖς κατὰ τὴν Εὐρώπην βιβλιοθήκαις, οἷαι αἱ τῶν Παρισίων, Μεδρείτης, Βιέννης, Βενετίας καὶ ἄλλων Ἰταλικῶν πόλεων. Ἡ καθαρωτέρα καὶ ἀκριβεστέρα μετέκδοσις τῶν ἤδη προεκδεδομένων καὶ ἡ πρώτη δημοσίευσις τῶν ἀκόμη ἀνεκδότων εἶναι χρέος ἱερὸν ὑπὸ τῶν νέων Ἑλλήνων εἰς τε τὴν πατριὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν περὶ τὴν γλῶσσαν ἐπιστήμην ὑφειλόμενον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν περὶ αὐτάς ἀσχολουμένων σοφῶν ἐπιμόνως ἐπιζητούμενον. Ταύτης τῆς χρείας τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνατὴν πλήρωσιν ἀναδέχονται οἱ ὑποφαινόμενοι, προαναγγέλοντες τὴν ἐκδοσιν «Συλλογῆς μνημείων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης». Θὰ περιέχῃ δ' ἡ συλλογὴ αὕτη: 1) σκόπιμον ἐκλογὴν τῶν προεκδεδομένων· 2) τὰ ἀξιολογώτερα τῶν ἐπι ἀνεκδότων, ἀρχῆς γενομένης ἐκ τῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων, ἅτινα ἐσχάτως ἀντέγραψεν ὁ εἰς τῶν ὑποφαινόμενων· 3) συλλογὴν τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων πολὺ πληρεστέραν τῶν μέχρι τοῦδε· 4) συναγωγὴν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, ἴσως δὲ καὶ παραμυθιῶν καὶ ἐθίμων τοῦ Ἑλλ. λαοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα παραβλλομένων· 5) καὶ τελευταῖον, λεξικὸν τῆς νεοελληνικῆς ἐκ τε τῶν ἐν τῇ παρούσῃ συλλογῇ περιληφθησαμένων καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων πορισθησόμενον. Θὰ συνοδεύωνται δὲ τὰ μνημεῖα ταῦτα ὑπὸ συντόμων ἱστορικῶν, γραμματολογικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων. Ἡ ἐπιχείρησις, ὅσον εἶνε ἐθνωφελὴς καὶ παρὰ τοῖς ξένοις ἐντιμος, τόσον δυσχερὴς καὶ πολλῆς καὶ ποικίλης ἐπικουρίας δεομένη. Ὅθεν παρακαλοῦνται πάντες πάσης τάξεως Ἕλληνες νὰ μᾶς συνδράμωσιν εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς. ἕκαστος κατὰ τὴν δύναμιν, οἱ δὲ διδάσκαλοι καὶ

1. Βλ. Louis Couelle, Παρατηρήσεις πάνω στὸ χειρόγραφο τοῦ Διαλόγου τοῦ Σολωμοῦ, περ. «Ὁ Ἐρανιστής», ἔτος ΣΤ', Ἀθήνα Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1968, τεύχος 34-36, σσ. 33-42.

2. Βλ. Πεζά, ἀριθ. 44. Ὡς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Τερτσέτης δὲν κατέγραφε μόνο ἀπομνημονεύματα ἡρώων τῆς ἐθνεγερσίας, ἀπὸ ἀφηγήσεις, ἀλλὰ καὶ προέτρεπε ἀδιάκοπα διάφορους ἀγωνιστὰς νὰ γράφουν οἱ ἴδιοι ἐνθυμήματα καὶ ἀναμνήσεις. Ἔτσι γράφτηκαν ἡ αὐτοβιογραφία τοῦ Παναγῆ Σκουζέ, οἱ ἀναμνήσεις τοῦ Στεφανισιώτη Δημητρίου Σφήκα καὶ τὰ πολύτιμα βιβλία τοῦ Φώτη Χρυσανθόπουλου ἢ Φωτάκου. Βλ. τοῦ τελευταίου «Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κλπ.», Ἀθήνησι 1858, σ. ε' καὶ «Βίος τοῦ Παπᾶ Φλέσσου», ἐν Ἀθήναις 1968, σ. 1.

3. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 45.

4. Ἐνα μέρος ἀπὸ τῆς ἀξιολογῆς αὐτῆς συλλογῆς, ἰδιαίτερα δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἔχει διασωθεῖ ἀπὸ μᾶς καὶ θὰ προβοῦμε ἀργότερα σὲ σχετικὴ ἀνακοίνωση.

5. Βλ. ἐφημ. «Αἰών», ἔτος ΚΑ', ἀριθ. 1818, ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1859, σ. 1.

λοιποὶ λίγιοι ἰδίως παρέχοντές μας καὶ ὕλην, ἄσματα δηλ. καὶ παροιμίας καὶ παραμύθια καὶ αἰνίγματα ἢ γρίφους καὶ περιγραφὰς τῶν ἐθίμων τῆς ἰδίας πατρίδος ἢ ἐπαρχίας, οἱ δ' ἐν Εὐρώπῃ σπουδάζοντες νέοι μικρὸν μέρος τοῦ χρόνου τῶν σπουδῶν των πρὸς ἀντιγραφὴν τοιούτων χειρογράφων δαπανῶντες, οἱ δὲ τυχὸν παρ' ἑαυτοῖς ἀνέκδοτα ἔχοντες ἢ αὐτὰ ταῦτα ἢ ἀντίγραφα πιστὰ μεταδίδοντές μας.

Ἄς γνωρίζωσι δὲ καλὰ, ὅτι κανενὸς ὁ κόπος καὶ ἡ προθυμία δὲν θὰ σιωπηθῇ, ἀλλ' ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ μετ' εὐγνωμοσύνης θὰ μνημονευθῇ. Ἐλπίζομεν, ὅτι τοῦ Ἑλλήνος ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ φιλογένεια εἰ πέρ ποτε καὶ τώρα διὰ τῆς γενναίας συνδρομῆς τοῦ παρόντος ἔργου θὰ διατρανωθῇ.

Ἡ συλλογὴ αὕτη θὰ σύγκειται τοῦλάχιστον ἐκ πέντε τόμων· ἕκαστος δὲ τόμος ἐκ τριάκοντα περίπου τυπογραφικῶν φύλλων εἰς σχῆμα 8 τιμᾶται ἕξ δραχμῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1859

Γ. Τερτζέτης

Δ. Γ. Μαυροφρύδης

Ν. Νικολαΐδης Φιλαδελφεὺς ¹

Ὑστερ' ἀπὸ «ἀγγελία» τοῦ Τερτσέτη γιὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ἐτήσιου λόγου του τῆς 25ης Μαρτίου 1860, κι ἄφοῦ δημοσιεύτηκε κι αὐτὸς σὲ φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλο «Τίς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου» ², ὁ Νικόλαος Δραγούμης ἔγραφε, σὲ ἀνυπόγραφη βιβλιοκρισίᾳ του ³, τὰ ἑξῆς :

[...]. Εἰς τοιαῦτα ἔργα παρορμᾷ ἡμᾶς δις καὶ τρίς τοῦ ἔτους δι' ὀμιλιῶν ὁ μετριοφρόνως ὑπογραφόμενος βιβλιοφύλαξ τῆς βουλῆς κ. Τερτζέτης, συγκαλῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς φιλοκροάμους Ἀθηναίους. Λέγων δὲ Ἀθηναίους δὲν ἐννοῶ μόνον τοὺς προσελήνους, τοὺς βλαστάνοντας ὡς τὸ σύμβολον τῆς προστατίδος τῆς Ἀκροπόλεως ἐκ τῶν ζοφερῶν στέρνων τῆς Δῆμητρος, ἀλλὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντας, ὅθενδῆποτε τῆς ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλάδος καὶ ἂν ὦσι. Πλὴν τούτου, μισῶ ἀπὸ καρδίας τὴν διάκρισιν τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐπιζητοῦσι, προσαρπῶντες εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τὸ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως αὐτῶν. Ἐννοῶ τὸν Θουκυδίδην προσγραφόμενον Ἀθηναῖον διότι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ Ἑλλὰς δὲν ὑπῆρχε, ἀλλὰ Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι καὶ Θῆβαι καὶ Αἴγυνα, καὶ καθ' ἑξῆς· σήμερον ὅμως, ὅτε μάλιστα ἔχομεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην συμπήξεως, νὰ ἐπονομάζεται φερ' εἰπεῖν ὁ ἐκδότης τῶν τραγωδιῶν τοῦ κ. Ζαμπελίου Ἡ περὶ ὧ τ η ς, καὶ, τὸ χειρότερον, νὰ ἐπονομάξῃ Λεουκάδιον τὸν τραγωδοποιὸν αὐτόν, εἶναι εἰ μὴ ἄλλο, τοῦλάχιστον ἄκαιρος ἀπομίμησις.

Ὁ κ. Τερτζέτης ὅμως, οὐχὶ ὡς Ζακύνθιος, ἀλλ' ὡς Ἑλλήν ἐνθέρμως ἀγαπῶν τὴν ὅλην Ἑλλάδα, ζητῶν νὰ λύσῃ δυσδιάλυτον ἄλλως ζήτημα, «τίς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου», κατέθεσε τὸν πρῶτον λίθον πανελληνίου καταστήματος. Καὶ μὲν ἀστείον θὰ ἦτο τὸ Λεπροκομεῖον τοῦ κ. Τερτζέτου ἂν βάθρον μόνον εἶχε τὴν Ὀμιλίαν του· διότι αἱ ὀμιλίαι ἔχουσιν, ὡς ἄξιόν ὁ Ὅμηρος, πτερὰ, καὶ ταχέως τὸ προσφιλὲς τέκνον, τοῦ κ. βιβλιοφύλακος, ὡς οἱ νόμοι τῆς Βουλῆς παρ' ἣ λειτουργεῖ, θὰ μεταρσινοῦτο καὶ αὐτὸ πρὸς τὴν αἰωνιότητά ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων· αὐτὸς ὅμως, φρονῶν μᾶλλον ἐπίγεια, καὶ μὴ ἐπιθυμῶν νὰ μακαρισθῇ ἅμα γεννηθὲν τὸ μονογενὲς τέκνον του, ἤλθε κομίζων πρὸς τὴν Ὀμιλίαν καὶ χιλιάδας δραχμῶν πέντε.

Ὁμολογῶ ὅτι τὸ χρυσοῦν τοῦτο θεμέλιον, τὸ καταβληθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ φιλογενοῦς κ. Μαυρογιάννη, κατὰ πολὺ μᾶλλον φαίνεται στερεώτερον ὃ μόνον τοῦ λόγου τοῦ κ. Τερτζέτου καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ Λεπροκομεῖου ἐκδόσεων τοῦ κ. Δεκιγάλλα, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τοῦ Χρυσοστόμου τῶν Ὀμιλιῶν : «Ἄρ' ἔστι λῆρος πάντα πρὸς τὸ χρυσίον».

1. Σὰν συμπλήρωμα τῆς προκήρυξης αὐτῆς ἀκολουθοῦν μακροσκελεῖς ὁδηγίαι «Περὶ τῆς συλλογῆς τῆς ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καθόλου καὶ ἰδίως τῶν μνημείων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης».

2. Βλ. Παξῆ κλπ., ἀριθ. 46.

3. Βλ. περ. «Πανδώρα», Ἀθῆναι 1 Ἰουνίου 1860, τόμος ΙΑ', φυλλ. 245, σ. 118.

Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν εἶναι θαυσιλές· τὸ δῶρον δὲν ἀρκεῖ μόνον εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Λεπτοκαμείου· διὸ λυπούμεθα ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν παρ' ἡμῖν εὐπρωτέρων οὐδὲν συνεισέφεραν ἄχρι τοῦδε, ἀναθέτοντες ἐκ κακῆς συνηθείας τὴν περὶ τῶν τοιούτων φροντίδα εἰς τὴν ἐλευθεριότητα τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος ὁμογενῶν. Βεβαίως ὑπῆρξεν ἐποχὴ καθ' ἣν ἀναπόφευκτον εἶχομεν ἀνάγκην τῆς ἐλευθεριότητος ταύτης· σήμερον ἡμῶς δυνάμεθα, φρονῶ, νὰ ἀνεγείρωμεν ἐνίοτε καὶ ἄνευ αὐτῶν εὐεργετικὸν τι μνημεῖον.

Ὁ λόγος τοῦ Τερτσέτη τῆς 20 Μαΐου 1860 «Περὶ Κράτους», ποὺ τυπώθηκε κι αὐτὸς ἰδιαίτερα σὲ φυλλάδιο¹, ἀναγγέλλθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο πρωτότερα ὥς ἑξῆς :

Παρακαλῶ τοὺς ἀξιότιμους Κυρίους καὶ Κυρίας νὰ τιμῆσωσιν, ἂν εὐαρεστῶνται, τὸν λόγον μου τῆς 20 Μαΐου εἰς τὸ Κατάστημα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, οἰκία τοῦ Κυρίου Ζυγομαλά, τὴν 5^{1/4} μ.μ. ὥραν. Τὸ θέμα μου θέλει εἶσθαι Λόγος «Περὶ Κράτους». Καθὼς ὅλα τὰ σοβαρὰ πράγματα τῆς ἀνθρωπότητος ἔχουν ἀνάγκην παραδόσεως καὶ ἐρμηνείας, οὕτω καὶ ἡ περὶ Κράτους ἔννοια, διότι μὴ ἐξηγούμενα ὁμοιάζουν εὐμορφὴν ζωγραφίαν εἰς θάλαμον ἀφώτιστον.

Παρὰ ποτε ἐπικαλοῦμαι τὴν ἐννοίαν τοῦ Κοινοῦ εἰς θέμα τόσον δεινόν, πλὴν ἐπιδεκτικὸν τῆς κρίσεως πάντων. Τὸ θέμα τοῦτο εἶναι, νομίζω, κατ'ἀλλήλῃν εἰς τὴν πανήγυριν τῶν γενεθλίων τῆς Βασιλείας.

Γ. Τερτσέτης².

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1860 δόθηκε ἄδεια ἑξὶ μηνῶν στὸν Τερτσέτη, γιὰ τὴν πραγματοποίησιν νέας διπλωματικῆς ἀποστολῆς του στὸ ἐξωτερικόν. Τὸ διαβατήριό του, μὲ χρονολογία 6 Ἰουνίου 1860, τὸν ἀναφέρει «ἀπερχόμενον εἰς Κέρκυραν καὶ Ἰταλίαν δι' ὑποθέσεις του»³. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1860 συνάντησε τὸν Canouir στὸ Τουρίνο κι εἶχε μαζί του μιὰν ἀξιόλογη διπλωματικὴ συνομιλία⁴. Τὸ παραπάνω διαβατήριό του δείχνει ὅτι ὁ Τερτσέτης πῆγε τότε σὲ διάφορες πόλεις τῆς Ἰταλίας. Στὴ Φλωρεντία ἔγραψε τὸν Σεπτέμβρη τοῦ ἴδιου χρόνου (1860) τὴν ἔμμετρη «Ἐπιστολὴ στὸν Οὐγο Φόσκολο» ἰταλικά καὶ γαλλικά. Πρὶν φύγει ἀπὸ τὸ Τουρίνο γιὰ τὴ Γαλλία (Παρίσι) στὶς 21 Ἰουνίου 1861, ὅπως ἀναγράφεται στὸ διαβατήριό του, δημοσίευσε τὸ «Ἐγκώμιον στὴ μνήμῃ τοῦ Santorre Conte di Santa Rosa»⁵ καὶ τὴν «Epistola a Ugo Foscolo»⁶. Μὲ τὰ δύο του αὐτὰ δημοσιεύματα, ποὺ κυκλοφόρησαν σὲ ἰδιαίτερα φυλλάδια, ὁ Τερτσέτης ἀπέβλεπε κυρίως στὴν ἀναζωπύρωση τοῦ φιλελληνισμοῦ. Ἐπίσης, πρὶν φύγει ἀπὸ τὸ Τουρίνο γιὰ τὸ Παρίσι, ὁ Τερτσέτης ἔγραψε κι ἔστειλε στὸ φίλο του Νικόλαο Tommaseo τέσσερις ἰταλικὲς ἐπιστολές, ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ δύο (τῆς 1ης καὶ 15ης Μαρτίου 1861) παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον⁷.

Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Νικολάου Λούντζη πρὸς τὸν πατέρα του ἱστοριογράφου καὶ λόγιου Ἑρμάννο παρέχει ἀξιόλογες πληροφορίες γιὰ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη :

Ἐν Παρίσισις 11 Ἰουλίου 1861.

Ἀπὸ τινος χειροῦ εὕρεσκαται ἐν Παρίσισις ὁ φίλος μας Γ. Τερτσέτης. Δὲν ἦλθε μόνος ἀλλὰ συντροφευμένος μετὰ τοῦ φίλου Σπυρίδωνος Πήλικα. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος ἔμελλε κατὰ κακὴν μοῖραν νὰ ὑπάγῃ εἰς συντροφίαν τοῦ Κοραΐ εἰς τὸ κοιμητήριον τοῦ Mont Parnasse. Ἀπεβίωσε τὴν παρελθούσαν ἑβδομάδα [5 Ἰουλίου 1861]. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐξεφώνησε λογιδρίαν γαλλιστὶ ὁ Τερ-

1. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 47.

2. Βλ. ἔφημ. «Αἰών», ἀριθ. 1885, ἔτος ΚΒ', ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Μαΐου 1860, σ. 4.

3. Τὸ διαβατήριον αὐτὸ τοῦ Τερτσέτη σώζεται στὸ ἀρχεῖόν μας.

4. Βλ. Πεζά κλπ. «Λόγος 25ης Μαρτίου 1870».

5. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 48.

6. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 15.

7. Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος (Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία. Ἄγνωστον δοκίμιον τοῦ Τερτσέτη), ὁ.π., σσ. 16-30.

τσέτης¹. Εἰς δὲ τὸ κοιμητήριον δύο νέοι Ἕλληνες. Τοῦ ἐνὸς ὁ λόγος διήρκεσαν περίπου μίαν ὥραν...

Ὅπως ἀναγράφεται στὸ διαβατήριό του, ὁ Τερτσέτης ἀναχώρησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα στὶς 3/15 Σεπτεμβρίου 1861².

Τὸν Γενάρη τοῦ 1862 ὁ Τερτσέτης ἔστειλε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸν στρατηγὸ G. Garibaldi τὰ δύο ἰταλικά συνθέματά του γιὰ τὸν Santa Rosa καὶ τὸν Ugo Foscolo, μαζί μ' ἓνα θερμὸ γράμμα, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ σὰν ὑποβοηθητικὸ τῆς νέας διπλωματικῆς ἀποστολῆς του³. Ἡ ἀποστολὴ αὐτή, ποὺ ἀπέβλεπε σὲ συνάντηση τοῦ Τερτσέτη μὲ τὸν Ἰταλὸ στρατηγὸ Giuseppe Garibaldi, προσδιορίζεται ἀπὸ ἐπίσημες ὁδηγίες τοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν Ἀνδρέα Γεωργίου Κουντουριώτη. Ὁ τελευταῖος μ' ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Τερτσέτη στὰ γαλλικά (Ἀθήναι 3/15 Φεβρουαρίου 1862)⁴ γράφει ὅτι «Ἡ παροῦσα θὰ σᾶς εἶναι χρήσιμη σὰν ἀπόδειξη πρὸς τὸν στρατηγὸ Ἰωσήφ Γαριβάλδη πὼς εἴσαστε ἐξουσιοδοτημένος νὰ τοῦ κάνετε σημαντικὲς ἀνακοινώσεις»⁵.

Ὁ Τερτσέτης θεωροῦσε χρέος του νὰ μεταφέρει τὸ κήρυγμα τῆς ὁμόνοιας καὶ στοὺς Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ποὺ ἀποτελοῦν ἀνέκαθεν ἀναπόσπαστο κρίκο τοῦ ἐθνικοῦ κορμοῦ. Ἔτσι στὶς 25 Μαρτίου 1862 ὁ Τερτσέτης ἐκφώνησε στὴ Γένουα λόγο του στοὺς ἐκεῖ Ἕλληνες, μὲ θέμα τὴν ἐθνικὴ διχόνοια⁶.

Λέν εἶναι γνωστὸ ἕως τώρα ποῖο μῆνα τῆς ἄνοιξης ἦ τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1862 ξαναγύρισε ὁ Τερτσέτης στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἐτήσιος λόγος τοῦ Τερτσέτη τῆς 25ης Μαρτίου 1863 δημοσιεύτηκε κι αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἴδιο σὲ ἰδιαίτερο συλλάδιο⁷.

Ἡ Πολιτεία ἀνάθεσε στὸν Τερτσέτη νέα ἀποστολὴ στὴν Ἰταλία⁸. Ἐκεῖ, στὶς 16 Ἰουνίου 1863 ἔ.π., ἐκφώνησε λόγο, στὴν ὀρθόδοξη ἐλληνικὴ ἐκκλησία τοῦ Λιβόρνου, ὅπου ἔγινε δοξολογία μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γεωργίου Α' σὰν βασιλιά τῶν Ἑλλήνων⁹.

Ξαναγυρίζοντας στὴν Ἀθήνα κι ἐνῶ βρισκόταν στὴν Κέρκυρα ἐκφώνησε δύο λόγους προπόσεις του, σὲ συμπόσιο γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Ἑπτανήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ τυπώθηκαν σὲ μονόουλλο¹⁰.

Στὶς 29 Μαρτίου 1864 ὁ Τερτσέτης ἐκφώνησε στὸ Βαρβάκειο ἓναν ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους λόγους του¹¹.

1. Τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν Εἰσαγωγὴ μας «Γεωργίου Τερτσέτη. Ἀνέκδοτοι Λόγοι», ὅ.π., σ. 40.

2. Στὶς 7/19 Σεπτεμβρίου 1861 ὁ Τερτσέτης ἔστειλε γράμμα του ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸν Νικόλαο Τομπιασεό. Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος, ὅ.π., σ. 31–32.

3. Βλ. Mario Vitti, Alcuni momenti italiani di Tertsetis, περ. «Ἐρανιστής», ἔτος Δ', τεύχος 20, Ἀθήνα Ἀπρίλιος 1966, σ. 50–51.

4. Ἡ γαλλικὴ ἐπιστολὴ τοῦ «ὑπουργοῦ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν σχέσεων» Α. Γ. Κουντουριώτη, καθὼς ἐπίσης οἱ αὐτόγραφες διεξοδικὲς διπλωματικὲς ὁδηγίες τοῦ τελευταίου, πρωτοδημοσιεύτηκαν στὴν Εἰσαγωγὴ μας «Γεωργίου Τερτσέτη : Ἀνέκδοτοι Λόγοι», ὅ.π., σσ. 42–44. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ κατεῖχε ὁ Τερτσέτης καὶ σώζονται τώρα στὸ ἀρχεῖο μας.

5. Σχετικὰ μὲ τὸ δρομολόγιο τοῦ Τερτσέτη στὴν Ἰταλία βλ. Γεωργίου Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος, ὅ.π., σ. 33 κ.έ. Ἐπίσης γύρω ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ του αὐτῆ, ποὺ εἶχε σὰν στόχο τῆς ἰδιαίτερα τὴν ἀποτροπὴ κάθε βοήθειας ὑπὸ μέρους τῶν Ἰταλῶν στοὺς στασιαστὰς τοῦ Ναυπλίου, καθὼς καὶ γιὰ τὴ συνάντηση τοῦ ἴδιου μὲ τὸν G. Garibaldi, βλ. Π. Χιώτου, Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους (ἔτη 1815–1864), τόμος Β' (πέμπτος σειρᾶς), ἐν Ζακύνθῳ 1877, σ. 536, κ.έ.

6. Βλ. Πεζᾶ, ἀριθ. 49. Σχετικὸ μὲ τὸν λόγο του αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ γράμμα τοῦ Τερτσέτη πρὸς τὸν Τομπιασεό (Γένουα 26 Ἀπριλίου 1862). Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος, ὅ.π., σσ. 36–38.

7. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 50.

8. Τὸ διαβατήριό αὐτὸ τοῦ Τερτσέτη ἀκδόθηκε στὶς 19 Ἀπριλίου 1863.

9. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 51.

10. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 52.

11. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 53.

Ὁ Τερτσέτης, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Κωνσταντίνου Λομβάρδου, ἐκλέχτηκε βουλευτὴς Ζακύνθου (καλοκαίρι 1864)¹. Στὴν ὀρκωμοσίᾳ του (5 Ὀκτωβρίου 1864) ἔβγαλε λόγο ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας, ποὺ τέλειωνε ὡς ἐξῆς : «Πληρεξούσιος τοῦ λαοῦ λαλῶ τὴν γλῶσσαν του»².

Τὸ 1864 ὁ Τερτσέτης ἄρχισε νὰ γράφει τὸ ποίημά του «Ἡ κόρη τοῦ Σεῖσλάμη», ποὺ συμπλήρωσε ἀργότερα³.

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Τερτσέτη μὲ τὸν Δαλματὸ φιλέλληνα καὶ διάσημο φιλόλογο Νικόλαο Tommasco παρουσιάζει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον στὴ διετία 1864–1865⁴.

Στις 19 Δεκεμβρίου 1865 ἐκφώνησε λόγο στὸ Βαρβάκειο «περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς», ποὺ τυπώθηκε σὲ φυλλάδιον⁵.

Στις 26 Φεβρουαρίου 1866 ὁ Τερτσέτης ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὴν Ἰταλία «διὰ ὑποθέσεις του», ὅπως ἀναφέρει τὸ διαβατήριό τοῦ ἰδίου. Πῆγε στὴ Φλωρεντία, ὅπου τύπωσε τὸ ἔμμετρο ἰταλικὸ δράμα του «La Mort de Socrate»⁶, μὲ προλεγόμενα τοῦ Niccolò Tommaseo. Στις 18 Ἀπριλίου πῆγε στὴ Ρώμη καὶ στὶς 28 τοῦ ἰδίου μηνὸς στὴ Νεάπολη. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα (5 Μαΐου 1866).

Στις 8/20 Μαΐου 1866 πραγματοποίησε στὸ «Ἀθηναῖον» ὁμιλία του «περὶ τῆς εὐαισθησίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων»⁷.

Ὅπως ἀποκαλύπτει τὸ παραπάνω διαβατήριό του, ὁ Τερτσέτης ταξίδεψε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴν Ἀγγλία, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1866. Μὲ τὴν εὐκαιρία τούτῃ διάβασε μιὰ πρόποσή του στοὺς γάμους δύο ὁμογενῶν νέων τοῦ Λονδίνου⁸. Στις 14 Ἰουλίου 1866 ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία γιὰ τὴ Γαλλία. Στὸ διαβατήριό του σημειώνεται ὅτι θὰ ταξίδευε ἀπὸ τὸ Chambéry (Σαβοῖα) γιὰ τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Chambéry ἦταν ἡ γενέτειρα τῆς εἰκοσιεξάχρονης τότε Adélaïde Germain, ποὺ ζήτησε ἡ ἴδια νὰ γίνει σύζυγος τοῦ ἀκαταπόνητου καὶ ἀνήσυχου Ζακύνθου⁹. Ὁ Τερτσέτης, ὅσο κι ἂν εἶδε (μὲ τὴ λογικὴ) τὸ πρᾶγμα μελαγχολικὰ (εἶχε συμπληρώσει πιά τὰ 65 χρόνια), ἔνοιωσε ν' ἀναταράζεται ἡ πάντα νέα καρδιά του...

Ἀπὸ τὸ Chambéry ὁ Τερτσέτης καὶ ἡ Adélaïde ταξίδεψαν στὴ Φλωρεντία, Ρώμη καὶ Νεάπολη. Στις 10/22 Αὐγούστου 1866 ὁ Τερτσέτης ἔλαβε ἄδεια γάμου ἀπὸ τὸν ἐφημέριο τῆς ὁρθόδοξης ἐκκλησίας τῆς Νεάπολης Νικόλαο Κατραμῆ, τὸν κατοπινὸ ἀρχιεπίσκοπο Ζακύνθου, συγγραφεὴ καὶ συμπολίτη τοῦ «ὑποψήφιου γαμπροῦ»¹⁰.

Στις 16 Ὀκτωβρίου 1866, μὲ τὴν ἐναρξὴ τῆς δεύτερης περιόδου τῶν μαθημάτων τοῦ «Ἀθηναίου», ὁ Τερτσέτης, μίλησε γιὰ τὸ ποίημα τοῦ «Ἐρωτόκριτου» καὶ τὴν ἐπαναστατημένη Κρήτη¹¹.

1. Σὲ μονόφυλλο (28×42), ἄγνωστο καὶ ἀβιβλιογράφητο ἕως τώρα, μὲ τὸν τίτλο «Πρόγραμμα», ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τοὺς ὑποψήφιους τοῦ μοναδικοῦ Λομβαρδιανοῦ συνδυασμοῦ καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ζακυνθίους, ὑπάρχει στὸ τέλος ἡ ἀκόλουθη δηλώσή τους : «Κρίνομεν περιττὸν νὰ συστήσωμεν τὸν προταθέντα συνυποψήφιον ἡμῶν Κύριον Δρα Γεώργιον Τερτζέτην ποτὲ Ἀρσ Ναθαναήλ ἐν Ἀθήναις διαμένοντα, διότι μόνον τὸ ὄνομά του εἶναι ἡ μεγαλυτέρα τῶν συστάσεων». Στὴ συνέχεια καταχωρίζονται ἡ χρονολογία τοῦ «Προγράμματος» : «Ἐν Ζακύνθῳ τῇ 14 Ἰουνίου 1864» καὶ οἱ ὑπογραφές τῶν 19 ὑποψηφίων. Ὁ Τερτσέτης ἦταν ὁ εἰκοστός -- σύμφωνα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν «ἐκλεκτέων» πληρεξουσίων --, ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τοὺς ὑπογραφόμενους. Ἡ προκήρυξη αὕτη, ποὺ ἀνήκει στὸ ἀρχεῖο μας, φέρει στὸ τέλος τὴν ἐνδειξη : «Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου «Ἡ Ἀυγὴ» [Ζακύνθος].

2. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 54.

3. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 16.

4. Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος, ὁ.π., σσ. 38–53.

5. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 55.

6. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 17.

7. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 56.

8. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 57.

9. Στὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο μας σώζεται καὶ τὸ διαβατήριό τῆς Adélaïde Germain, θεωρημένον στίς 27 Ἰουλίου 1866 στὸ Chambéry, ἐπίσης γιὰ τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἑλλάδα.

10. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. Χ, σελ. 58.

11. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 58.

Στις 26 Ὀκτωβρίου 1866 κυκλοφόρησε ἰδιαιτέρη «Ἀγγελία», γιὰ τὴν ἔκδοση ὁρισμένων γνωστῶν καὶ ἀνέκδοτων ἔργων του¹.

Στὴν ἑλληνογαλλικὴ ἑφημερίδα «Ἑλλάς Hellas», ἔτος Β', Ἀθήναι 19-11-1866, σ. 2-3, δημοσιεύτηκε ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῶν Γάλλων Ναπολέοντα Γ' γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε ἀπὸ τὸν Τερτσέτη σὲ γαλλικὴ γλῶσσα² καὶ δημοσιεύτηκε μαζὶ μ' ἑλληνικὴ μετάφραση³. Στὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τῆς ἑοημερίδας ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς : «Ὁ κ. Γ. Τερτσέτης βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς καὶ χαίρων διὰ τὰς δημοτικὰς ποιήσεις του οὐ μικρὰν ὑπόληψιν, παρακαλεῖ ἡμᾶς νὰ καταχωρίσωμεν ἐπιστολὴν ἣν ἀπευθύνει πρὸς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τὸν Ναπολέοντα Γ', γεγραμμένην μὲ τὴν ἄδολον ἀφέλειαν καὶ τὴν ἀπλὴν καὶ γαληνιαίαν φαντασίαν δι' ὧν διακρίνονται καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις τὸν ἀγνὸν αὐτοῦ βίον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων· ἀλλὰ τὰ προσόντα ταῦτα δὲν ἀποκλείουσιν, ὥς θέλει ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν ἰδεῶν. Ἄς ἐλπίσωμεν δὲ ὅτι ἡ γενναία πολιτικὴ ἥτις διεκήρυξε τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, δὲν θέλει ἀνεχθῇ τὴν ἐξολόθρευσιν ἡρωικοῦ λαοῦ παλαιόντος διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ ἐφελκύσαντος ἤδη τὰς συμπαθείας καὶ τὸν θαυμασμόν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου».

Στις 7 Δεκεμβρίου 1866 ὁ Τερτσέτης ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὴ Ρώμη⁴.

Ἡ Adélaïde Germain ξαναγύρισε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὸ Chambéry κι ἀπὸ ἐκεῖ πῆγε στὴ Ρώμη (3 Ἰανουαρίου 1867)⁵. Στὴν Αἰώνια Πόλη ἔγινε κι ὁ γάμος τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη μὲ τὴν Adélaïde Germain (17 Φεβρουαρίου 1867). Τὸν ἴδιο μῆνα προσπάθησε ὁ Τερτσέτης νὰ ἐλκύσει τὴν συμπάθεια τοῦ Πάπα γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Κρητῶν. Ἀπὸ τὸ διαβατήριον τοῦ Τερτσέτη ἀποκαλύπτεται ὅτι τὸ ζεῦγος τῶν νεονύμφων ἐπῆγε στὴ Φλωρεντία (7 Μαρτίου) καὶ ξαναγύρισε στὴ Ρώμη (15 Μαρτίου).

Στις 25 Μαρτίου 1867 ὁ Τερτσέτης ἔβγαλε λόγο στὸ ἑλληνικὸ προξενεῖο τῆς Ρώμης, σὲ γαλλικὴ γλῶσσα, ὑπερασπίζοντας τὰ δίκαια τῆς Κρητικῆς Ἐπανάστασης⁶.

Στις 18/30 Ἀπριλίου 1867 τὸ γενικὸ προξενεῖο τῆς Ἑλλάδας στὴ Ρώμη ἐξέδωσε διαβατήριον διάρκειας δώδεκα μηνῶν «εἰς τὸν Κύριον Γεώργιον Τερτζέτην ἀρχαιοφύλακα καὶ βιβλιοθηκᾶριον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ἀπερχόμενον εἰς Φλωρεντίαν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Κυρίαν Ἀδελαΐδα»⁷.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1867 ὁ Τερτσέτης ἐκφώνησε λόγο, σὲ ἰταλικὴ γλῶσσα, στὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἑσταυρωμένου τῆς Φλωρεντίας. Ὁ λόγος αὐτὸς δημοσιεύτηκε⁸.

Τὰ τέλη τοῦ 1867 τύπωσε στὴν Πίζα, σὲ βιβλίο, διάφορα ποιήματά του, σὲ γαλλικὴ μετάφραση τῆς Adélaïde⁹.

Τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1867 ὁ Τερτσέτης καὶ ἡ γυναῖκα του ἐπέστρεψαν στὴν Ἀθήνα.

Τὸν Φλεβάρη τοῦ 1868 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Τερτσέτη, σὲ ἀχρονολόγητο τετρασέλιδο φυλλάδιον, ἡ «Ἐπιστολὴ πρὸς Ζακυνθίους»¹⁰.

Ὁ ἐτήσιος λόγος του τῆς 25 Μαρτίου, ποὺ ἐκφώνησε στὸ Βαρβάκειο (12 Μαΐου 1868), δημοσιεύτηκε στὴν ἀθηναϊκὴ ἑφημερίδα «Αἰὼν» (16-5-1868), μὲ τὸ ἑξῆς εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα : «Τὴν τελευταίαν Κυριακὴν 12 τ.μ. ἐξεφώνησεν ὁ κ. Γ. Τερτσέτης ἐν τῷ Βαρβακείῳ, καὶ κατ' αὐτὸν προεκήρυξε, τὸν ἐτήσιον λόγον τῆς 25 Μαρτίου, ὃν δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐκφωνήσῃ κατ' ἐκείνην

1. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. XI, σελ. 59.

2. Ἡ γαλλικὴ ἐπιστολὴ ἀνατυπώθηκε ἰδιαιτέρη σὲ δίφυλλο μεγάλου σχήματος, μὲ τὸν τίτλο : «A sa Majesté Napoléon III Empereur des Français».

3. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 59.

4. Ἡ εἰδηση ἀπὸ τὸ διαβατήριον τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη.

5. Ἀπὸ τὸ διαβατήριον τῆς Adélaïde Germain.

6. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 60.

7. Τὸ διαβατήριον αὐτὸ σώζεται στὸ ἀρχεῖο μας.

8. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 61.

9. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔχει τὸν τίτλο «Poésies Diverses de M. George Terzetti traduites du Grec moderne par Mme Adélaïde Terzetti, Pise, Imprimerie des Frères Nistri 1867, σχῆμα ὄγδου, σσ. 33+22.

10. Βλ. Πεζᾶ κλπ., ἀριθ. 62.

τὴν ἡμέραν. Ὁ λόγος οὗτος, γεγραμμένος εἰς τὴν γλῶσσαν, ἦν ὁ κ. Τερτσέτης συνηθίζει, θεωρῶν αὐτὴν ὡς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τοῦ Ἑλλήνος, συνεκίνησεν εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἀκροατήριον. Πεποιθότες, ὅτι προσφέρομεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν ἀνάγνωσμα τερπνὸν ἅμα καὶ διδακτικόν, πλήρες δ' ἐλληνισμοῦ, μετ' εὐχαριστήσεως καταχωρίζομεν ἐν τῷ «Αἰῶνι» τὸν λόγον τοῦτον κλπ.»¹.

Στὴν κηδεαία τοῦ στρατηγοῦ Γενναίου Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (24 Μαΐου 1868), ὁ Τερτσέτης ἀποχαιρέτησε στὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἀθήνας τὸ στενὸν τοῦ φίλου².

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1869 ὁ Τερτσέτης καὶ ἡ γυναῖκα του ταξίδευαν στὴ Ζάκυνθο.

Σὲ γράμμα τοῦ Τερτσέτη πρὸς τὸν Νικόλαο Tommaseo (Ζάκυνθος 4 Αὐγούστου 1869)³ ἀναφέρεται ὅτι στίς 18 Ἰουλίου 1869 γεννήθηκε στὸ Νησί ὁ γιὸς του, ποὺ τοῦ δόθηκε τ' ὄνομα Σπύρος⁴.

Ὁ λόγος τῆς 25 Μαρτίου, ποὺ ἐκφωνήθηκε στίς 25 Σεπτεμβρίου 1869, τυπώθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀμέσως σὲ φυλλάδιο μὲ εἰσαγωγικὸ ἀφιέρωμά του στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων⁵.

Στίς 25 Μαρτίου 1870 ὁ Τερτσέτης ἐκφώνησε στὴ Μητρόπολη Ζακύνθου (Ἱερός Ναὸς Ἀγίου Νικολάου τῶν Ξένων) ἓνα πολύτιμο πατριωτικὸν λόγον του, ποὺ τυπώθηκε στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Αἰὼν»⁶. Ἡ ὁμιλία αὐτὴ τοῦ Τερτσέτη ἀναφέρεται στὴ συνάντησή του μὲ τὸν Ἰταλὸ πρωθυπουργὸν Cavour.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1870 — ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἀνέκδοτο ἕως τώρα γράμμα του — βρισκόταν στὴ Ζάκυνθο, γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν κτημάτων του.

Ὁ λόγος τοῦ Τερτσέτη τῆς 25 Μαρτίου 1871, ποὺ διαβάστηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο στὸ ἀναγνωστήριον τῆς Βουλῆς, εἶδε κι αὐτὸς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος σὲ ἰδιαίτερον φυλλάδιο⁷.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1871 ὁ Τερτσέτης ζήτησε κι ἔλαβε ἀπὸ τὸν τότε πρόεδρον τῆς Βουλῆς Κωνσταντῖνον Λομβάρδον τρίμηνη ἄδεια ἀπουσίας, γιὰ νὰ κάμει τίς διακοπὰς τοῦ οἰκογενειακοῦ στὴ Ζάκυνθο⁸.

Τὸν ἐξαίρετο λόγον του τῆς 25 Μαρτίου 1872, ποὺ ἐκφώνησε στὸ ἀναγνωστήριον τῆς Βουλῆς, δημοσίευσεν ἀμέσως σὲ φυλλάδιο⁹.

Ἀνήμερα τὸν Δεκαπενταῦγουστο τοῦ 1872 ὁ Τερτσέτης ἐκφώνησε στὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τοῦ ζακυνθινοῦ χωριοῦ Ἀγγερυκὸς ἢ Ἅγιος Κήρυκος ἓνα θρησκευτικὸν λόγον του, ποὺ στρεφόταν ὥστος ἐναντία στὴν ὀλέθρια τότε βεντέτα τοῦ Νησιοῦ¹⁰. Στὸν Ἀγγερικὸν κατεῖχε ἡ οἰκογένεια Τερτσέτη ἓνα ὠραῖον κτῆμα κι ἐκεῖ παραθέριζε ὁ πατριδολάτρης λόγιος, ὅταν πῆγαινε τὰ καλοκαίρια οἰκογενειακὰ στὴ Ζάκυνθο, ἐκεῖνα τὰ χρόνια.

Στίς 26 Νοεμβρίου 1872 ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, ἐκλέχτηκε ἐπίτιμον μέλος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»¹¹.

Στίς 26 Δεκεμβρίου 1872 μίλησε στὴν αἴθουσα τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ μὲ θέμα τὸν Στέφανον Κανέλλο. Ἡ ὁμιλία τοῦτη τυπώθηκε τὸν ἐπόμενον χρόνον σὲ φυλλάδιο. Σώθηκε ὅμως καὶ τὸ ἰδιόχειρον χειρόγραφον τοῦ Τερτσέτη¹².

1. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 63.

2. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 64. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Ἰωάννης ἡ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, ἥρωας ἐβδομήντα μαχῶν τοῦ Ἀγῶνα τῆς Ἐθνεγερσίας, γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο (1804).

3. Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος, ὁ.π., σ. 69.

4. Ὁ Σπύρος Γεωργίου Τερτσέτης σταδιοδρόμησε ἀργότερα ἕς προξενικὸς ὑπάλληλος στὴ Γαλλίαν κι ἄλλους τόπους.

5. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 65.

6. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 66.

7. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 67.

8. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. ΧΙΙ, σελ. 60, ἔγγραφο τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων Κωνσταντίνου Λομβάρδου (ἐν Ἀθήναις τὴν 26 Μαΐου 1871) πρὸς τὸν Κύριον Γ. Τερτσέτην βιβλιοφύλακα τῆς Βουλῆς. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ σώζεται στὸ ἀρχεῖον μας.

9. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 68.

10. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 69.

11. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. ΧΙΙΙ, σελ. 61.

12. Βλ. Πεζὰ κλπ., ἀριθ. 70.

Τὴν πρωτομαγιά τοῦ 1873 ὁ Τερτσέτης κυκλοφόρησε ἰδιαίτερη «Ἀγγελία», προκειμένου νὰ ἐκδώσει δύο ὀγκώδεις τόμους μὲ διάφορα ἔργα του, ἄλλα γνωστά καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα. Καὶ ἡ ἐκδοσις αὐτὴ ἔμεινε, δυστυχῶς, ἀπραγματοποίητη ¹.

Στὴν «Ἀγγελία» τοῦ ἐκείνη, ὁ Τερτσέτης μιλοῦσε ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἀνατύπωση τῶν ἐξαντλημένων ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἀπομνημονευμάτων τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Στὴν καινούργια τούτη ἐκδοσις, ὅπως ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Τερτσέτη, θὰ πρόσθετε ὁ ἴδιος ἓνα χαρακτηρισμὸ ἢ σκιαγραφία τοῦ θρυλικοῦ Γέρου τοῦ Μοριά, μαζί μὲ ὀρισμένες ἄλλες σημειώσεις τοῦ σχετικῆς μὲ τὴ Διήγησι, κλπ ². Ἐπίσης ὁ Τερτσέτης γνωστοποιοῦσε στὴν «Ἀγγελία» ἐκεῖνη τὴν ἐκδοσις τῆς Διήγησις τοῦ Νικηταρά, καθὼς καὶ ἄλλων κειμένων «ἐκ τῶν βίων ἐτέρων περιφήμων ἀγωνιστῶν γραφέντων καθ' ὑπαγόρευσιν τῶν ἰδίων».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ βίου τοῦ Νικηταρά ³ καὶ τῆς ἀρχῆς ἀπὸ τὴ Διήγησι τοῦ Δήμου Τσέλιου ⁴, καθὼς ἐπίσης καὶ ὀρισμένα ἀνέκδοτα ἕως τώρα ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀφήγησι ἐνὸς ἄγνωστου ἀγωνιστῆ ⁵ καὶ δύο πολῦτιμα κείμενα : α') τοῦ Ἀναστασίου Πολυζωΐδη καὶ ἄγνωστου προσώπου ⁶ καὶ β') τοῦ Νικηταρά καὶ τοῦ Δημήτρη Τζαμαδοῦ ⁷, ὅλα τ' ἄλλα ... πολλές ἑκατοντάδες αὐτόγραφα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη ---, μὲ τ' ἀπομνημονεύματα τῶν Μήτρου Δελγιωργόπουλου, Δήμου Τσέλιου, Σταμάτη Μήτσα καὶ ἄλλων ἄγνωστων ἀγωνιστῶν, ἔγιναν στάχτη καὶ καπνὸς ἀπὸ τὴ σεισμοπυρκαγιά τῆς Ζακύνθου (Αὐγούστος 1953) ⁸.

Ἐν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μελετήματα τοῦ Τερτσέτη, γιὰ τὴν ἐνίσχυσι τοῦ ἀγῶνα τῆς δημοτικῆς γλώσσας, γραμμένο στὰ 1872-1874, μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Πρόγραμμα Διαγωνισμοῦ», ἔμεινε ἀνέκδοτο ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ περισώθηκε κι αὐτὸ ἀπὸ μᾶς ⁹.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης πέθανε τὸ πρωὶ τῆς 15 Ἀπριλίου 1874, ἐνῶ ἐπεξεργαζόταν τὸν ἐτήσιο λόγον τοῦ τῆς 25ης Μαρτίου ¹⁰. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς λόγος τοῦ Τερτσέτη, ποὺ ἔμεινε ἀνέκδοτος καὶ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀπὸ μᾶς, εἶχε σὰν θέμα του τὴν περίσημη δίκη τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Ὁ πολῦτιμος αὐτὸς λόγος τοῦ Τερτσέτη, ποὺ ἐγκωμιάζει τὴ μνήμη τοῦ Ἀναστασίου Πολυζωΐδη καὶ τονίζει τὴν ἀνάγκη τῆς ὁμόνοιας τῶν Ἑλλήνων, ἀποτελεῖ ἀληθινὸ μνημεῖο τῆς νεώτερης ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ¹¹.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκφώνησι τοῦ λόγου του αὐτοῦ ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἐτοίμασε γιὰ δημοσίευσιν στὸν ἀθηναϊκὸ τύπο τὴν παρακάτω «Ἀγγελία» :

Εἰς τὴν μνήμην τοῦ μακαρίτου Α. Πολυζωΐδου ἀφιερῶναι τὸν ἐφετεινὸν λόγον τῆς 25 Μαρτίου. Ἐλπίζω ὅτι οἱ εὐμενεῖς ἀκροαταί μου, Κύριοι καὶ Κυρίαι, θέλουσιν εὐχαριστηθῆ ἔπειδ' ὁ λόγος μου θέλει ἀπολήξῃ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὁμονοίας· διότι αὕτη καὶ μόνη θέλει προάγει τὴν ἐθνικὴν εὐχμερίαν, ὡς ἐγέννησε τὴν ἀξιομνημόνευτον ἡμέρα τῆς 25 Μαρτίου.

Ὁ λόγος θέλει ἐκφωνηθῇ τὴν προσεχῇ Κυριακὴν 14 π.μ. ὥρα τετάρτη μ.μ. ἐν τῷ Βαμβακίῳ.

Γ. Τερτσέτης.

Τὴν ἴδια μέρα τοῦ θανάτου τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη ὁ τότε πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ὁρασιβούλος Α. Ζαΐμης ἔλεγε ἀπὸ τὴν ἔδρα του στὰ μέλη τῆς Ἑθνικῆς Ἀντιπροσωπείας :

1. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. ΧIII, σελ. 62.

2. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθμοὶ 71, 72.

3. Βλ. Διηγήσεις ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, ἀριθ. 2.

4. Βλ. Διηγήσεις ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, ἀριθ. 3.

5. Βλ. Διηγήσεις ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, ἀριθ. 4.

6. Βλ. Διηγήσεις ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, ἀριθ. 5.

7. Βλ. Διηγήσεις ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, ἀριθ. 6.

8. Βλ. καὶ σ' ἄλλα σημεῖα τῶν Προλεγομένων μας.

9. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 73.

10. Στις 14 Ἀπριλίου 1874 ὁ Γεώργιος Α' ἀπένειμε στὸν Γεώργιο Τερτσέτη «τὸν Ἀργυροδὸν Σταυρὸν τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος» «διὰ τὴν πολυχρόνιον καλὴν αὐτοῦ ἐπηρεσίαν». Βλ. σχετικὰ ἔγγραφα στοὺς Πίνακες, ἀριθ. XV - XVI, σσ. 63-64.

11. Βλ. Πεζά κλπ., ἀριθ. 74.

Κύριοι, ἀναγγέλλω μετὰ μεγίστης λύπης εἰς τὴν Βουλὴν, ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἀρχαιοφύλαξ τῆς Βουλῆς κύριος Τερτσέτης ἀπεβίωσε σήμερον. Χρηστὴς πολίτης, ἀκμυπτος καὶ ἀνέριος δικαστῆς ὁ μακαρίτης Τερτσέτης ὑπηρετήσεν ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη τὴν Πατρίδα ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως δὲ τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐρείλαυσε τὴν ἀγάπην ὅλων τῶν Βουλῶν, αἵτινες διετήρησαν αὐτὸν διευθυντὴν τῆς Βιβλιοθήκης καὶ Ἀρχαιοφύλακα. Γνώστης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ λάτρης τῆς νεωτέρας καὶ ἰδίως τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας ἀγῶνος, διὰ λόγων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέπνεε ποίησις ζωηρὰ καὶ φιλόπατρις, ὁ μακαρίτης Τερτσέτης ἐξύμνησε παλλάκις τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Προπαρσκειυάζων δὲ τὸν ἐπὶ τῶν αὐτοῦ λόγων τῆς 25 Μαρτίου, κατελήφθη ὑπὸ ἐγκεφαλικῆς ἀποπληξίας καὶ ἐγκατέλειψε τὸν προσωρινὸν τοῦτον βίον σήμερον κατὰ τὴν πρωΐαν. Πιστεύω ὅτι ἡ Βουλὴ, τιμῶσα τὰς ὑπηρεσίας ἐνδὲς πολυτίμου καὶ ἀρχαίου ὑπαλλήλου αὐτῆς, θέλει τιμῆσαι διὰ τῆς παρουσίας αὐτῆς τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ γενησομένην αὔριον»¹.

Ἴδου τώρα τί ἔγραψαν ὀρισμέναι ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδες, ὅταν κηδεύτηκε ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἀπὸ τὸ μητροπολιτικὸ ναὸ τῆς πρωτεύουσας (ἡμέρα Τρίτη, 16 Ἀπριλίου 1874):

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, πατριώτης ἀληθής, πεπαιδευμένος, ἀγωνιστῆς τῆς Πατρίδος καὶ ὑπάλληλος ἀρχαιότατος διακεκριμένος καὶ ἀδιάφθορος, ἀπεβίωσε χθὲς καὶ σήμερον τελεῖται ἡ κηδεία αὐτοῦ. Ὁ θάνατος προῆλθεν ἐκ φεβερᾶς ἀποπληξίας. Ἐμελλε τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ν' ἀπαγγεῖλη κατὰ τὰς πατριωτικὰς ἔξεις τοῦ τὸν ἐπέτειον λόγον τῆς κα'. Μαρτίου, ὅτε τὴν προτεραίαν, μελετῶν ἐν τῷ ἐκυτοῦ σπουδαστηρίῳ, ἔλαβε τὴν θανατηφόρον προσβολήν. Ὁ Πρόεδρος Κ.[ύριος] Ζαΐμης ἀνήγγειλε χθὲς μετὰ συγκινήσεως εἰς τὸ Σῶμα τὴν λυπηρὰν ταύτην εἵδησιν τοῦ ἀγαπώμενου καὶ τιμωμένου ἀρχαίου ἀνδρός, διατελοῦντος Βιβλιοφύλακος τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς, καὶ οἱ βουλευταὶ ἀπεράσισαν ὁμοθυμῶς νὰ παραστῶσιν εἰς τὴν κηδείαν τοῦ καὶ εὐχρηθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ ψυχῆς².

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἀπεβίωσεν. Ἄνθρωπος ὃς ἦν ὁ μακαρίτης ἐκ τῶν μάλα λογίων, δοκιμώτατος δὲ ποιητῆς γράφων εἰς ἀνθηρὰν δημόδιον γλῶσσαν, καὶ τῆς πατρίδος τὰ κάλλη καὶ τὰς δόξας ἐνθουσιωδῶς ψάλλον. Ἡ «Κόρινθα καὶ ὁ Πίνδαρος», «Οἱ γάμοι τοῦ Ἀλεξάνδρου» καὶ ἄλλα, εἰσὶν ἔργα τοῦ ἐκ τῶν προσφιλεστέρων τῆς νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐπισύραντα τὴν προσοχὴν τῶν τῆς ἐσπερίας λογίων. Κατ' ἔτος διὰ λόγου πρὸς τὸ κοινὸν ἀνύμνει τὸν ἱερόν τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα, καὶ ἦν οὕτως ὁ προσφιλέστερος τῷ λαῷ ἐπ' ἐσχάτων ποιητῆς. Κ' ἐφέτος, ἐνῶ ἤτοιμάζετο νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν λόγον αὐτοῦ εἰς τὴν ΚΕ'. Μαρτίου, προσεβλήθη ὑπὸ ἐγκεφαλικῆς ἀποπληξίας, καὶ ἀπέθανε χθὲς. Πρῶτος ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ μετὰ πόνου ἐξέφρασε λέξεις χθὲς ὁ κ. Θ. Ζαΐμης, ὡς πρόεδρος τῆς Βουλῆς, ἥς ὁ μακαρίτης ἦν βιβλιοφύλαξ ἐπὶ ἔτη μακρά. Ἡ Βουλὴ τιμῶσα τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις τοῦ θανόντος ποιητοῦ συνοδεύει σήμερον τὴν κηδείαν αὐτοῦ τῇ 9ῃ ὥρα π.μ. Ἀπολέσχαμεν μεγάλην καρδίαν καὶ παράδειγμα φιλοπατρίδος ἀρετῆς³.

Σήμερον περὶ ὥραν 9 τελεῖται ἡ κηδεία τοῦ χθὲς ἀποβιώσαντος Γ. Τερτσέτη. Ὁ μέχρι χθὲς ἔτι ἀγωνιζόμενος, ἐν βαθεῖ πλέον γήρατι, τὸν καλὸν διὰ τοῦ λόγου ἀγῶνα ὑπὲρ πατριωτικῶν πάντοτε ὑποθέσεων, φέρει ἀποδημῶν τίπον βαρύτιμον, — ἀνδρὸς χαρακτῆρος τιμίου καὶ ἀρενωποῦ. Ὑπῆρξε καιρὸς ὅτε Βαυαροί, ξένοι τῶν ἀγῶνων ἡμῶν, μακροὶ αὐτοὶ ἵνα ἀντιμετωπίσωσι τοὺς μεγάλους δημιουργοὺς ἐνδὲς ὁλοκλήρου ἔθνους, ἠθέλησαν νὰ ταπεινώσωσιν αὐτούς, νὰ ἀφαιρέσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν τέκνων ἵνα οὕτω εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἐπαύριον ἀπαλείψωσιν ἀπὸ τῆς μνήμης αὐτῶν τίνες οἱ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργοὶ τοῦ ἔθνους, τίνες οἱ ἀναστήλωσαντες ἕνα θρόνον καὶ ὑπ' αὐτὸν τὴν μεγάλην καὶ ἀταπείνωτον αὐτῶν εὐλαβῶς κλίναντες κεφαλὴν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἀπάντων ἡμῶν. Ὁ Γέροντας τοῦ Μωριᾶ ἐσῆπτε τότε ἐν τῇ φυλακῇ, δειλοὶ δὲ δικασταὶ ἡτοιμάζοντο νὰ ἐκκόψωσιν ἐκ τῆς ζωῆς τὸν ἀναστήσαντα ἐκ τοῦ θανάτου τὸ ἔθνος ἐξήκοντα ὅλων

1. Βλ. «Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς» (Παρ. Ε., Συν. Β', συνεδ. 31), Προεδρία Θ. Α. Ζαΐμη, 15 Ἀπριλίου 1874, σ. 348. Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς, 15 Ἀπριλίου 1874, σ. 406.

2. Ἐφημ. «Μέριμνα», ἀριθ. 1270, ἐν Ἀθήναις τὴν 16 Ἀπριλίου 1874, ἔτος 16', σ. 3 γ.

3. Ἐφημ. «Εφημερίς, ἔτος Α', Τρίτη 16 Ἀπριλίου 1874, ἀριθ. 198, σ. 1β.

χρόνων Κλέπτην. Εἷς τότε ἔσχε φωνήν καὶ εἰς μόνος ἤγειρε μέτωπον ἐν τῷ μέσῳ τόσων κυπτόντων ὁ γέρον τὸν ὁποῖον θὰ κηδεύσωμεν σήμερον μετ' ἐνὸς ἀκόμῃ ἐταίρου, ὃν πρὸ μικροῦ ἐκηδεύσαμεν. Ἰσως δὲ ταῦτα ἀναλογιζόμενος πρὸ πεσσάρων μόλις ἡμερῶν καὶ ἀναγγέλλων τὴν συνήθη αὐτοῦ ὁμιλίαν τῆς μεγάλης ἡμέρας, ἀφίερου αὐτὴν εἰς τὴν σεπτὴν τοῦ συναγωνιστοῦ αὐτοῦ μνήμην, τοῦ Α. Πολυζωΐδου. — Τίς οἶδε τίνα ἄγία ρήματα ἠθέλαμεν ἀκούσαι ἀπὸ τὰ νεκρὰ νῦν αὐτοῦ χεῖλη περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολέτου, καὶ τῶν ἀγώνων ἀμφοτέρων αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πατρίδος. Ἄν αἱ ποιήσεις αὐτοῦ λησμονηθῶσιν, ἢ τὰ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ παρέλθωσιν, ὁ κατὰ τοῦ κράτους τῶν βαυαρῶν εὐγενὴς τοῦ ἀνδρὸς ἀγὼν οὐδέποτε θὰ λησμονηθῇ. Ἄν τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν λατρεύομεν καὶ ἀποθαυμάζομεν, οὐχ' ἥττον ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν τὴν μνήμην αὐτῶν οἵτινες ἠγωνίσθησαν νὰ διασώσωσι τὴν παρ' ἐκείνων δορηθεῖσαν ἡμῖν ἐλευθερίαν¹.

Τῇ 15ῃ Ἀπριλίου ἀπεβίωσεν ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, τὴν δ' ἐπαύριον ἐτελεῖτο ἡ κηδεῖα τοῦ ἀνδρὸς, ἀνάλογος πρὸς τοὺς τίτλους αὐτοῦ, οὓς ἀπέκτησεν ἐν τῷ ἔθνει διὰ μακρᾶς, τιμίας καὶ φιλοπάτριδος ζωῆς, δι' ἔργων φιλολογικῶν σπουδαίων καὶ διὰ τῆς πολλαχῶς μαρτυρουμένης ἐκτάκτου ἀκεραιότητος τοῦ χαρακτῆρος· αἱ δὲ προσήκουσαι στρατιωτικαὶ τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸ παράσημον τοῦ Σταυροῦ, ὅπερ ἔφερον ὁ μακαρίτης. Ἦν δ' ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εἰς τῶν δημοφιλεστέρων ποιητῶν γράφων εἰς ἀνθηροτάτην δημοτικὴν γλῶσσαν, ἣν πολλοὶ ὡς πρότυπον ἐθεώρησαν τῆς ὁσημέραι ἀποσβεννυμένης ταύτης γλώσσης τοῦ βουναῦ, τοῦ ἐλευθέρου ἔθρους, τῶν εἰκονικῶν ἐκφράσεων καὶ τοῦ ἡχηροῦ καὶ ἐμμέτρου τῶν λόγων. Ἡ «Κόρινθα καὶ ὁ Πίνδαρος» καὶ «Οἱ γάμοι τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου» καὶ ἄλλα αὐτοῦ ζωηρὰ ἔργα ἐκρήθησαν ὡς προϊόντα τῆς ὑγιεινέρας ἐθνικῆς ποιήσεως, ἐστέφθησαν δὲ δι' ἐπαίνων ὑπὸ τοῦ ἀλλοφύλου λογίου κόσμου μεταφρασθέντα καὶ εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν. Ἀνεξάντλητον διὰ τὸν Τερτσέτην θέμα λόγου ἐγκαρδίου ἦν ἡ μελέτη τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας, ἰδίως δ' ἡ ἀνάπτυξις τῶν συγγινητικῶν σελίδων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Κατ' ἔτος ὁμιλῶν ἀπὸ τοῦ βήματος δημοσίας αἰθούσης πρὸς τὸ πολυπληθὲς αὐτοῦ ἀκροατήριον ἐξύμνει τὸν ἱερὸν ἀγῶνα διὰ πυρωδῶν καὶ αἰωνίως νέων ἐκφράσεων, καθιστάμενος ὁ δημοφιλέστερος τῶν ρητόρων καὶ ὁ ἀγαπητότερος ποιητῆς, ξένος πάσης συγχρόνου ἐπιρροῆς, ἀμέταχος τῆς περὶ αὐτὸν τύρβης καὶ ἐνατενίζων εἰς μέλλον εὐδαιμον, ὅπερ ἐφώτιζε δι' αὐτὸν ἡ εὐλοκρινὴς καὶ μετ' ἀγάπης μελέτη τοῦ παρελθόντος. Χρόνους πολλοὺς βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς κοινῇ πάντων αἰτήσκει καὶ συναινέσει ὦν, ἐνετρύφα εἰς σπουδὰς ἐν αὐτῇ καὶ διετήρει τάξιν φρουρὸς αὐτῆς ἀκοίμητος, προσπαθῶν νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν καὶ νὰ παρέχῃ εὐπρόσωπον τῶν Μουσῶν ἐνδιαίτημα τοῖς τε ἐγγχωρίοις καὶ τοῖς παρεπιδημοῦσι ξένοις, οἵτινες πάντες εὖρον ἐν αὐτῷ, καὶ αἱ διασημότεροι, πεφωτισμένον ὁδηγὸν ἐν τῇ σκοτεινῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ὑπὸ φιλολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἐπόψιν καὶ ἐν τῇ ἰδιοτρόπῳ καὶ τεθλασμένῃ γραμμῇ τῆς ὁσημέραι ἐπιμαρτυρουμένης διανοητικῆς καὶ ὕλικῆς ἡμῶν προόδου. Ἡ φιλόπατρις ἀρετὴ τοῦ μακαρίτου τοσαῦτα καὶ τοσάκις παρέσχε τὰ τρανὰ δείγματα, ὥστε πάντες ἐκλαυσαν τὴν ἀπώλειαν τῆς μεγάλης τοῦ Τερτσέτη καρδίας. Τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ πάντες ἀνεμνήσθησαν μετ' ἐθνικῆς ἱκανοποιουμένης φιλοτιμίας τῆς γενναίας διαγωγῆς τοῦ Τερτσέτη κατὰ τὴν δίκην ἐκείνην τοῦ Θεοδώρου Κυλοκοτρώνη, ἥτις μικροῦ δεῖν ἀνεξάλειπτον ἐνετύπου κηλίδα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης τότε μετὰ τοῦ μακαρίτου Πολυζωΐδου μόνον αὐτοὶ δὲν ὑπέγραψαν τὴν καταδίκην τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, καὶ λογχιζόμενοι, καὶ ἐκβιαζόμενοι ὑπὸ ἀπειλῶν, ὅτι μαρτύριον θὰ ὑποστώσι, «Δύνασθε, εἶπε τότε ὁ Τερτσέτης, δύνασθε νὰ σύρητε, νὰ πατήσητε τὸ σῶμά μου, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν μου ἐγὼ ἔχω καὶ φονευόμενος ἔτι μᾶλλον κύριος αὐτῆς εἰμί· ἀλλ' οὐχί, δὲν ὑπογράφω ἀτιμωτικὴν καταδίκην κατὰ σιωτῆρος τοῦ ἔθνους ἡμῶν συμμερισθέντος τοὺς ἀγῶνας ἀνδρῶν, οὓς αἰωνίως πρέπει νὰ σεβώμεθα ζῶντες, καὶ νὰ ζῶμεν ἵνα σεβώμεθα». Τοῦ ἐπεισοδίου τούτου, χαρακτηριστικωτέρου τοῦ ἀνδρὸς, ἀναμνησθέντες οἱ Ἕλληνες πρὸ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ἐξέφρασαν τὸ πρὸς τὴν μνήμην του ὀφειλόμενον σέβας καὶ πάντες κατενόησαν, ὅτι καλὸν τῆς πατρίδος τέκνον ἐκήδεον καὶ μνημεῖον τῆς ἀρετῆς του εἰς οἰκοδόμησιν τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ὀφείλον νὰ διατηρήσωσι.

Τὸν ἐπικτήδειον λόγον ἐξεφώνησεν ὁ ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος Λάττας, οὐχὶ δυστυχῶς ἀντάξιον τοῦ κηδευομένου ἀνδρὸς καὶ περ εὐγλωττον, μέχρι δὲ τάφου πρηγολογύθησαν αὐτὸν πενθεῦντες

1. Βλ. ἐφημ. «Στοῦ», ἔτος Α', ἐν Ἀθήναις, Τρίτη, 16 Ἀπριλίου 1874, ἀριθ. 68, σ. 1 α.

διαπραεῖς πρὸς τὴν καὶ ἀνδρῶν πολιτικοῦ, ὧν πολλάκις τὰ βήματα καθ' ὁδὸν ἡγήσατο καὶ τὰ πάθη ἐχλαυνώγει διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ μεστοῦ ἀληθοῦς πατριωτικοῦ πυρός ¹.

Στὴν ἐργασία τούτη, ἡ εἰδολογικὴ παρουσίαση τῶν «Εὕρισκομένων Ἔργων» τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς σειρά: α') Ποιήματα, β') Πεζὰ (ἀφηγήματα, λόγοι καὶ δοκίμια), γ') Διηγήσεις ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, δ') Πολιτικά μελετήματα καὶ ἄρθρα καὶ ε') Μεταφράσεις κλασικῶν κειμένων.

Ἡ ἐκδοσὴ τῶν «Εὕρισκομένων Ἔργων» τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη πραγματοποιεῖται ἀπὸ ὀρισμένα κατάλοιπά του, ποὺ βρίσκονται στὴν κατοχὴ μας, καθὼς ἐπίσης ἀπὸ συλλάδια καὶ ἄλλες δημοσιεύσεις τοῦ ἴδιου ἢ ἄλλων, ὅσο ζοῦσε κι ἀργότερα. Τὰ χειρόγραφα κι ἐντυπα τοῦ Τερτσέτη περιγράφονται καὶ παρουσιάζονται χωρὶς ἐπέμβαση στὸ χωρισμὸ σὲ πυραγράφους καὶ χωρὶς παραλείψεις τῶν τελικῶν ν.

Ὁ τίτλος μας τοῦ βιβλίου: «Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ Εὕρισκόμενα Ἔργα του» ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ πολλὰ καὶ σημαντικὰ ἔργα τοῦ ἴδιου καταστράφηκαν ἀπὸ τὴν σεισμοπυρκαγιὰ Ζακύνθου (Αὐγούστου 1953), ἐνῶ ἄλλα ἔχουν παραπέσει καὶ εἶναι ἄγνωστο ἂν σώζονται σήμερα. Ἀνάμεσα στὰ καταστραμμένα ἔργα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ποὺ τὴν ἐκδόσή τους ἐτοιμάσαμε πρὶν ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1953 ², ἦταν καὶ τὰ ἀκόλουθα: α') Διηγήσεις τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἑθνεγερσίας Δήμου Τσέλιου ³, Μήτρου Δεληγιωργόπουλου, Σταμάτη Μήτσα, κ.ἄ. β') Ὅλες οἱ παραδόσεις μαθημάτων Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη στὴ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων. γ') Καταγραφή ἀνεκδότων δημοτικῶν τραγουδιῶν. δ') Πραγματεία γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο, κλπ.

Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ποὺ ἀγνοεῖται ἕως τώρα ἡ τύχη τους, ἦταν ἡ μετάφραση τῆς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους «Οἰδίπους Τύραννος» καὶ ἡ μετάφραση ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ τῶν «Τάφων» τοῦ Νικολάου Οὔγου Φόσκολου ⁴. Πολλοὺς στίχους ἀπὸ τὴν μετάφραση αὐτὴ πρωτοδημοσιεύουμε τώρα ἐδῶ ⁵.

Ὡστόσο τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ προσωπικοῦ ἀρχείου τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ποὺ εἶχαμε ἀφήσει πρὶν ἀπὸ τὴν σεισμοπυρκαγιὰ τῆς Ζακύνθου στὴν Ἀθήνα καὶ διασώθηκε, περιεῖχε πάμπουλα καὶ ἀδημοσίευτα ἔργα τοῦ ἴδιου, καθὼς ἐπίσης καὶ ἄλλα πολύτιμα ἢ ἄγνωστα ντοκουμέντα τῆς ἀκαταπόνητης πνευματικῆς καὶ πατριωτικῆς δραστηριότητός του ⁶. Ἔτσι στὸ διάστημα μιᾶς τριακονταετίας (1952–1982) δημοσιεύσαμε τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ σὲ βιβλία, ἀνακοινώσεις, ἄρθρα, μελέτες, κλπ ⁷.

Στὴ σημερινὴ γενικὴ ἐκδοσὴ τῶν «Εὕρισκομένων Ἔργων» τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη ἔρχονται, γιὰ πρώτη φορά, στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀξιόλογα κείμενα ἢ ντοκουμέντα τοῦ πατριδολά-

1. Ἐφημ. «Ἐφημερίς τῶν Σοξητήσεων», ἔτος Δ', ἀριθ. 370. Πέμπτη 18 Ἀπριλίου 1874, σ. 3 γδ.

2. Ἀς σημειωθοῦν ἐπίσης ἐδῶ καὶ οἱ παρακάτω νεκρολογίαι, ποὺ γράφτηκαν στὸ θάνατο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη: —Ἐφημ. «Αἰών», ἀριθ. 3013, περ. Α', ἔτος ΛΣΤ', ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἀπριλίου 1874, σ. 3.—Ἐφημ. «Παλιγγενεσία», ἔτος ΙΒ', ἀριθ. 2920, Ἀθήναι 1874, Πέμπτη 18 Ἀπριλίου, σ. 3α, με τ' ἀρχικὰ στὸ τέλος: Θ. Ν. Φ[ιλαδελφεύς]. Ἐφημ. «Ἀλήθεια», ἔτος ἑνατον, ἀριθ. 2111, Ἀθήναι 1874, Πέμπτη, σ. 2 β.—Ἐφημ. «Νέα Ἑλλάς», ἔτος Α', ἐν Ἀθήναις, Σάββατον 20 Ἀπριλίου 1874, ἀριθ. 8, σ. 2 γ.—Ἐφημ. «Ἐλπίς» ἀριθ. 330, Ζάκυνθος 1874.—Ἐφημ. «Κλειώ», ἀριθ. 671, ἐν Τεργέστη: Σάββατον 27/9 Μαΐου 1874, ἔτος ΙΓ', σ. 4 β.

3. Βλ. στὰ δύο βιβλία μας, ποὺ κυκλοφόρησαν ἐκτὸς ἐμπορίου: α') Ὁ πατέρας μου κι ἐγώ, Ἀθήνα 1973, καὶ β') Ὁχτάβα ἔργων καὶ ἡμερῶν (1946–1976), Ἀθήνα 1977.

4. Ἀπὸ τὴν διήγησιν τοῦ Δήμου Τσέλιου εἶχαμε ἀντιγράψαι σὲ μιὰ διάλεξή μας γιὰ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη πρὶν ἀπὸ τὴν σεισμοπυρκαγιὰ τοῦ Αὐγούστου 1953, ἓνα ἀπόσπασμα (τὴν ἀρχὴν τῆς) κι αὐτὸ μόνον διασώθηκε ἀπὸ τὸν πολέμιον αὐτὸ θησαυρὸ τῆς νεώτερης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Βλ. περ. «Πνευματικὴ Ζωή», Ἀθήνα 1953, τόμ. Β', ἀριθ. 18, σσ. 372–373.

5. Βλ. Πίνακες, ἀριθ. ΧΙ, ἐντυπὴ Ἀγγελία (μονόφυλλο) τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη (26–10–1866).

6. Βλ. Ποιήματα, ἀριθ. 18.

7. Σχετικὲς παραπομπὲς βλ. παρακάτω σὲ καθέναν ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα κείμενα.

8. Βλ. Ἀναγραφὴ δημοσιευμάτων 1946–1976 στὸ βιβλίον μας «Ὁχτάβα ἔργων καὶ ἡμερῶν 1946–1976», ὁ.π., σσ. 97–115.

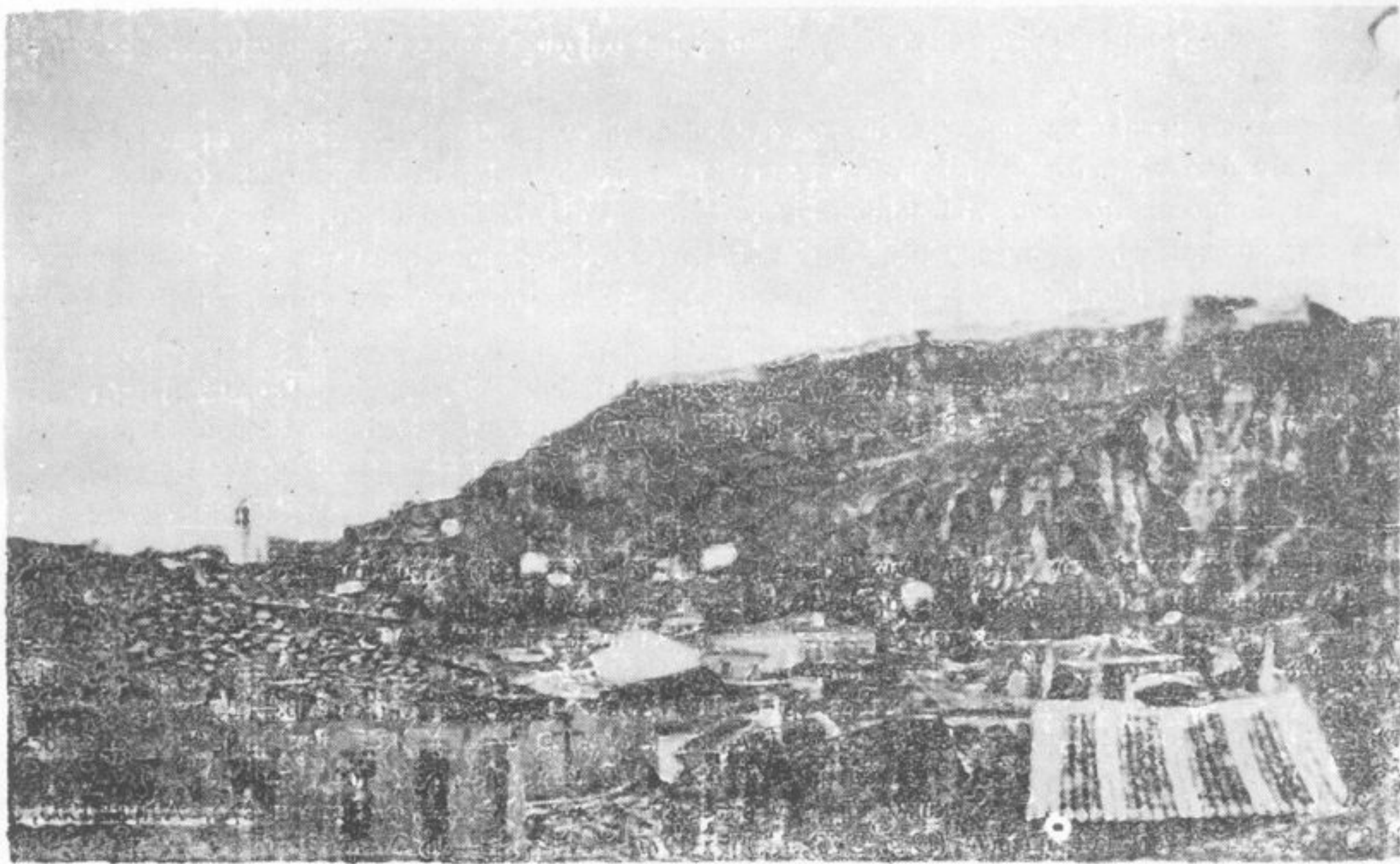
τρη Ζακυνθινού δημιουργού. Έτσι συμπληρώνονται άγνωστες και ενδιαφέρουσες πτυχές της βιογραφίας και του συνολικού έργου του Γεωργίου Τερτσέτη.

Επίσης άς λεχθεί έδω ότι στα κατάλοιπα του Γεωργίου Τερτσέτη, που βρίσκονται στο προσωπικό μας άρχείο, περιλαμβάνονται και τρία μεγάλα τετράδια και πολλά λυτά φύλλα. Όλ' αυτά δέν περιέχουν ολοκληρωμένα έργα του συγγραφέα, αλλά μικρά σημειώματα με σχόλια, δημοτικά τραγούδια ή ασύνδετες άφηγήσεις άγωνιστών της Έθνεγερσίας, κλπ. Για τὰ σημαντικότερα άπ' αυτά βλ. την ανακοίνωσή μας «Τερτσετικά» (Ένας άνέκδοτος κώδικας του Γεωργίου Τερτσέτη), Πρακτικά Δ' Πανιονίου Συνεδρίου, τόμος Β', «Κερκυραϊκά Χρονικά», τόμος XXVI, Κέρκυρα 1982, σσ. 249-257.

Τελειώνοντας όφείλω νά εύχαριστήσω κι άπό τή θέση αυτή τόν άλλοτε Πρόεδρο της Βουλής των Έλλήνων κ. Δημήτριο Παπασπύρου, που μου έδωσε τήν έντολή νά έπιμεληθώ τήν έκδοση τούτη.

Επίσης εύχαριστώ θερμότατα και τόν σημερινό Πρόεδρο της Βουλής των Έλλήνων κ. Γιάννη Άλευρά, ό όποιος προχώρησε με κατανόηση κι ένθουσιασμό στην πραγματοποίηση της έθνικής αυτής έκδοσης.

ΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΟΜΟΣ

Άριστερά τὸ σπίτι τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη στὴ Ζάκυνθο, ὅπως σωζόταν γύρω στὸ 1930, ἀπὸ ἀνέκδοτη ἔως τώρα φωτογραφία. Στὸ βάθος τὸ Κάστρο καὶ τὸ καμpanariὸ τῆς Πικριδιώτισσας.